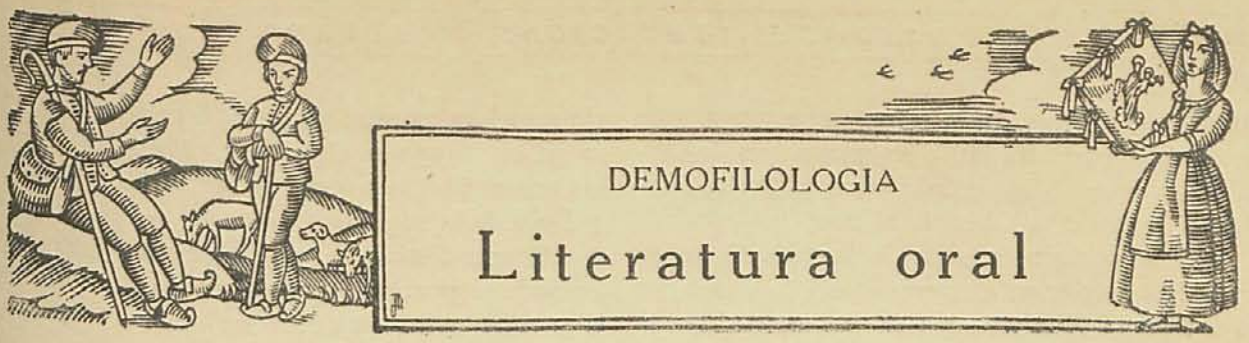

LES LLEGENDES D'ENCANTAMENT EN EL PENEDÈS

(Materials per a uns estudis)

ORIENTACIONS

El folklore segueix avui una via diferent de la iniciada pels seus propulsors. Considerant en els seus principis com una antigalla que n'havien de treure la pols per a col·locar-la en un museu, passà, gràcies a l'impuls de Milà, Aguiló i Maspons, a la nostra terra; Grimm i Liebrecht, a Alemanya; Marmier, Perrault, Gaidoz i Rolland, a França, i, principalment, Andersen als països nòrdics, a un terreny purament literari que anomenaren de Literatura popular.

L'estudi de la psicologia dels pobles féu entrar el folklore en el terreny científic. Tylor i Lubbock l'havien iniciada. Wundt, en la seva obra *Volkerpsycologie*, ens en donà els principis bastant concretats, i assenyalà com a font de la nova ciència el folklore. De la psicologia dels pobles en sortí la psicologia ètnica. Les dues veus semblen sinònimes; Tomàs Carreres i Artau ens en donà la diferència específica : «La psicologia dels pobles estudia les manifestacions més desenrotllades de l'esperit, com l'art, la ciència, la filosofia, l'estudi comparatiu de les grans institucions. La psicologia ètnica tracta de les manifestacions populars més primitives.[1] Dins la psicologia ètnica veiem la psicologia folklòrica. Conèixer el poble per les seves manifestacions és un mètode purament científic; no podrem descriure una au si desconeixem la volatilitat. En primer lloc, dins el folklore hem de veure aquest interès científic. L'observació objectiva, i principalment l'experimentació, com una perfecció de l'observació, són el mètode de la psicologia ètnica i folklòrica.

A més d'aquest sintètic apuntament científic, té el folklore un interès literari que el precedí. Tots dos estan units. Més o menys, es troben en tots els materials folklòrics.

La primera valor que veiem en un material folklòric és la valor científica; l'associació ens porta a la literària. La valor literària la trobem fins en els costums. L'ambient té influència en les obres dels homes. El romanticisme seguí als temps romàntics. No es podrà tractar d'aquell sense estudiar aquests. Les creuades ens portaren orientalisme. Els costums relaxats, el sensualisme.

La part científica s'agermana amb la literària. Veus ací el treball del folklorista. En els materials folklòrics, coneixerà l'emotivitat, la pietat, la senzillesa, la sentimentalitat d'un poble. La part psicològica i la literària, el pensament i la imaginació.

Es pot donar també una valor històrica al folklore. La llegenda és moltes vegades una tradició guarnida per l'exuberant imaginació del poble. El seu estudi, sota aquest punt, tindrà un interès especial. Les recerques històriques confirmen cada dia la tradició. La llegenda és un adulterament de la tradició.

En l'estudi de les llegendes, els noms toponomàstics ens seran de gran utilitat; llurs manifestacions en els documents ens diran l'època en què nasqué una llegenda. Les llegendes s'han fet sobre fets i objectes, no aquests sobre les llegendes.

Els aspectes en què podrem estudiar les llegendes són el científic, literari i històric; com a ramificacions del primer, el sociològic i el psicològic.

LES LLEGENDES D'ENCANTADES

Exposada l'orientació que havem de seguir en l'estudi folklòric dels éssers fantàstics en el Penedès, hem de dividir aquest, per a millor

1. T. Carreres i Artau, «El concepte de la mentalitat primitiva», *Anuari de la Societat Catalana de Filosofia*, any I, pàg. 213. 1923.

© Biblioteca Nacional de España

situar-nos, en tres zones : la muntanyenca, que comprèn la part alta fins a les muntanyes de Castellví; la intermèdia, amb Vilafranca, fins a Olèrdola, i la baixa, d'Olèrdola al mar.

En la primera, abunda la imaginació en els materials folklòrics, el meravellós i la cançó; en la intermèdia, influïda per la civilització, queda sols el folklore religiós, i en la costera, la cançó tràgica i malenconiosa dels pescadors.

Algunes llegendes amb relació a fets reals o versemblants, han quedat encara en la part intermèdia, i així és encara vivent *Les filles del rei Herodes* i *El jueu errant.*

Els éssers fantàstics constitueixen el folklore de la zona alta, i, principalment, la seva subdivisió, les encantades.

Les llegendes d'encantaments són adequades a la sensibilitat fina i a la imaginació forta de la gent muntanyenca. Aquelles donzelles com a membres d'una esotèrica religió, amb vestidures, albes i frondosa cabellera, és recordat i contat amb respecte per les pageses, i en aquest punt està emparentat el nostre Penedès, i amb ell Catalunya, amb Escòcia i Irlanda, les nacions en què les muntanyes són gegants; els roserars, donzelles; els mandrons, follets. La història, la literatura, la filosofia ens agermanen per la part intel·lectual, amb Escòcia; el folklore hi ajunta el lligam estret del poble.

En el Penedès hem trobat tres llegendes d'encantaments, que exposarem i estudiarem.

L'encantada de Castellví de la Marca[1]

(Excursió de juny de 1926)

Aquesta llegenda em fou contada per Joan de Can Morgades, d'uns seixanta cinc anys d'edat, del terme de Castellví. Es vanta de saber moltes coses, i és creient en religió.

A la cova de sota el castellot — restes d'una fortalesa existent al cim de la muntanya — hi ha una donzella encantada, procedent de la masia de Ca l'Olivella; se'n desconeix el motiu i els que l'encantaren. Viu fa molts d'anys allí, junt amb els seus tresors, que consisteixen en una campana d'argent enterrada a dalt al castellot, en el lloc anomenat «el safareig». Una mata silvestre assenyala el lloc precís. Cobejadors de riqueses han excavat en aquell lloc; però com que la nit els atrapa en el treball, a l'endemà veieren els arreus junt a la riera de Marmellà, que passa pel peu de la muntanya.

Algunes festivitats, com la de sant Joan, l'encantada es pentina, i estén la roba al sol del migdia, en els roquissars de vora la cova.

L'encantada de Can Fàbregues

(Excursió de juliol de 1926)

Molt difícil és d'assenyalar exactament el lloc, o sigui el tòpic d'aquesta llegenda sumament suggestiva. Mediona i Fontrubí se la disputen. Mediona la situa a la cova de Bolet. Fontrubí, a la del seu nom.

Sobre aquesta llegenda hem interrogat a un minyó de catorze anys, de Sant Joan de Mediona; a dues noies, de vint a vint-i-cinc anys, del mateix poble; a una dona, de trenta dos anys, de Sant Quintí de Mediona, i a una vella de Pacs.

Veus ací les versions:

Segons el noi de Sant Joan, amic de guerres, batalles i soldats, d'una imaginació molt viva, a Can Fàbregues hi havia una donzella, que sobrepujava a formosor i qualitats a totes les de la comarca. Tots els joves dels encontorns sol·licitaven la seva mà; però ella es negava a contraure matrimoni. Ressentits aquests, anaren a trobar una bruixa, que tenia per catau la cova de Bolet, que, a precs dels venjatius joves, l'encantà, amb els seus tresors, a la mateixa cova. Allí — em digué —, en una de les pregones estances de la cova, està damunt un piló, vestida de blanc. La guarden terribles serps. El que li toqui el ribet del seu mantell la desencantarà. Molta de gent hi ha anat a deslliurar-la; a les vores de l'estança on està encantada, han trobat trossos d'espases i restes humans de valents, devorats per les serps. A les parets de la cova hi ha escrit : «Mentre descendents de Can Fàbregues hi haurà, l'encantada no es desencantarà.»

Les dues noies em contaren que feia uns deu anys un matrimoni valencià entrà a la cova; però no tornaren a sortir.

La dona de Sant Quintí, molt supersticiosa, fou subjecte folklòric, principalment per la part d'oracions; m'explicà que coneixia homes que l'havien vista sortir de la cova, vestida de blanc, i que cantava una cançó trista, mentre es penti-

1. Procurem en l'exposició de les llegendes de conservar el llenguatge en què foren contades, negligint sols les imprecisions i incoerències de llenguatge.

© Biblioteca Nacional de España

nava la cabellera. A les dotze de la nit de Sant Joan, m'explicà que surt a estendre la roba.

La vella de Pacs — segons el testimoni d'en Pere Boïgues, que la coneixia, i és l'únic subjecte folklòric dels citats que no hem sentit de viva veu — atribuïa els fets anteriors a tres noies encantades a la cova de Bolet. Deia que la de Can Fàbregues fou encantada pels moros i guardada per serps a la cova de Fontrubí.

Un home de Sant Martí de Sarroca refermà la llegenda de la dona de Pacs.

En el cas de l'encantada de Can Fàbregues, tenim una confusió de llegendes. Potser hi corrobora la proximitat dels llocs, puix que fins alguns diuen que es comuniquen les coves.

L'encantada de Can Fàbregues, tant si es pren en la cova de Fontrubí, que sembla ésser el seu lloc, per la proximitat a la masia de Can Fàbregues, con en la de Bolet, és la llegenda més coneguda i viva de l'Alt Penedès. La seva influència arriba fins a Vilafranca, encara que molt deformada per les dues variants.

L'encantada de Marmellà

(Excursions de juny i setembre de 1926)

Quan Joan de Can Morgades, de Castellví, em contà la llegenda de l'encantada de Castellví, em digué que també n'hi havia una a Marmellà, i que els pagesos, en passar per davant la cova a trenc d'alba, sentien el soroll de passar farina, i quan tornaven al migdia, trobaven una taula parada amb pans. No en mengen per por d'encantar-se.

En l'excursió de setembre, sols poguérem saber de més, que l'encantada té una campana d'or enterrada a la paret de l'església, i que de vegades toca. Aquell lloc està remogut pels buscadors de tresors.

LA HIPÒTESI HISTÒRICA

L'origen de les llegendes d'encantaments, com tots els orígens folklòrics, és molt difícil de determinar.

Aclarida la part de poesia cavalleresca que s'atribueix als trobadors, segons recents investigacions, la parèmia, la rondalla i la llegenda han quedat inexplorables sota aquest punt de vista. Conèixer certament l'origen d'una llegenda, ho considerem impossible. El seu depositari no cerca mai els principis i causes. Per a besllumar-lo, hem de cercar algunes hipòtesis fonamentades en fets naturals, reals o versemblants. La hipòtesi més segura en les llegendes és la història. El Penedès sofrí tots els temps incursions de pagans que destruïren esglésies i tot ho devastaren, i feren molts captius.

Aquestes incursions es feren primer per terra, car com que eren moriscos molts paratges limítrofes al Penedès, llurs habitants feien expedicions a aquest, i s'emportaven molts captius i tresors cap al seu territori, i el territori envaït quedava despoblat.[1]

Acabada la reconquesta de Catalunya amb la presa del castell de Ciurana (1153), per Ramon Berenguer IV el Sant, acabaren les incursions moresques, que es reproduïren per mar a l'any 1530, com ja veurem.

Ja a l'any 1010 els sarraïns sitiaren Castellolí.[2] Al 1107 «havent entrat multitud de mohabites i altres pagans enemics del nom de Crist en el Penedès, destruïren esglésies, profanaren llocs sagrats i cremaren tota la terra fins al castell de Gelida, essent morts molts i fets molts captius».[3] Al 1158 trobem que moltes esglésies foren «*per infestatione paganorum olim destructa*»,[4] ço que suposa altres destruccions.

El castell d'Olèrdola «*ad cremum fuisse reductum vel mansisse destructum per infestationem paganorum molto tempore*».[5]

A l'any 1158 es concedeix a Sant Cugat del Vallès l'església del castell de Calders (Castello Caldarii), perquè es reconstruexi de la destrucció dels pagans (moros).

El castell de Calders, situat a la platja, on és avui Sant Vicens de Calders, degué sofrir una invasió mauritània per part del mar, i que arribà fins al castell de Santa Oliva, i destruí les esglésies de Santa Maria i Sant Julià.[6]

1. El bisbe Marca així ens conta la invasió de 1107: «Ingresi ergo Hispaniam tarraconensem exeunto augusto totum illum pagum depopulati sunt qui inter Tarraconam et Barcinonem interjacent, Penitensem vulgo dictum = hodie Panades.—usque ad castellum Gelida et Castrum Olerdula in potestatem suam dedigentes desertissimam solitudinem ex eo fuerunt, parte civium enterempta, aliis captivitatem adductis.» (*Marca Hispánica*, n.° 491.)

2. Arx. Cor. d'Aragó, *Cartulari de Sant Cugat del Vallès*, n.° 337, f. 67.

3. Arx. Cor. d'Aragó, *Cartulari de Sant Cugat del Vallès*, n.° 408, f. 124.

4. Arx. Cor. d'Aragó, *Cartulari de Sant Cugat del Vallès*, n.° 374, f. 111.

5. Arx. Cor. d'Aragó, *Cartulari de Sant Cugat del Vallès*, any, 1108.

6. Les esglésies destruïdes són : Santa Maria, que és situada d'antic junt al castell de Santa Oliva, i la dóna perquè hi posin monjos. Concedeix, també, l'església de Sant

© Biblioteca Nacional de España

A principis del 1530, Cachidablo o Barbarroja envaí les costes catalanes. Hi féu molts captius, quasi tot donzelles.[1] El *Manual dels Novells Ardits* ens confirma que tornaren al 1531.[2]

Bofarull, en la seva història ens confirma el del *Manual* i el de Víctor Balaguer. Manuel Sandoval del Río,[3] posa la invasió de Barbarroja a l'any 1527, sense adduir, però, cap document. Així, les invasions mauritanes al nostre Penedès començaren en el segle XVI, i s'acabaren definitivament amb la batalla de Lepant.

Aquestes invasions, que tants de perjudicis deurien portar en el segle XII als homes de la gleva, despossetts aleshores de tota força, tant moral com física, per la completa absorció del feudalisme, havien d'influir en la imaginació exaltada del poble.

Les donzelles fetes captives i els tresors robats de les esglésies, que traslladaren de moment a les coves naturals que trobaven, els féu pensar que amb els prodigiosos artificis de la ciència alarba els encantaren i soterraren.

Veus ací la hipòtesi.

Els pares sense filles, l'espòs mancat de la seva companya, guardaren curosament el fet. El verb vibrant de l'ària a l'escalf de la llar els transmeté a la posteritat, amb el vestiment fecund que l'exorna. Alguns fets refermen la hipòtesi.

Allà on hi ha una encantada, hi ha un tresor.

Com hem dit, amagaven també els tresors, procedents, en llur majoria, de les esglésies, puix que la classe pagesa era aleshores molt pobra.

Aquests tresors, consistents en campanes i creus, els trobem avui a les llegendes d'encantades; així, la de Castellví té una campana d'argent, que guarda curosament. La de Marmellà en té una d'or. En l'excursió de setembre de 1926, sabérem que a les runes del castell de Sant Joan de la Muntanya diuen que hi ha una creu d'or, junt amb les vagues idees d'una llegenda de bruixes. L'encantada de Can Fàbregues té un nombre indeterminat de campanes d'argent.

Molts d'aquests tresors, com ja hem dit, eren procedents de les esglésies, objecte principal de destrucció dels fanàtics mauritans. Hem de constatar, també, que sols trobem tresors procedents de les esglésies, la qual cosa sembla refermar la nostra hipòtesi. A més a més, trobem al Penedès masies fortificades.

Les masies fortificades de cap al segle XV al XVI, abundants en el litoral, no escassegen a la part alta del Penedès.

Els pagesos, escarmentats de les freqüents incursions dels pirates, edificaren, en llurs cases, torres per a millor defensar-se. Moltes de les anomenades «torres de moros», tenen aquest origen. A Castellví, prop de la cova de l'encantada, hi ha una masia anomenada «La Torreta», amb una fortificació ben definida. Això mateix trobem a Sant Pere de Ribes, Can Xacó, Can Rubio, etc.; demostració de què arribaren fins a la part alta del Penedès.

No hem d'explicar la impressió que deixaren els moros a la imaginació popular; totes les restes antigues, ponts, sitges, aqüeductes, són atribuïts als mauritans, no obstant fer una curta estada al Penedès, puix que foren expel·lits per Sunyer, un dels successors de Jofre el Pilós. Qualques fets deurien ésser suficients per a gravar tan intensament la imaginació popular.

De la procedència del mite de bruixes ja en parlarem extensament, car tenen interès dins el nostre tema.

La hipòtesi basada en aquest fet, pot també prendre un altre caire.

Els pagesos, assabentats de l'acostament dels invasors, amagarien a les coves les donzelles i els tresors de les esglésies, i després hi entrà la fantasia popular amb el seu exuberant vestiment. A més, el nom de Barbarroja, tan temut en la mediterrània occidental durant el segle XVI, el trobem en moltes de les nostres rondalles.

Així, doncs, aquesta hipòtesi no és mancada de fonament acceptable.

LLUÍS G. FELIU

Julià, situada al memorat castell, i també dóna l'església del castell de Calders (Castello Calderii). Arx. Cor. d'Aragó, *Cartulari de Sant Cugat del Vallès*, n.° 374, f. 111.

1. «A principios del 1530, Cachidallo, que llamaré Barbarroja, hizo una incursión a nuestras costas y se llevó muchas riquezas y las doncellas de mayor hermosura.» (V. BALAGUER, *Historia de Cataluña*, vol. VII, pàg. 90.)

2. «Dimecres, xviij. En aquest dia foren vinets a la platja de la present Ciutat els bergantins de la armada particular havien feta alguns de la present Ciutat per anar contra tres fustes de moros qui pochs dies ha havien ocorreguda la Costa de Levant e presos alguns xpians de dita Costa de levant. E aportaren una fusta que havien presa per o que las dos altres scaparen.» (*Manual dels Novells Ardits*, juny, 1331.)

3. *Portfolio de la Historia de España*, tom II.

BIBLIOGRAFIA:

T. CARRERES I ARTAU, «El concepte de la mentalitat primitiva», *Anuari de la Societat Catalana de Filosofia*, any 1, 1923.

GAIETÀ VIDAL DE VALENCIANO, *Consideracions sobre la Literatura popular catalana*.

F. MASPONS I LABRÓS, *Tradicions del Vallès*.

Diversos: *Manual dels Novells Ardits*.

VÍCTOR BALAGUER, *Historia de Cataluña*.

JOAQUIM PLA I CARGOL, «Art popular i de la llar a Catalunya», *Catalana*, revista, Barcelona. (Col·lecció del Penedès.)

© Biblioteca Nacional de España

Goigs en lloança de

Nostra Senyora del Puig de Meià

que es venera a l'ermita del seu nom a Vilanova de Meià (Bisbat d'Urgell)

Puix sou nostra gran Patrona
i us venim a visitar,
sigueu la nostra advocada,
Verge del Puig de Meià.

Vos trià la Providència
per gaudir del goig més gran;
Sant Gabriel, radiant,
humilment i amb reverència,
son mot gonflat d'eloqüència
el goig vos anunciarà,
Sigueu la nostra advocada,
Verge del Puig de Meià.

És el goig que amb la puresa
que vostre cos és ornat
per lliurar-nos del pecat
pel que Adam sentí feblesa,
un Fill, rei de reialesa,
humil, al món portarà;
Sigueu la nostra advocada,
Verge del Puig de Meià.

I aquest Fill que és tot grandesa,
del cel el millor present,
l'adoren Reis d'Orient
al voltant de sa pobresa,
i així es compleix la promesa
que l'àngel us 'senyalà;
Sigueu la nostra advocada,
Verge del Puig de Meià.

Vostra vida, Verge, encanta;
Jesús és fill triomfant;
és per vós el més amant,
i vós la mare més santa...
Mes, ai, que delícia tanta
us prepara un trist demà!
Sigueu la nostra advocada,
Verge del Puig de Meià.

I el veieu que en creu el claven,
que son cos pur és nafrat;
mort després i sepultat,
vostres ulls, com el ploraven!
Als tres dies que passaven
amb glòria ressuscità,
Sigueu la nostra advocada,
Verge del Puig de Meià.

I després, llum el voltava,
i son cos, tot resplendent,
deixant el món, lentament
pel cel amunt se'n pujava;
nostre esguard l'acomiadava
fins perdre'l enllà d'enllà,
Sigueu la nostra advocada,
Verge del Puig de Meià.

Per això aquesta muntanya,
ja de temps immemorial,
per un voler celestial,
us ha estat alta peanya,
i l'amor ens hi acompanya
a besar la vostra mà;
Sigueu la nostra advocada,
Verge del Puig de Meià.

que en aquell any que corria
(trenta set després de mil),
ja un bisbe molt sant i humil,
que Eribal per nom tenia,
molt devot de vós, Maria,
vostra església consagrà;
Sigueu la nostra advocada,
Verge del Puig de Meià.

Mes el flam, que tot ho arbora,
en mil nou-cents vint-i-vuit,
deixà aquest poble atuït,
cremant vostre altar, Senyora;
la fe, consol de qui plora,
un de nou vos en alçà,
Sigueu la nostra advocada,
Verge del Puig de Meià.

I la imatge que hi lluïa
i el foc en cendres tornà,
ara reviu a l'altar
amb l'antiga que hi havia,
així al fidel li plavia
per venir-s'hi a redossar,
Sigueu la nostra advocada,
Verge del Puig de Meià.

I no hi ha hagut malaltia
de cap devot penedit
que en dir-vos el seu neguit
un poc minvada no sia;
així no us manca cap dia
que no us hi vingui a pregar,
Sigueu la nostra advocada,
Verge del Puig de Meià.

Quan la nuvolada obscura
envolta nostre serrat,
en mig de la tempestat
no ens deixareu, Verge pura,
perquè la vostra hermosura
el cel fosc ens torni clar,
Sigueu la nostra advocada,
Verge del Puig de Meià.

Als devots de vós, Maria,
que us venim a visitar,
doneu-nos salut i vida,
Verge del Puig de Meià.

℣. *Ora pro nobis Sancta Dei Genitrix.* ℟. *Ut digni efficiamur promissionibus Christi.*

OREMUS

Famulorum tuorum quæssumus Domine, delictis ignoce, utque tibi placere de actibus nostris non valemus, genitricis Filii tui Domini nostri intercessione salvemur. Per eumdem Christum Dominum nostrum. ℟. *Amen.*

Boixos d'A. Ollé i Pinell, 1930, estampats amb la fusta original

© Biblioteca Nacional de España

GOIGS DE LA VERGE DEL PUIG DE MEIÀ

LLETRA TRADICIONAL REVISADA PER ENRIC CUBAS — TRANSCRIPCIÓ DE LA MELODIA POPULAR PEL MESTRE JOAN BTA. LAMBERT

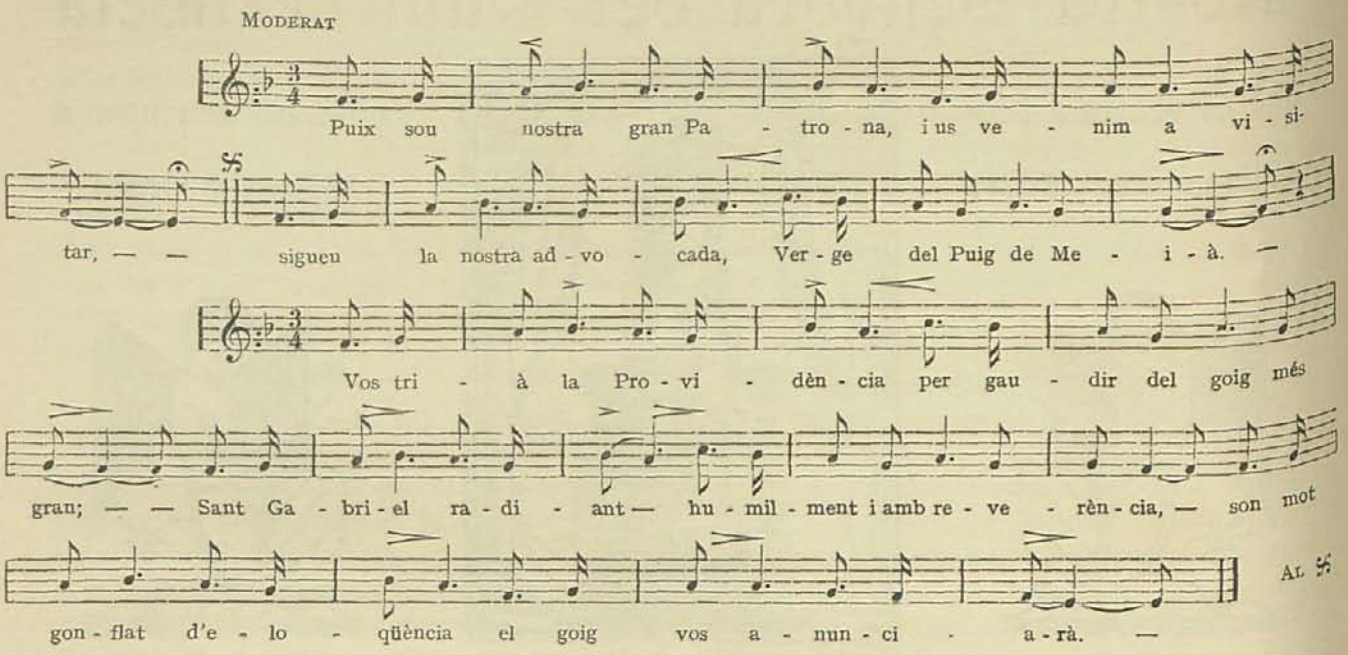

* * *

Feia més de mil anys que la Verge del Puig de Meià rebia l'homenatge dels seus devots escampats per tots els pobles de l'encontrada. Encara no en fa dos d'anys que un foc violent convertí en cendres la imatge i l'altar des d'on la Mare de Déu donava les gràcies a mans plenes.

És imponderable la tristor que s'apoderà de tots els amants de la nostra estimada Verge i Patrona. Tothom protestà iradament de les causes que motivaren l'incendi, i en mig de la desolació i la pena sentida en veure fumejar l'edifici, féu néixer la pietosa idea de refer novament el palau de la Regina i de guarnir-li tron i altar perquè tornés a ésser el centre dels nostres amors i la soberana dels nostres cors, com ho ha estat sempre.

L'entusiasme s'encomanà a tots els fills de Vilanova i de l'encontrada, així com a altres persones que en viuen allunyats, però que de prop o de lluny senten amor per la Verge del Puig de Meià, o guarden admiració per la gloriosa història que auriola aqueixa imatge tradicional.

Les circumstàncies han estat del tot favorables. S'ha refet magníficament la capella; s'ha construït un nou altar, i, ço que sembla un prodigi, ha estat possible tornar a col·locar-hi la gloriosa, secular i devota imatge de la Verge del Puig de Meià, la mateixa que tants de segles fa que hi era venerada. Com ha estat? Allà per l'any 1900, l'encarregat del culte de la Verge del Puig de Meià, veient el mal estat de conservació en què es trobava la imatge, puix que no en va compta molts de segles, determinà de restaurar-la, i a aquest objecte la retirà del culte. El que féu va ésser canviar-la per una de nova, que és la que ara s'ha cremat, i el poble es trobà amb una imatge lluent i llampant que s'assemblava poc o molt a l'antiga, però, com que al cap i a la fi era una imatge de la Mare de Déu, els devots, amb igual constància, vingueren tributant-li els seus afectes, com haurien fet amb l'autèntica Verge de Meià.

La imatge tradicional estigué guardada a dalt les golfes del cambril, fins que es trobà a l'any 1926, època en la qual es feren obres al Santuari. En notar els obrers que aquella era la venerada imatge de la Verge de Meià, la portaren ocultament a una casa de Vilanova, i aquesta la guardà secretament, per tal d'evitar el mal efecte que faria l'esbombament de la notícia, i saber-se que durant uns anys no havien venerat la veritable imatge de la Verge de Meià, sinó una substitució.

Sortosament, doncs, s'ha entronitzat novament aquella antiga i estimada imatge que roba el cor, la qual, intel·ligentment restaurada, torna a ésser una formosa imatge romànica, que parla més vivament de la seva història antiga i fa pensar que en lloc de dir-se'n Verge de Meià, potser se n'hauria de dir Verge de Medià, puix que les escriptures dels segles XIII, XVI i XV parlen de *Vilanova de Mediani* i *Vilanova de Mediano*, però mai no es llegeix ni *Meyani* ni *Meyano*. Encara més: existeix a Vilanova un llibre del segle XVII que transcriu una escriptura de l'any 1095, en la qual, parlant d'esglésies de la comarca, se cita una *Sanctae Mariae Medianensis*, ço és, referint-se sempre a la nostra Mare de Déu amb el títol de *Mitjancera*, perquè, tanmateix, Maria Santíssima és la que exerceix la mediació entre Déu i els homes, per la seva condició de persona humana enlairada a la sobrehumana dignitat de Mare de Déu.

Amb l'ajut de tothom, perquè tothom hi ha contribuït amb les seves almoines, s'ha entronitzat la Verge al Puig de Meià, al mateix cim on hi havía la parròquia de Sant Cristòfor amb poble i la seva fortalesa, de què ens parlen papers antics, fins i tant que el Comte de Foix, quan la reconquesta del territori feia innecessaris els punts de defensa, féu enderrocar els castells i quedà solament l'ermita i la casa hostatge, les quals han restat a cura de Vilanova així que les cases s'anaren enrunant.

I Vilanova ha vingut tributant col·lectivament afectuosos cultes a la Verge del Puig de Meià, i en privat i de manera particular, tots els dies a tocar, tocar; majorment ara, que una carretera voreja la muntanya i condueix al Santuari des de Vilanova.

Però hi ha una diada a l'any en la qual tot Vilanova i la rodalia acuden a Meià, i això esdevé el dia de Santa Creu de maig. Aquell dia el Puig de Meià fa d'escenari a un aplec tradicional ple d'atractius, per tal com s'està cobricelat pel mantell de la Verge i es gaudeix d'un extens i esplendorós panorama, puix que s'albiren les muntanyes de Prades, del Cadí, de Montserrat, Serra la Llena, amb les comarques d'Urgell, Segarra, Garrigues i Pla de Lleida als seus peus.

VALERI SERRA I BOLDÚ

© Biblioteca Nacional de España

CANÇONS DE NADAL DE PRIMERS DEL SEGLE XV

* * *

Breçats lo gint infantonetes
aquest petit. zom, zom, zom, zom.
E amorats lo donzelletes
veus que plore. dom. dom, dom, dom.

Jhs. es nat en aquest dia
un petitó infantonet
de la Verge Santa Maria
ver deus e hom dolç minyonet,
trobar lo nets en la stablia
que deman plorant la let.
dom, dom, dom, dom,
dom, dom, dom, dom.

portar li ets la comiseta
e de cendat un sarboxet
ab una petita faxeta
e un gentil çamaronet
enbolcarlets en la faldeta
callat mon fill tant dolzonet
dom, dom, etc.

portar li ets unes joguetes
metiets les li en la santa ma
portar li ets avalanetes
veus que plora ba, ba, ba, ba.
ara calats vos amoretes
camaldixetes e qui o fa.
dom, dom, etc.

Aportar li ets en les careres
hon son los altres minyonets
E si callayr no volie
donar li ets dels terronets
E de les neules quin avia
ay mon fillet e que hauets
dom, dom, etc.

Balla, Josep ab la boratxa
pren se sonar un flaviol
Linfantonet es qui gemegua
posel Josep en lo breçol
Ara callats qui tot beus vengua
e jo dar vos e un quoquon
dom, dom, etc.

pren se plorant donant antendre
que vol portar nostres pecats
E es vengut per nos arembre
ab preu de sanch e noy duptets
obrits les bosses per despendre
comprats li de bons terronets.
dom, dom, etc.

QUI VOL VISITAR LA VERGE PARTERA, AB MI DEU ANAR

En la stablia — ha fet un litet
hon neixer devia — Jhs son fillet.
En un loch stret — on lo bou jaya
volent veus lansar.
(Qui vol visitar...)
No menge galines — ni brou destilat
ni vest de melines — ni mantel brodat
per gran pobretat — venits tost comares
vullau ne pesar.
(Qui vol visitar...)
prengam nos mantegua — ab del pan calent
e ous ab que begua — ab de bon piment
fasam li present una ampola ben plena
ora de dinar.
(Qui vol visitar...)
Portam vos coquetes — ab primets crespells
a dinar polletes — e puys storneylls
menjarets vos dells — cuyts en les brasetes
com volrets sopar.
(Qui vol visitar...)
Tots som fort prestes — per vos a servir
en aquestes festes — vullats ho vos dir
que vingués deser — daltres coses dolçes
qui us dejam portar.
(Qui vol visitar...)
Pregam vos — que nos mostrets
vostre dolç fillet — ab queus alegrets
ay del carinet — com es gallardet
lexats loy senyora un poch adorar.
(Qui vol visitar...)
Volets vos pecetes — ay en piponet
dats li les manetes — al boniquonet
ay en fanxonet — no avets dentetes
par millors mamar.
(Qui vol visitar...)
Ay Verge Maria — Vos que linfantas
dats nos alegria — ens aconsolats
al cel nos portats — per la dreta via,
sen pusquan anar.
(Qui vol visitar la Verge partera...)

(EN SO DE LA CANSO MÉS MI MANDAUA)

Mes mi mandaua moyses faser
mes me mandaua que no puix facer.
Moyses mi mandaua no menjas porcell
ni de carn de truga ni peu de uedel
venguda es la Verge ab son fill tant bel
qui tot ho renogua ab novela ley.

© Biblioteca Nacional de España

Moyses mi mandaua no beguessa vi
si inhich no era de vespre ni matí
venguda es la Verge quins diu en axí
que beguam de tot sol que sia fi.
Moyses me mandaua no menjassa peix
si scata no havia, per neguna res,
venguda es la Verge quens diu en aprés
que mengem de tot sol que bon sabés
Moyses me mandava no menjassa carn
si no es cacera per la fe de abram
venguda es la Verge quins trenquel liguam
sols que grassa sie prech vos que najam
Moyses me mandava tenir lo sabbaç
venguda es la Verge quin ha contrast
e diu quel sant digmenge sia ben guardat
e sio complim a jeshu X[t] sira grat.

* * *

Tulloroy, linoy, linoy — tullinoy, linoy, linines.

Ermanos a todos ho digo
a Gonsalbo e a Rodrigo
a xampolo e a domingo
a pedrigo e a francoy.
Tulloroy...
Sim levi huy de mayana
an dan mi a la mi casa
ausi veu una tant clara
qui todo mi dexondoy.
Tulloroy...
Desia aytal paraula
Gloria sie donada
al cielo a deus lo payre
e en terra pau e joy.
Tulloroy...
Nunqua viu tal maravella
que una nuyt gentil punzella
alletas ab sa mamella
lo rey de la gloria ab joy.
Tulloroy...
Nuncha viu tan bel infanto
tant dolzino e tan sancto
enbolcado en sotil manto
quinçado e fort troy.
Tulloroy...
Nuncha guardar trabones
ni ovellas ni moltones
mas comer de bones polles
cantando, ballant pel boy.
Tulloroy...
Andemos todos de grado
per donar al infantono
qui es nado en lestablío
prop del asno e del bou.
Tulloroy...
Nunqua mas no sera tristo
pus los mis hujos han visto
sont infante Jhu Xpo
todo soy pleno de joy.
Tulloroy...
A judíos coltellando
a nos de bones panades
als clergues perdius asades
non conbram per sant Aloy.
Tulloroy...

Tramès per SANÇ CAPDEVILA, prev.[1]

1. Les hem rebut acompanyades d'unes notes on l'erudit director de l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona ens diu ço que segueix:

«Açí us envio unes cançons nadalenques extretes d'un còdex de la primera meitat del segle XV, procedent de l'arxiu parroquial d'Albi. No són cap monument literari, però tenen l'antiguitat i revelen els costums dels nostres pobles en aquella època. A mi em fan l'efecte que foren recollides de la veu del poble, amb les incorreccions pròpies del cant popular; car en el text de l'esmentat còdex no hi ha cap esmena, la qual cosa ens permet de suposar que no foren inventades per l'amanuense que les hi inserí; en canvi, s'hi noten certs defectes en l'escriptura dels versos, que revelen com si l'escriptor escrivís al dictat. A més, s'hi nota que els dos primers versos de cada estrofa estan molt més ben fets que els següents; i aquest detall és el que principalment ens fa creure que han estat recollits de la boca del poble, el qual acostuma a recordar-se més dels primers versos de l'estrofa que dels darrers. Encara en la cançó darrera la tercera estrofa suposa una altra anterior que en el text no hi és.

En el mateix còdex hi ha altres cançons referents a altres misteris, que us les enviaré en una altra ocasió.

Mentrestant, maneu vostre afectíssim amic,

SANÇ CAPDEVILA.»

UNA ENDEVINETA PROVERBIAL

El savi paremiòleg castellà Ferran Núnyez, en la seva estimada *Colección de refranes y proverbios*, n'hi dóna alguns de catalans, bona cosa menys que de portuguesos, francesos i italians, dit sigui en honor de la veritat. I bé : pocs n'hi ha, però van transcrits en una tal forma, que sembla que els posi com a mostra per a fer-los avorrir.

Heus en ací un que val per tots:

«Un nao
vale un bao,
e dos
cinc sols,
e tres
no val res.»

Ací tenim un bonic exemple de tríptic vulgar:

© Biblioteca Nacional de España

tres taules amb dos versets aparellats cada un: un encadenament o enfilall de tres sentències enigmàtiques, que podrien molt bé anar precedides de la fórmula típica «Endevina endevineta».

Confesso la meva manca de penetració en part a encertar endevinalles; però, com que aquesta és a l'ensems un proverbi, m'atragué l'atenció tan vivament, que em llevà alguna hora de dormir — ei, d'aquelles que un hom passa desvetllat en el llit i ha d'acudir a entreteniments que no tinguin res a veure amb el nostre mortal enemic, el nostre jo.

El col·leccionador diu que el refrany és català; però és llàstima que no en doni una traducció castellana més o menys exacta, com fa amb altres que en són bon xic menys freturosos. Sense cap mica de glossa, ens el dóna desfigurat i de faisó que ni a casa seva el coneixen.

Quan hom es troba, com és ara, completament a les fosques, cal obrir els ulls ben bé i mirar fixament a un sol indret. De primer no es veu res; després la imaginació treballadora ens presenta imatges bellugoses, lleugeres, vives. I, poc a poc, aquestes imatges proteiques cedeixen el lloc als objectes reals més propers, gràcies a la llum difusa que, un cop avesats a la foscor, els nostres ulls saben aprofitar.

Doncs, intentem ara alguna cosa semblant a això. Si comencem per la darrera taula del tríptic, ens apareixerà una parèmia coneguda nostra, però, tot just apuntada.

«I tres
no val res.»

En efecte, vet ací almenys dues parèmies que terminen així, com aquesta:

Primera:

«Secret de tres,
no val res.»

Segona:

«Companyia de tres,
no val res.»

Veiam si la segona taula ens diu de què es tracta — secret, companyia o el que sigui.

Però ca! La segona taula és molt discreta. Es calla el secret, perquè diu:

«I dos
cinc sols.»

Rumiant, rumiant, com qui palpa en l'obscuritat, em sembla que he trobat el desllorigador. M'explicaré.

Recordo del temps de la infantesa una rondalla que és una rondalla llarga d'un rei savi que feia preguntes a un altre savi, que no era rei. Una de les preguntes era aquesta:

— Diuen que el meu valer és molt gran. Quan et sembla que valc?

— Quinze diners, amb prou feines — respongué el preguntat.

— Com s'entén? Tant poc?

— Sabeu que el bon Jesús, senyor de cels i terra, fou comprat pels jueus per trenta diners; de vós, fins suposant-vos rei de tota la terra, no en donarien més que la meitat : dos sous i mig... i encara.

No és prou clar? La segona taula diu que «dos valen cinc sols» (o sous), o sigui dues vegades trenta diners, el preu de dos *bons Jesús*. Això qui ho hauria d'aclarir és la primera taula del tríptic; però el seu llenguatge és tan boirós, que no dóna clarícies de res. Si digués:

«Una nou
val un bou.»

tot quedaria descobert, perquè això, per paradoxal que sembli, és la pura veritat si es considera que *bou* és el nucli mengívol de la *nou*. Es ço que en alguns indrets en diuen *bo*, com per exemple en el refrany «Darrera de es bo va sa clovea», com diuen a Menorca, i també, «com més gros és es bo més grossa és sa clovea» (CAMPS I MERCADAL, *Folklore menorquí*).

Que una nou val només pel que té de mengívol dintre la clofolla, no pot pas negar-se; però si d'aquest *bou* se'n diu *bo*, com és cert i innegable, llavors ja tenim interpretat aquest misteriós tríptic de la musa popular:

«Una nou
val un bo,
i dos (bons)
cinc sous,
i tres
no valen res.»

En efecte, dos bons no poden valer més de cinc sous, perquè sabem que un, el Bo, fou venut per dos i mig (trenta diners). Però tres bons, per bons que siguin no poden valer res, per ço que és ben sabut de les companyies, i sobretot per allò altre que es diu : «Bons canonges, mal

© Biblioteca Nacional de España

capítol», que sol aplicar-se a les reunions de bons, de savis, de prudents, de valents, etc.

* * *

Tot queda, doncs, explicat, però em quedava, amb tot i això, un dubte respecte la primera taula del tríptic : de la *nou* i del *bou* en alguns indrets del terrer català en diuen *no* i *bo*, està bé; però el text no és aquest, sinó *nao* i *bao*. D'on dimontri tragué el mestre Núnyez aquest proverbi *català*, segons ell mateix diu? Escolteu, que mossèn Griera ens ho dirà bé prou:

«A Novelda, Pinós i Monovar la *ò* davant labial o *u* esdevé *a* : *bau*, bou, *nau*, nou...» *(Butlletí de Dialectologia Catalana*, IX, 9.)

No resta sinó esmenar en la taula primera *un*, posant-hi *una*, perquè *nou* és femení, encara que això dels gèneres és d'una tal naturalesa en les coses que no en tenen, que pot canviar sovint. El mateix pot dir hom de la *u* àtona convertida en *o*.

Així quedaria:

Text d'en Núnyez	A Novelda	Al Vallès	A Menorca
«Un(a) nao	«Una nau	«Una nou	«Una nò
val un bao»	val un bau»	val un bou»	val un bò.»

SEBASTIÀ FARNÉS

SOBRE UNA LLEGENDA POPULAR MEDIEVAL[1]

UN PENJAT PRESERVAT DE MORIR MIRACULOSAMENT UN GALL I UNA GALLINA RESSUSCITATS MIRACULOSAMENT

(Acabament)

Tot això exposat fins ara, les moltes variacions que hem vist han anat sobrevenint, del molt domini del públic que deu haver estat aquesta llegenda.[2]

I com a cosa tan popular, forçosament havia de deixar produccions artístiques inspirades en ella.

Nosaltres hem tingut a la vista : cançons, dos gravats, uns retaules, un misteri medieval i — modernament — una farsa. Hi haurà molta més cosa, sens dubte.

Donant un cop d'ull a aquestes produccions, veiem que totes — menys la farsa, que ja pertany al nostre segle, i és feta per un erudit, en el sentit absolut de la paraula — són catalanes, considerant com a tal, per una ampliació històrica del mot, el misteri, que és provençal.

No és d'estranyar aquest caràcter, recordant que el fet de la llegenda fou localitzat — inclús en el segle XVI — a Tolosa.

Per tant, és d'assenyalar el caràcter català d'aquesta llegenda, com ho fa en Valeri Serra i Boldú en uns articles publicats a *La Vanguàrdia*, sobretot en el que es titula «Un prodigio de san Jaime transmitido por documentos populares».

*

1. Vegeu el començament d'aquest treball al fascicle IV.

2. Fill indubtablement d'aquesta llegenda, hi ha un passatge semblant a *La Gitanilla* de Cervantes, que per la similitud volem anotar.

Uns gitanos van a parar a un *mesón*, on viuen mare i filla; aquesta filla, Joana Carducha, «habiendo visto bailar a las gitanas y gitanos, la tomó el diablo y se enamoró de Andrés, tan fuertemente, que propuso de decírselo y tomarle por marido...» S'hi declara en trobar ocasió, i com el tal Andreu li contesta : «— Estoy apalabrado para casarme, y los gitanos no nos casamos sino con gitanas; guárdela Dios, por la merced que me quería hacer, de que yo no soy digno.» La noia es queda escorreguda i amb ganes de venjar-se del desaire. Andreu es proposa de fugir de l'hostal amb tots els gitanos, i així es disposen a fer-ho, però en veure Carducha «que en irse Andrés se le iba la mitad de su alma», fa de les seves i es proposa de fer quedar l'Andreu si us plau per força. I a l'efecte, «puso entre las alhajas de Andrés, que ella conoció por suyas, unos ricos corales y dos patenas de plata, con otros brincos suyos; y apenas habían salido del mesón, cuando dió voces diciendo que aquellos gitanos le llevaban robadas sus joyas». S'atura la comitiva, hi acut la justícia i la gent del poble, i, és clar, troben les joies. Empresonen l'Andreu, però descobreix la gitaneta enamorada que davall el nom d'Andreu s'amaga tot un cavaller. Resta dir que tot acaba en bé, indicat ço que convenia, que és la similitud del passatge. *(Obras de Miguel de Cervantes de Saavedra. La Gitanilla*, «Biblioteca de Autores Españoles, desde la formación del Lenguaje hasta nuestros días», tom I, pàgs. 112 i següents, Imp. Rivadeneyra y C.ª. Madrid, 1846.)

© Biblioteca Nacional de España

Són moltes les cançons catalanes que expressen la llegenda en qüestió.

Nosaltres podem oferir-ne una de *Sant Jaume de Galícia*, inèdita fins ara, i dictada per un vell que la sabia verbalment. En posar-la al paper, li ha posat el nom de *Cançó del romeu i la romera*.

Comparant, però, totes les que coneixem — de Milà i Fontanals, Capmany, Guasc, Materials, etc., i L'Avenç, es veu que es tracta d'una sola cançó; només s'observen canvis insignificants.

«CANÇÓ DEL ROMEU I LA ROMERA

Un romeu i una romera,
i un seu fill per companyia,
ja n'anaven a Sant Jaume,
a Sant Jaume de Galícia.
I quan en són pel camí,
n'encontraren una vila,
i en demanaren a l'hostal
si posada hi hauria.
En respon una criada,
i una criada atrevida:
" — Pels dos vells bé n'hi haurà;
pel jove, jo hi dormiria!"
" — Déu del cel me'n guardarà;
Déu i la Verge Maria."
" — Calla, calla, tu, romeu;
això te'n costarà la vida."
L'endemà al de matí
robatori ja hi havia:
n'han robat una tassa d'or,
la tassa d'or la més fina.
Ja demanen al romeu
si la tassa hauria vista.
Diu " — Si jo la tassa en sé,
pengeu-me al mateix dia."
Ja en miraven el sarró:
la tassa d'or hi havia,
i n'agafen al minyó
sense dar-li un quart de vida.
" — Ai, mare, aneu, aneu
a Sant Jaume de Galícia.
Quan en sereu a Sant Jaume,
me'n fareu dir una missa."
Quan en són a la tornada,
ella passar-hi volia.
" — No hi passis, esposa mia:
els dolors et revindrien."
I vení o revenir,
ella passar-hi volia;
i de tan lluny com el veu
ja li crida : " — Mare mia!
Mare mia, aneu-ne a avisar
el veguer d'aquesta vila
que me'n vingui a despenjar,
que encara estic ple de vida!"
" — Fill meu, amb qui t'has encomanat,
que encara estàs ple de vida?"
" — Sant Jaume me'n té pels peus,
pel cap la Verge Maria...
Ai, mare, aneu a avisar
el veguer d'aquesta vila,
que ja l'en trobareu
a ne la taula que dina.
El dinar que ell en té
és un gall i una gallina."
" — Déu el guard, senyor veguer,
amb tota sa senyoria.
Vingui a despenjâ el meu fill,
que encara està ple de vida!"
" — Fugiu d'ací, la boja dona;
fugiu d'ací, dona ruïna.
Tan viu és el vostre fill
com aquest gall i gallina."
El gall es posà a cantar;
la gallina responia.
" — Aneu-vos-en, bona dona;
prontament sereu servida.
Vostre fill és innocent;
això li ha salvat la vida."
En despengen el fadrí,
i penjaven la fadrina.
" — Jo ara n'he viscut tant temps,
i tu no en viuràs un dia."»

Per haver-se conservat de memòria, té un càracter més confús i alguna falta de mètrica, no tantes com es podria esperar, potser per haver-ho privat d'anar acompanyada de música, però cau en repeticions, inclús de versos iguals.

Així, diu:

«Quan en són a la tornada
ella passar-hi volia.»

i quatre versos més avall torna a dir:

«...ella passar-hi volia.»

Es veu clarament que es tracta d'una equivocació, car fins se li acumulen, en una d'aquestes repeticions, tres assonàncies seguides. Però cal notar que les altres cançons no estan lliures de tares semblants.

En altres versos diu:

« " — Mare mia, aneu-ne a avisar
el veguer d'aquesta vila."»

i, sis més avall, repeteix:

« " — Ai, mare, aneu a avisar
el veguer d'aquesta vila."»

Haig de fer constar que el vellet, en transportar la cançó al paper, ha volgut donar al romanso

© Biblioteca Nacional de España

la separació en quartetes, puix que a cada quatre versos ha marcat una separació i ho comença amb lletra majúscula, encara que moltes vegades hauria d'anar en un altre lloc.

En aquesta cançó es noten algunes diferències amb altres versions.

La més grossa és : que no explica el per què la fadrina de l'hostal, que ací és la criada i no la neboda, com en altres, fa la mala passada al pelegrí, amb aquell refús tan ingenu (blanc) de les altres:

« " — Dom un bes per cortesia."
" — No ho mana la llei de Déu
ni sant Jaume de Galícia."»

sinó que ho explica amb més picardia, fins malícia, però no faltada d'enginy:

« ... i en demanen a l'hostal
si posada hi hauria.
En respon una criada,
i una criada atrevida:
" — Pels dos vells bé n'hi haurà;
pel jove, jo hi dormiria!"
" — Déu del cel me'n guardarà;
Déu i la Verge Maria."»

A més, hi ha trossos que diuen coses que ni a la recollida per Capmany — que és la més llarga — hi són, encara que no passen d'ésser ampliaciones de la mateixa cosa.

El fill, en ésser penjat, exclama:

« " — Ai, mare, aneu, aneu
a Sant Jaume de Galícia.
Quan en sereu a Sant Jaume
me'n fareu dir una missa."»

El veguer, després de veure el prodigi del gall i la gallina, diu això següent, que ens mostra el que fa canviar de parlar un miracle.

Abans li havia dit:

« " — Fugiu d'ací, la boja dona;
fugiu d'ací, dona ruïna."»

Ara exclama, complimentós:

« " — Aneu-vos-en, bona dona;
prontament sereu servida.
Vostre fill és innocent;
això li ha salvat la vida."»

El final també és nou; acaba dient el fadrí a la fadrina:

« " — Jo ara n'he viscut tant temps,
i tu no en viuràs un dia."»

Quant a versos que són iguals, n'hi ha bastants.

I la diferència que hi ha entre elles ens dóna idea que existeix o havien existit altres variants intermèdies, ço que a la vegada ens diu com havia d'haver estat difusa aquesta cançó a Catalunya.

Em sembla impropi de tot treball que s'estimi un xic, i que seria tractar de molt incults els possibles lectors el fer la descripció — vuitcentista —, de dir : que aquestes composicions són romansos, el gènere literari a què pertanyen i, molt menys, buscar on falten sil·labes, on en sobren, si hi ha barrejats rimes assonantades amb consonantades, si hi ha tres versos seguits amb assonància, etc., productes d'esperits mesquins, si no és com exercici d'Institut. I més encara en aquestes coses que el temps i la gent inculta ha anat fent malbé o tornat més pintoresques, trencant les regles amb una despreocupació estoica.

Comparades aquestes cançons — quedarem que es tracta d'una sola — amb els documents més o menys històrics del principi, veiem que respon completament al penúltim de l'evolució assenyalada, és igual a la versió que dóna Lucio Marineo. És clar que té totes les diferències que hi ha d'haver d'una història a una poesia. Per això la cançó no ens ve amb explicacions del lloc on succeí ni del que en van fer del gall i la gallina del miracle, etc.

La fantasia del poeta ha fet tornar la tassa — que a totes les cròniques era d'argent —, d'or, la qual cosa agreuja el robatori i dóna més verosimilitud al rigurós càstig. I en la intervenció celestial del miracle, a més de la que marca la crònica de sant Jaume i la Verge Maria, fa intervenir, en una variant, l'Esperit Sant i, en una altra, els àngels.

L'única diferència és que a les cançons, la «fadrina atrevida» no és, com a la narració, la filla dels hostelers, sinó que és la neboda. Es tracta de la tassa «amb què el seu oncle bevia», i a la inèdita és la criada. Van treient càrrecs als hostelers.

Quant a quin segle pertany la cançó, és difícil de fixar-ho. Capmany, en publicar una de les variants, diu que és molt antiga, i que ho dóna a entendre el trobar-hi la paraula *veguer*. Fixant-nos en aquesta paraula, podríem posar-la dintre el segle XIII o XIV. Però com que avui ja no es té molta confiança que aquestes coses siguin de l'època que parlen, sinó que, més tard, són fetes

© Biblioteca Nacional de España

per un erudit, més o menys erudit, però erudit al fi, tot i tenint en compte que tampoc ens podem fixar amb el llenguatge relativament modern de les variants, car a més d'ésser variants, per haver arribat quasi fins a nosaltres verbalment, s'han anat amotllant al llenguatge de cada època, jo no li vull donar més antiguitat que el segle XVI, influït potser per la crònica de Marineo (1530), a la qual l'he associat sense firxar-me en què és primer, si la cançó o la crònica, el que encara és més vella que el XVI, el que en aquest temps, més difícil de determinar.

Reforça el que no és més vella que el XVI, el que en aquest temps, finals del XVI i XVII — sembla —, pertanyen els retaules i el boix d'aquest assumpte. Molt probable que tinguin relació.

L'haver sempre dit cançons, i que anaven acompanyades de música, imposa parlar de la música. El vellet que sabia la variant inèdita, la deia cantant amb una certa tonada pròpia.

Felip Pedrell, en el seu *Cancionero musical popular español*, tom I, a la secció cinquena, «Tonadas de romances *a* : religiosos», n.° 31, diu:

«"El romero acusado de robo", se titula este romance en el *Romancerillo catalán*, de Milá, pàg. 27. Me comunicó la tonada, procedente de La Selva (Tarragona), don Ramón Bonet, organista de la Catedral tarraconense.»[1]

En aquest mateix treball transcrivim la tonada de la referida cançó.

*

Un dels retaules on ha estat pintada aquesta llegenda consta de quatre quadres, que es veu que anaven dos per banda, un sobre l'altre, amb una imatge central de sant Jaume.

Avui únicament es conserven els quatre quadres mencionats, i estan separadament exposats en el Museu Diocesà, del Seminari de Barcelona. Són de fusta, amb una capa de guix i damunt pintats al «temple».

La nota que tenen, de la seva procedència, diu que estaven

«... a l'altar de sant Jaume, a l'església parroquial de Sant Julià d'Alfou, entrant pel capdevall, la primera capella que es troba a mà dreta; aquest altar existia al 1899, però estava molt passat, ja que acabava de caure, i el reverend mossèn Joan Sala hi col·locà l'altar del Sagrat Cor de Jesús, i els quatre relleus els guardaren allí en una sagristia, fins que passà de visita l'excellentíssim doctor Reig, qui els demanà al senyor rector per al Museu Diocesà.»

Veritablement, no estan en molt bon estat, mig corcada la fusta, sobretot el tercer.

Col·lecció de la Biblioteca de Catalunya

REPRODUCCIÓ D'UN BOIX TALLAT PER L'ABADAL, AMB EL MIRACLE DEL PENJAT

L'ordre en el qual deuen col·locar-se es veu clarament.

El primer representa com *els pelegrins van pel camí*. Un home i una dona, molt junts, amb un noi que es queda un xic endarrera. El pare se'l mira, tot girant el cap, de manera torturada. Un arbre rotorçat, amb un fullam fantàstic. Al fons es veu un castell o una ciutat amurallada, molt petita.

El segon és quan ja *porten el noi a penjar*. Una forca de tres pals, en la qual es recolza una escala. Un home — segurament el butxí — aguanta el noi, qui s'encamina al patíbul amb una creu als dits. Un mig cavall molt detallat es veu, i al seu darrera segueix una munió de caps de soldats, amb cascos, molt confusos.

1. FELIP PEDRELL, *Cancionero musical popular español*, t. I, pàg. 67. Eduardo Castells, impresor. Editor Valls. Cataluña.

© Biblioteca Nacional de España

El romero acusado de robo

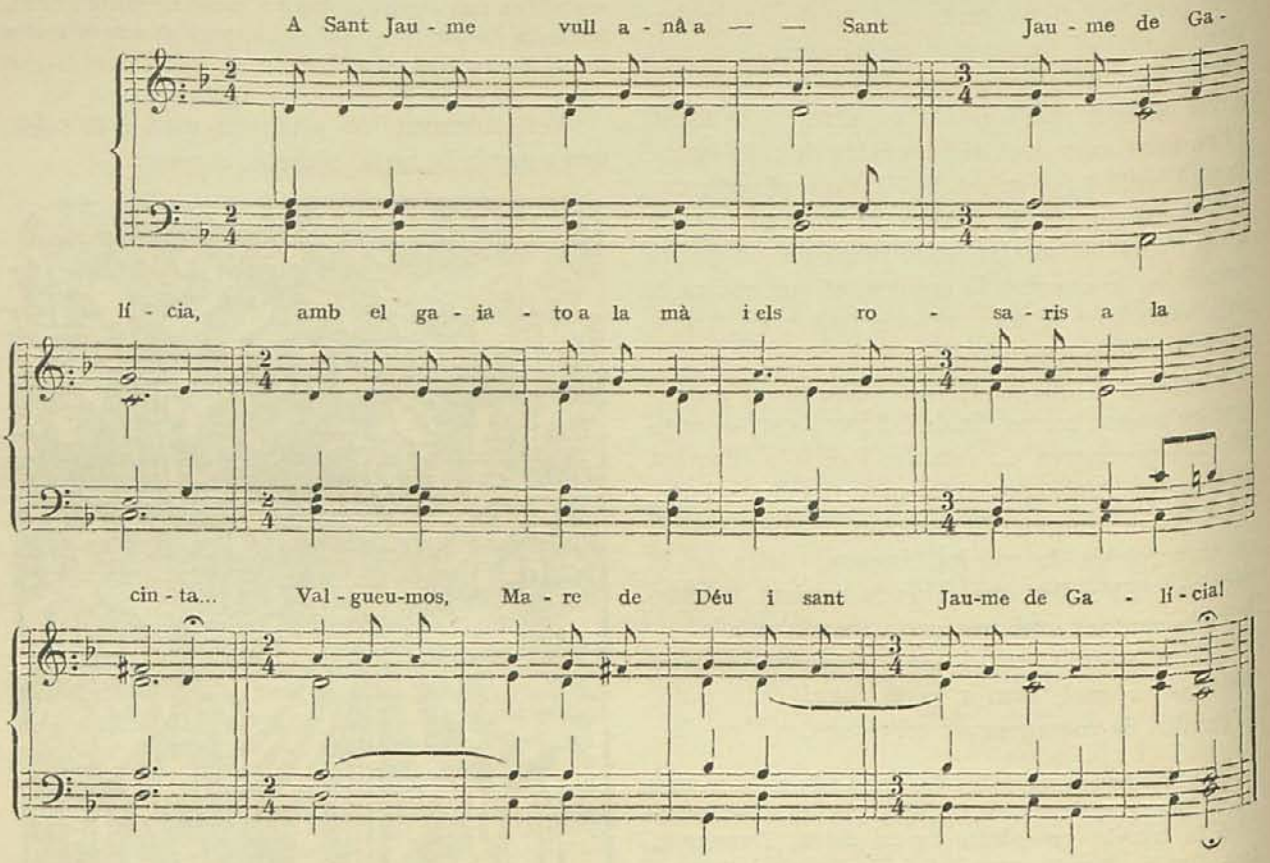

El tercer significa *sant Jaume aguantant el penjat*, preservant-lo de morir. L'aguanta amb molt poc esforç — amb una sola mà i aguantant-li un sol peu —. El pare — amb uns rosaris a la mà — i la mare ho estan mirant embadalits. Sant Jaume és de més grandària, segurament per marcar més importància. Tres nuvolets al cel, i la ciutat al fons.

El quart representa *la resurrecció del gall i la gallina*. Una taula tropezoïdal, sobre tres graons, que per algun cantó no toquen al trespol quadricular. Un gall i una gallina, que s'escapen d'una safata de damunt la taula. Les dites aus estan pintades mig negres, per la qual cosa semblen més aviat galls dindis. Voltant la taula, una senyora i un senyor — aquest assegut dessota una espècie de tron —, amb un gest de braços, que indiquen espant. La cara no concorda amb aquesta actitud, que és d'una serietat apacible. Més endarrera, un criat. A baix, el pare i la mare. Una porta, i a sota una finestra, de perpectiva contrària, al fons; entre la porta i la finestra, una motllura.

Els tres primers, representen a l'aire lliure; al fons hi ha unes muntanyes còniques i punxegudes, i per terra, una herbes molt ben retallades i posades amb molt mirament.

La indumentària dels pelegrins consisteix d'una capa amb valona. Dessota porten una túnica; la mare, llarga fins als peus; el pare i el fill fins als genolls; després uns mitjons — el butxí igual —. Sant Jaume també porta la mateixa indumentària de pelegrí, sinó que porta dorats els ribets de la capa, i, a més, una corona, també daurada, li fa de fons al cap. Barrets arbitraris i bastons llargs; en els dos últims quadres els pelegrins i sant Jaume van farcits de petxines i d'altres adornaments, que no es veuen en els dos primers.

El jutge sembla un sultà; la seva senyora i el criat semblen vestits del temps de Felip II.

El color és essencialment viu; colors vermells i grocs, etc., la qual cosa acaba de fer-ho més popular, més fet per un aficionat. Es va fixar més en el primer quadre; el quart també és molt interessant.

Encara que és un xic desconcertant de fixar

© Biblioteca Nacional de España

una data a coses així tan rústiques i improvisades, se li pot assenyalar el segle XVI.

*

Encara hi ha, en el dit Museu, un altre quadre, molt més ben conservat, que representa la mateixa escena del que anteriorment li corresponia el quart nombre.

També sembla que pertanyia a un retaule de sant Jaume, de la mateixa església de Sant Julià d'Alfou. Sinó que en aquest retaule a cada quadre devia haver un passatge de diferents miracles de sant Jaume. Ho dóna a comprendre que el seu company, que es conserva allí junt amb l'anterior, representa un miracle de sant Jaume diferent del que tractem.

Aquests quadres són posteriors als anteriors, i fets per algú que ja pintava d'ofici; té ja totes les pretensions d'un quadre artístic. Sembla, però, que està inspirat amb el quadre, que representa això mateix, de l'anterior retaule; ho fa creure més l'ésser tots dos de la mateixa església.

Hi ha els mateixos personatges. El criat ací és negre, i el gall i la gallina són de color blanc, la qual cosa respon a allò que Ludovic de la Vega diu, que en ressuscitar els sortiren «plumis candidis insignes». De nou hi ha un gos, que es veu entre les cames del pelegrí.

Està molt millor de composició i de dibuix; els colors són molt més harmoniosos. La indumentària ja no és tan infantil : els pelegrins van en túniques més llargues i més ben fetes, així com també els barrets. El jutge va amb un vestit de la mateixa època que el de la seva senyora, però també del temps de Felip II, ço que referma la còpia.

A fora ja hi ha un gran paisatge amb arbres ben pintats i amb una ciutat pintoresca — no amb una tècnica primitiva —. Deu pertànyer al segle XVII.

*

En visitar l'Exposició Internacional de Barcelona, en el Palau Nacional veiérem un tros de retaule en el qual sembla veure's una representació del miracle del penjat. El catàleg deia: «N.° 314 : Tres fragmentos de retablo, con escenas pintadas de la leyenda de Santiago, muy obscurecidas por el humo. Arte románico del siglo XIII. Pertenece al Museo diocesano de Solsona.» Els tres fragments encaixaven longitudinalment. S'hi veien cinc escenes, una al costat de l'altra, separades només per una ratlla amb dibuixos geomètrics; a la part superior es veuen uns quants peus amb més o menys tros de cama, segons la part per on s'ha trencat, la qual cosa indica que a sobre devien anar, almenys, un altre rengle de quadres.

És tan confós, que sols una escena denota

Col·lecció V. Serra i Boldú

REPRODUCCIÓ D'UNA ESTAMPA DE SANT JAUME
A dalt : EL MIRACLE DEL MINYÓ PENJAT

la llegenda del penjat : la del mig, en la qual es veu sant Jaume aguantant pels peus a un noi que penja d'una forca. Quant als altres, no es pot desxifrar si són altres miracles de l'apòstol o variants molt estranyes i inconegudes de la mateixa llegenda. Per tranquil·litat ens volem inclinar per allò primer. El dir que és del segle XIII ens referma l'antigor de la llegenda. I el pertànyer al Museu de Solsona, referma com fou de difosa per Catalunya i fins el seu caràcter català. Procedeixen de Sant Jaume de Frontanyà, i en donem una mostra a les làmines.

*

© Biblioteca Nacional de España

Aquesta llegenda també la veiem expressada en una estampa de sant Jaume, gravada al boix, del segle XVII, que pertany a la col·lecció de Valeri Serra i Boldú.

Tot el centre està acaparat per la figura de sant Jaume, qui va vestit de pelegrí, sense faltar-li ni les petxines ni el bastó amb la carbasseta. Al peu diu : «Sancte Jacobe ora pro nobis.»

Voltant al sant, hi ha com quatre quadrets, no ben demarcats, dos per cada banda, però només els dos de dalt — els més petits — donen clarament la llegenda que tractem; i veiem, al mateix temps, que són els dos únics que porten explicació al peu.

En el de la dreta del sant diu : «El padre y madre van a rogar q. descuelgue el niño vivo», i es veu com estan agenollats — segurament en senyal de gratitud pel nou miracle que estan presenciant —; davant tenen una taula, que fuig per moments, sobre la qual, dintre una safata hi ha un ocell dret amb quatre plomes, massa grosses en relació a la seva grandària, segurament per marcar ço que diu la llegenda, que en ressuscitar li sortiren les plomes. A l'altre part de la taula — mal col·locats, sense ni asseure's, com pertoca estar a la taula — hi ha una senyora i un senyoràs, que deuen representar el jutge i la seva esposa.

En el de l'esquerra diu : «Como Sanctiago preservó el niño ahorcado como se ve», i s'hi veu el nen penjat d'una forca justa a la mida del nen, i encara amb molt poca corda — pel pare ja no hauria servit —, aguantat per sant Jaume, que, per més comoditat, l'ha posat assegut a terra. El pare i la mare tornen a aparèixer de genolls. Sobre la forca hi ha posat un gall, que més aviat sembla una àliga imperial, amb la cresta en lloc de la corona, magnífica solució plàstica, que dóna en un sol passatge la idea dels dos miracles.

El que hi ha a sota sembla que no vulgui expressar res; ni tan sols porta explicació. Es veu a una banda un sol home que va per un camí, que porta a un casal; a l'altre, està agenollat davant una creu, i es veu un camí, com una corda, que condueix a un altre casal. Segons sembla, es veu que vol representar el camí dels pelegrins, a Compostela.

Podem remarcar que només hi ha un sol ocell. En els cants bretons tramesos per Villemarqué : *Nuestra señora del Folgoat*, i en el cant de gesta d'*Oger el Danès*, que ho expressen tan arbitràriament, també sols es tractava d'un capó.

Encara que els rètols estiguim escrits en castellà, es tracta d'un gravat al boix, català.

També és català un altre magnífic gravat al boix que es conserva a la col·lecció d'estampes de la Biblioteca de Catalunya. Està signat per Abadal, 1669, com pot veure's reproduït il·lustrant aquest article, en el qual també trobarà el lector l'escena de la forca amb sant Jaume, qui sosté el noi, els seus pares que tornen de Galícia i el moment on es verifica el miracle de ressuscitar el gall i la gallina.

*

Per últim, aquesta llegenda també penetra a l'art dramàtic. Així tenim notícies d'un Misteri provençal del segle XIV o XV, basat en aquest assumpte:

La *Histoire literaire de la France*, en el volum XXIV, en tractar, en el XIV segle, de «Les sept arts», diu:

«Dans la disette d'œuvres poétiques, nous indicarons quelques pages d'un Mystère provençal, retrouvées parmi les minutes d'un notaire de Manosque, avec le titre latin de *Ludus sancti Jacobi*. Ces fragments, transcrits vers, l'an 1495 son plus anciens, et d'une langue que echappe souvent à l'intelligence du copiste. Les jeux de scène sont marqués en latin : *Bibit. Tunc ambulant per itinera. Tunc bibant et comedant. Tunc vadant ad hortum cum hospite.* Le père, la mère et le fils vont en pèlerinage a Saint-Jacques et il parait que le fils est tenté par Satan, qui emploie, pour le perdre, la jeune fille de l'hôte, Béatrix. Un fou, des diables, un style plat, de vers incorrects, il n'y a rien qui ne ressemble à tant d'autres Mystères.»[1]

L. Petit de Julleville, en la seva *Histoire du Théâtre en France*, en el tom II «Les Mystères», capítol XX, «Appendice aux mystères du XVe siècle, tirés de la vie des Saints», ens amplia la notícia anterior:

«On possède trois mystères du XVe siècle écrits en langue provençale, tous trois tirés de la Vie des saints.

1.° Saint Jacques : *Manuscrit.* — Ludus sancti Jacobi. Ce mystère en provençal, incomplet (on n'a que les 705 premiers vers) a été trouvé en 1855 à Manosque (Basses-Alpes) par M. C. Arnaud, dans les archives de M. Mille, notaire. Il est transcrit sur les feuilles restées en blanc d'un registre contenant des actes notariés de 1495.

Edition. — Ludus sancti Jacobi, fragment de mystère provençal découvert et publié par Camille Arnaud. Marseille, Arnaud, 1868, petit, in-8, de XIV-32 pages,

1. *Histoire literaire de la France*, obra citada, vol. 24, pàg. 437.

© Biblioteca Nacional de España

705 vers, 17 personnages (désignés en latin et en provençal). Nuncius; Lo fol; Pater; Filius; Mater; Satan; Luciffer; Astarot; Belsabut; Leviatan; Bellial; Peresso; Berit; Godel; L'ostessa; La chambriera; L'oste.

Les indications de jeux de scène sont en latin. Le mystère s'ouvre por un couplet du «trompeta» qui convoque la foule à la representation. Ensuite le messager (Nuncius) fait le résumé, de la pièce. Quoique la fin du mystère manque, nous savons ainsi quel était le dénouement.

Trois personnes, le père, la mère et le fils vont en pelerinage. Ils trouvent dans une hôtellerie une servante nommée Béatrix, laquelle prie d'amour le jeune home, et piquée de son refus, va cacher dans sa malle une tasse d'argent pour le faire accuser de vol. Mais l'innocent invoque saint Jacques; le saint vient à son secours et la mauvaise fille, convaincue de calomnie, est brûlée vive.

Ceci dit, le messager se tait, demandant bon silénce. Le fou lui succède et debite quelques sottises. Pris les anges entonnent au paradis un beau «cillette» (*silete*, chant en musique).

Le mystère s'engage. Un père annonce à sa femme et a son fils qu'il va partir en pelerinage à saint Jacques. Tous deux veulent le suivre et font leur préparatif.

On complote en enfer la peste de ces honnêtes pèlerins. Car les miracles trop frequent de saint Jacques mettent les démons en fureur.

Voilà nos gens en route; ils prient, boivent, ils mangent; le soir arrive; ils entrent dans l'hôtellerie. L'hôte et l'hôtesse leur font fête; on les mene au jardin; le fils rejoui par la vue des fleurs, commence a chanter gracieusement.

Le diable épie l'occasion; ce doux chant charme le cœur de Béatrix; et dans un long monologue elle exprime le desier d'être aimée du gentil pèlerin:

«En jort de mon vivant
Yen non vi un tal enfant...
Pues es vermel coma es la roso.»

Et elle detaille complaisamment toutes les beautés du jeune garçon, ce qui fait dire au fou quelques vers assez grossiers.

La-dessus on se met à table, avec un grand appétit, et la chambrière commence à servir. Le reste manque.»[1]

Encara que sols es conegui el principi d'aquest misteri, el costum que hi havia, de primer exposar l'assumpte que s'anava a tractar, a més que el tros que és conegut ja ens ho deixaria entreveure, no deixa lloc a dubte que es tracta de la llegenda que anem seguint fa tanta d'estona.

El fer-hi intervenir diables — Lucius de la Vega, en narrar-ho també diu que fou per inspiració del diable — i àngels, la minuciositat en exposar el fet, la part romàntica del jardí i que la minyona, que ací també és la criada, com a la cançó inèdita, i no la filla, com a les històries, ni la neboda, com a les altres cançons, a la qual ha posat el nom de Beatriu, s'enamori, en sentir-lo cantar, del pelegrí fill, tot són coses molt a propòsit per a l'escena. Veiem, doncs, tractat l'assumpte tal com correspon al gènere, com pertoca a un misteri. A l'últim no fan penjar a la criada, sinó que la fan cremar viva. I no parla del miracle del gall i la gallina, la qual cosa no ens estranyarà gens, si recordem que pertany al segle XIV o XV, i fins a finals del XV no l'hem vist barrejat amb el primer prodigi del penjament del pelegrí innoscentment acusat de robatori, a les *Cròniques* o al *Llibre de les dones*.

És de creure que aquest misteri ha d'haver influït en l'explicació dels detalls, del per què fou acusat falsament el pelegrí a les cròniques, car aquestes són posteriors a aquell, i es més propi de poetes que d'historiadors l'ampliar-ho.

*

En els nostres dies també s'ha escrit una obra teatral sobre aquesta mateixa llegenda. És la titulada *La farce du pendu dependu*, considerada com la millor obra d'Henri Gheón, pertanyent a l'associació d'aficionats al teatre, de París, anomenada Les Compagnons de Notre Dame, els reformadors i dignificadors del teatre catòlic, que, fins a ells, teatre catòlic era sinònim de teatre dolent i carrincló, reformant-lo, no fent-lo més profà, sinó, tot al contrari, fent-lo vertaderament, profundament catòlic, ho feren amb tan d'encert i traça, modernitzant-lo de tal manera, que tot i tractar-se sols de vides de sants i de miracles, no es necessita ésser devot per disfrutar-hi. Ço que és d'un mèrit imponent. Posar-la en relació amb allò anterior, és absurd, car l'assumpte és una cosa accidental en Gheón, l'important és la seva manera d'expressar-ho, la seva personalitat, el seu istil.

Gheón representa la renovació dels misteris medievals, però sols els busca com a pretext per a desenrotllar les seves dots de veritable artista, no d'aficionat.

La farce du pendu dependu, ell mateix no ho amaga, és tret l'argument de la llegenda de Voragine, com tants d'altres dels assumptes de les seves comèdies són trets d'ací. La seva apor-

[1] L. Petit de Julleville, *Histoire du Théâtre en France*, t. II («Les Mystères»), pàg. 564. Librairie Hachette et C.e; 79, Boulevard Saint-Germain. París, 1880.

© Biblioteca Nacional de España

tació, en relació amb allò anterior d'aquest treball, no té interès.

Anoto — per vici ja — la curiositat que Gheón s'imagina el pelegrí pobre d'esperit, beneit, ço que fa que quan l'acusen no se sàpiga defensar. Contrasta amb la relació de Ludovico de la Vega, que l'expressa d'ànima de gran disposició. Segueix estrictament la narració de Voragine, sense falsejar per res l'assumpte — un hostaler, una hostalera, el pare, el fill, el jutge i l'agutzil. Ningú més —. Sols canvia el final, en el qual no pengen l'hostaler, perquè el pelegrí, que després del miracle queda de gran lluïment intel·lectual, el perdona. Final més en consonància amb la llei cristiana.

No analitzarem l'obra, perquè ja ho ha estat més d'una vegada i marxaria de la finalitat del present treball.

Només acabaré dient que aquesta llegenda, que tantes peripècies ha passat a través del temps — des del segle XII l'hem vista arrencar — i que ha anat prenent els diversos aspectes dels segles que travessava, no podia caure a millors mans que a les de Gheón, perquè li donés l'últim caràcter, un caràcter modernissim, molt segle XX, el nostre segle, producte nostre, encara que alguns se n'avergonyeixin.

Un final digne a una tan llarga evolució.

Si encara creguéssim amb les apoteosis finals, quedaríem encantats amb aquesta.

RODOLF LLORENÇ I JORDANA

RONDALLES

N'ESPIRA-FOCHS[1]

Això era un pare y una mare que no més tenien una fiya que nomia Espira-fochs, y era s'al·lota mes garrida y ben carada que uys de persones nades haguessen vista.

Com estava a la flor del mon, tengué sa desgràcia de perdre sa mare, que se mori d'una terciana forta.

Y heu de creure y pensar y pensar y creure que son pare se comensa a mirar a sa fiya; y com més la se mirava, mes garrida la trobava, y no veya cap altra dona que li agradàs tant per tornarse casar, per lo quant li entrà una casera rabiosa, fins que un dia no pogué pus y li digué en rudes:

— Mira, cap dona veig que m'agradi per casar, mes que tu. Per lo mateix, surta des llevant, surta des ponent, mos hem de casar y foris.

N'Espira-fochs, devant tal descàrrega romangué sense polsos. No sabent per ont pendre, se'n va a confessar, y conta an es confés lo que li passa ab son pare.

Es confés ey pensà una estona y li diu:

— Y tu, ¿que hi consents o no a casarthi?

— ¡En via neguna! — diu s'al·lota — ¡primer morir que fer tal pecat!

— Ydó mira, diu es confés, diràs a ton pare: Per casarnos, primer m'heu de dur tres vestits: un tot d'ets estels, un de sa lluna, y s'altre des sol. No les te porà dur, y així romandrà atxul·lat y capturat.

N'Espira-fochs se'n va a son pare y li enfloca aquesta:

— Mon pare, per casarmos m'heu de dur primer tres vestits : Un que duga tots ets estels, un altre que duga sa lluna, y s'altre que duga es sol.

Son pare com la sentí, romangué tot estafaril·lat, y a la fi diu:

— Però, ¿qui dimoni t'ha donat aqueix consey?

— No hu volgueu sebre — diu ella — : Lo dit, dit.

Son pare, pensa qui pensa com se'n havia de desfer d'aquells trunfos, cregué que no tenia altre llivell que prometre s'ànima an el dimoni si li treya aquells tres vestits per sa seua fiya.

Fet y dit, crida el dimoni, el dimoni li compareix tot aixermat, y aquell carabassench li amolla s'animalada dient:

— Te promet s'ànima si me dus tres vestits: un de tots ets estels, un altre de sa lluna, y s'altre des sol, per durlos a sa meua fiya, que no se vol

1. La me contà Na Margalida Massa de Maria de la Salut. (A precs de l'autor donem aquest treball en la mateixa ortografia en què ha estat escrit.)

© Biblioteca Nacional de España

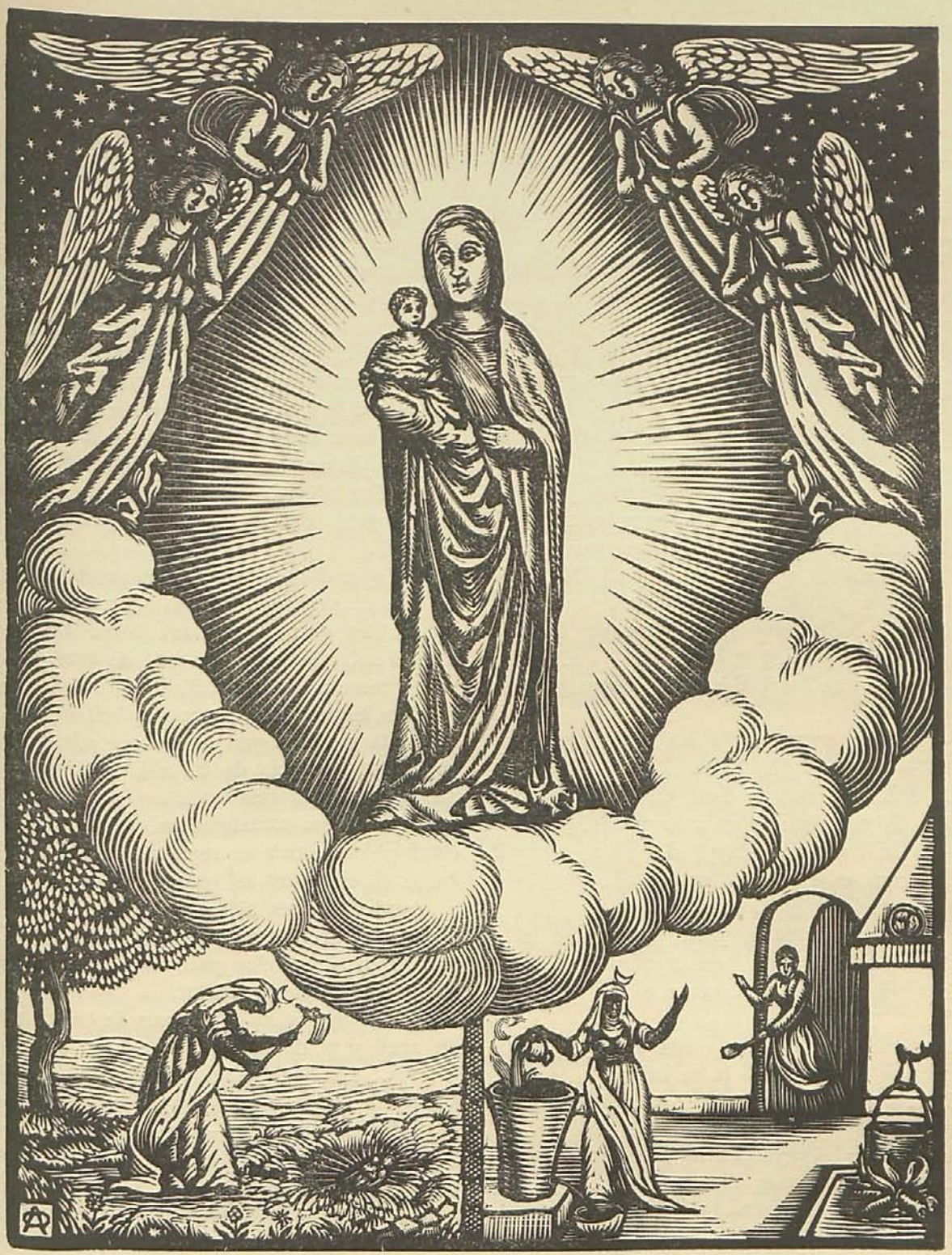

Boix original d'A. Ollé i Pinell. Fusta cedida pel seu autor.

La Mare de Déu del Miracle, compatrona de Balaguer

L'assumpte d'aquest gravat, ultra el retrat de la imatge, auriolat de llum i de glòria, representa, a baix, el moment de la troballa d'aqueixa Verge, que una tia meva de Balaguer, Marieta Martí de Serra (a c. s.), la contava així:

Una família mora convivía amb els balaguerins, i un dia que la dona cavava el seu hortet, va trobar una estatueta tota terrosa; com que aquell dia passava bugada, determinà posar-la dins el cossi, per tal que es fes neta i apareguessin ben vius els colors de què era pintada. Ho fa la dona, i de seguida el lleixiu que queia al gibrell va rajar tenyit de sang. Creient que es tractava de cosa sobrenatural, i veient que reiteradament sortia sang en lloc de lleixiu, sortí a la finestra i cridà a les veïnes: «— *Miraulo!, miraulo!*», que volia dir *miracle*. Les dones hi pugen, i veuen que es tractava d'una imatge de la Mare de Déu, i davant el fet, aquella dona mora es convertí a la fe cristiana.

© Biblioteca Nacional de España

casar ab mi si no li duch aqueys puseteros de vestits.

— ¿Y quant elz he de dur? — diu el dimoni.

— Mes prest avuy que demà! — diu aquell aliardo.

— Ydó demà mateix elze te duré — diu el dimoni.

¿Què m'en direu? Ell lo endemà el dimoni li du es tres vestits : es de tots estels, es de sa lluna y es des sol.

S'aliardo elze presenta a sa fiya, y li diu:

— Ara mateix : cap a l'església a casarnos! Parti'm devant.

Aquella al·lota no tengué altre remey que partirhi.

Y heu de creure y pensar, y pensar y creure, que com haguessen donades unes quantes de passes, baix des peus de son pare sa terra s'obri y ell, per endins y no'l vereu pus! Més se'n mereixia per polissó y mala ànima.

N'Espira-fochs invoca la Mare de Deu de tot cor, que li sortí y li diu:

— Si ets una bona al·lota, no hages por : jo t'assistiré.

— Vos ho promet que hu seré, una bona al·lota! — diu N'Espira-fochs.

La Mare de Deu li dona dos botilets plens d'aygo, un més gran y un mes menut, y li diu:

— Si te rentes ab s'aygo des gran, tornaràs garrida com es sol, si te rentes ab s'aygo des petit, tornarás lletja com el pecat.

Se renta ab s'aygo des petit, y torna tan lletja, que guardava de mals pensaments.

Se'n va a ca'l rey a veure si la volen per criada.

La reyna veya, que era viuda, la lloga, perque el rey, que era fadrí no la se mir.

El rey no la poria sofrir : li tirava tronxos de col y li feya mil desprecis.

Ab això an el rey li entrà sa casera, però de casta forta, y feu unes dictes que per espay de tres vespres faria a ca seua un ball, que hi anassen totes ses fadrines, y ell ballaria ab totes, y triaria sa que li agradaria mes, y se casaría ab ella.

Ja ho crech que se desxondiren granat totes ses fadrines, fadrinetxes y fadrinardes ben resoltes a dir que sí més que depressa per mica que el rey els envidás.

Y totes ja foren partides a escatarse ben escatades y a enllimonarse ben enllimonades y a encitronarse es vestit millor y més elegant que pogueren : se feren ses piules tan bé com saberen y es tres vespres selietjats p'es ball totes comparegueren d'hora a ca'l rey.

Y no vos dich res si totes ballaren com a perns de rifa. Res, qui tengué ungles, les tragué.

Y heu de creure y pensar que es primer vespre N'Espira-fochs demanà a la reyna veya per anar en aquest ball.

La reyna veya tot d'una li digué que no en rudes, però N'Espira-fochs tant gremoletjá, que la reyna a la fi li diu:

— Però, ¿com t'hi has de presentar an es ball? ¿Com no veus que el rey no voldrà ballar ab tu, tan lletjeta com ets, per dirho així com ès?

— Vossa Reyal Magestat — diu N'Espira-fochs —, deix s'ansia per mi! Ja me'n desfaré jo.

— Mira idò, diu la reyna veya, des teu pa faràs sopes. Per part meua ja pots trompitxar a anarhi.

N'Espira-fochs se tanca dins sa seua cambreta; se treu es vestit que duya, se renta ab s'aygo des botilet gran, y a l'acta torna tan garrida com el sol. Se posa et vestit de tots ets estels y se presenta dins es ball.

Com la gent la va veure, es ball s'aturà, perqué tots romangueren ab un peu alt devant sa garridesa y galania de tal al·lota, que negú coneixia ni recordaven haverla vista may.

Però es qui romangué més embadalit y més estafaril·lat, fonch el rey, que a l'acte volgué ballar ab ella, y no se'n savía deixar.

Aquí totes ses altres balladores perderen es jochs y ses riayes perque veren massa clar que aquella pitxorina elze guanyava de massa y que el rey no en triaría d'altra.

Com el rey ja no pogué pus de ballar, se treu un anell y el dona an aquella gran princesa de galania. La qual agafa s'anell y fuig com un llampó.

— Criats y criades! — cridà el rey —. Encalsau aqueixa gran senyora, y repareu per on pren!

Es criats y criades ja son partits a encalsarla, però ella, zas!, elze tira una grapada de cenre p'els uys, y ja no la pogueren seguir, pus ab sa vista ni pogueren sebre per on prengué.

Ja tengueren prou feynes d'espolsarse aquella cenre y ferse'n nets els uys.

El rey ja no estigué pus per ballar, y digué:

— Ja n'hi haurá prou per a nit! Demà vespre, si Deu ho vol y Maria, ya hi tornarem.

Y tota la gent buydà, y bona nit!, bona nit!

Y lo endemà tothom parlava d'aquella fadrina

© Biblioteca Nacional de España

tan bella y tan bella que havia comparegut an es ball de ca'l rey, que negú sabía d'on era ni de quines egos venia ni que poria esser, però que havia guanyat a totes en galania y a patriguesa en sebre ballar.

N'Espira-fochs tot d'una que es criats y criades del rey la perderen de vista, se tanca dins sa seua cambreta, se treu aquell vestit de tots ets estels, se pega fregada per sa cara ab sa ma banyada de s'aygo des botilet petit, y a l'acte tornà tan lletja com era estada desde que entrà de criada a ca'l rey.

Y, ¿què fa ella? Se colga y fins lo endemà dematí.

Es segon vespre de ball, quant aquest ja havia comensat, N'Espira-fochs demana a la reyna veya per tornarhi. La reyna tot d'una li deya que no, però a la fi, veyentla tan encarada, li dona orde; y ella de d'allà a tancarse dins sa seua cambreta. Se renta de s'aygo des botilet gran, torna tan bella com el sol, lo mateix que es primer vespre, y se posa es vestit de sa lluna. Y ja és partida cap a sa sala des ball.

Com ey entra y la gent la veu, tothom romàn ab un peu alt, y mira qui mira aquella gran pitxorina, y no hi havia boca que no digués:

— No hi ha remey : això es s'al·lota mes garrida del mon! Totes ses altres devora ella, son morques.

Ja hu crec que el rey volgué ballá ab ella, y no se'n sabía deixar.

— ¿Que no n'hi haurà prou per anit? — arriba a dir ella.

El rey allarga es coll a no ballar pus. Se posa sa ma a sa butxaca, se treu un anell preciós de tot, y l'allarga a sa pitxorina, que en lloch de prenirlo, pega toch a sa ma del rey per devall, li fa botir s'anell a sa treginada, y ella fuig com la bala.

— Criats y criades! — crida el rey. Encalsaula, y pitjauli darrera! Veyam per on pren!

Es criats y criades li pitjen darrera, tots de quatres tant com en porien treure.

Però N'Espira-fochs se treu una bona agrapada de pebre coent y, zas!, la tira an ets uys des qui l'encalsaven, que tengueren prou que fer d'espolsarse aquell polsim tan endimoniat que feya plorar ets uys a la carrera. Y ja hu crech que perderen de vista a N'Espira-fochs, qui fogí com un llampó a tancarse dins sa seua cambreta; se treu es vestit de sa lluna, se pega una fregada de s'aygo des botilet petit, y torna tan lletja com es dia que se presentà a ca'l rey per llogars'hi.

Ab això es ball s'hagué d'aturar, perqué sa ballera fogí a tothom, y el rey digué:

— Res, ja n'hi haurà prou per anit. Demà vespre se farà es *Val-Deu*.

Y tothom buydà, anantse'n cadascú a caseua a dormir, que ja passava d'hora.

Y tothom no feya mes que parlar d'aquella fadrineta tan garrida y tan xaravel·la, que guanyava de massa a totes ses altres fadrines en vivor y galania y a sebre ballar.

Arriba es vespre qui feya tres, que hi havia d'haver es darrer ball y s'havia de fer es *Val-Deu* com havia dit el rey.

Tota la ciutat comparegué a ca'l rey per veure com acabaria aquell bo de ball y si hi tornaria comparèixer aquell diantre de fadrineta y quina la se trauria de cap per fer sa gamena al rey y com se faria es *Val-Deu* de tal cabermoni.

Comensa, a s'hora salietjada, es ball, encès y rabiós de tot, y vos assegur que totes ses al·lotes elze remenaven espès an es galindons y en feyen de revolts y en pegaven d'enfuytes per la dreta y per l'esquerra! Totes semblava que havien de fer uy.

N'Espira-fochs, com cregué que ja era hora de comparèixer, en demana a la reyna veya per tornarhi. La reyna li diu:

— Hala! que t'han de fer? Vestenhi per un desegàn teu!

Ella a l'acte corre a tancarse a dins sa seua cambreta, se renta de s'aygo des botilet gran y torna s'al·lota més garrida que negú hagués vista may. Se posà es vestit des sol : y tota enpiulada y enllestida se presenta dins es ball.

Com tot-hom la vé romangueren enbadalits y sense polsos, però el rey més que tots. Y se posa a ballar ab ella, y balla qui balla un y altre com un pern de rifa, fins que el rey acabà s'alè y diu:

— Ja basta! Ja n'hi ha prou!

Se posa sa ma a sa butxaca, se treu un anell sa cosa més preciosa que pogueu pensar; l'allarga an aquella gran pitxorina, que, en lloch de pendre'l pega toch devall sa ma del rey, li fa botir s'anell a sa freginada, y ella fuig com la bala.

— Criats y criades! — cridà el rey —. Partiu corrents darrera aquesta gran traydora! Y alerta que no vos escap com s'altres vegades!

Tots es criats y criades ja han pitjat derrera aquella gran traydora que se posa sa ma a la butxaca, y venguen grapades y grapades de durets d'or, dobletes de quatre lliures y dobles de vint en pessa, però d'aquelles tant grogues!

© Biblioteca Nacional de España

Aquells criats y criades, com veren aquella ruixada d'or que pegava per sa cara y rebotia p'en terra, ja hu crech que s'acabaren per ferne una replega tan grossa com pogueren y no pensaren pus ab sa gran traydora que los ho tirava, que fonch el diantre per descomparèixer dets uys de tothom : se tanca dins sa seua cambreta, se treu es vestit des sol, se pega una fregada ab sa banyada de s'aygo des botilet petit, tornant mes lletja qu'el pecat, y se colga, y bona nit, cent sous!

No vos dich res del cabermoni y des marruell que s'armà a ca'l rey y dins tota la ciutat devant es pas d'aquella fadrineta que en sos tres dies des ball havia fet anar en revolt el rey, tota la cort y tota la ciutat, havia guanyat a ballar a totes ses al·lotes y les havia vençudes en garridesa y galania y s'havia rigut del mateix rey fogintl bil·lo bil·lo y deixats atxul·lats criats y criades, capturant-los d'encalsarla y de veure per on prenia.

El rey no hi poria donar passada, y digué que estava resolt d'anar a cercar aquella fadrineta, y que no s'aturaria de trescar mon fins y tant que l'hagués trobada. Se feu apareyar un cavall de primera y manà que li fessen tres pans.

Li apareyen es cavall, li fan es tres pans y N'Espira-fochs trobà un enginy per aficar un bitllet dins cada pa ab un escrit perque el rey en xapar es pa, pogués pendre llum de... Na Pintora.

Se'n puja el rey a cavall ab sos tres pans dins un bossot, y ja es partit de d'allá com comensava a apuntar auba.

Camina caminarás, y cap envant te farás, y passa qui passa terres demanant per tot arreu claricies d'una fadrineta aixi y aixi. Però negú en sabia mè ni perdiu.

S'hora baixa de tot, se sent córrer rates per dins sa panxa. Y, ¿què fa ell? S'atura y xapa un pa. Veu un billetó de dins y repara que estava escrit y que deya:

«Hereu de la casa,
¿on vas y d'on véns?
Això que tant cerques
dins ca-teua ho tens!»

Poreu fer contes si li vengué de nou an el rey trobar dins aquell pa tal bitllet y que dugués escrites tals paraules.

Se'n va a un hostal a romandre no demostrant-se qui era, y lo endemà dematí a punta d'auba ja es partit de d'allà.

Camina caminaràs y cap envant te faràs, y demana qui demana claricies d'una fadrineta aixi y aixi. Negú n'hi sabé donar cap.

Hora baixa se torna sentí córrer rates per dins sa panxa, y, zas!, se treu un altre pa, el xapa, y m'hi troba també un billetó, y repara que duya unes paraules escrites, y que deyen:

«Hereu de la casa,
¿on vas y d'on véns?
Lo que tu tant cerques
dins ca-teua ho tens.»

Si de nou li era vengut es billet des primer día, mes de nou li vengué es billet des segon día.

— Però, ¿qui dimoni m'ha posats aqueys billetons dins aqueys dos pans? — deya el rey, pegantse tochs pes cap.

S'atura a romandre an es primer hostal que topa, sense demostrarse qui era, y lo endemà dematí trench d'auba ja és partit de d'allà.

Camina caminaràs tot lo día y cap envant te faràs, y demana qui demana indicis d'una fadrineta aixi y aixi, però negú n'hi sabé donar cap.

Hora baixa de tot, se torna sentir córrer rates per dins sa panxa, y, ¿què fa ell? Se treu s'altre pa, el xapa, y ja hu crech que hi trobà també un billetó, y reparà que duya unes lletres que deyen:

«Hereu de la casa,
¿on vas y d'on véns?
Lo que tu tant cerques,
dins ca-teua ho tens.»

Y si molt de nou li era vengut trobar dins es dos pans primers dits billets, mes de nou li vengué trobarne un dins es pa que feya tres.

¿Què m'en direu? Ell, el rey, devant aquell pas de tres billets, gira redó cap a ca seua sense pus raons

Ey arriba, y s'ageu tot d'una per malalt. Criden es metges, el se miren bé, el polsen, el tornen polsar. No li troben mal, però ell diu:

— No vos buydeu es cap. Si no trop aquella fadrineta qu'em fé's pas des tres vespres des ball, està fet de mi : me moriré.

Sobre tot ell se renegà a pendre res. Y la reyna veya, sa mare, tota apurada, sense sebre per on pendre

Aquí N'Espira-fochs diu a la reyna:

— Senyora reyna, ¿vol vossa Reyal Magestat que jo prou de fer unes sopetes que sé fer y per ventura el rey elze voldría tastar.

— ¿Què ha de voler ell sopetes fetes de sa teua ma, ab lo cuantra que te du! — diu la reyna.

© Biblioteca Nacional de España

Boix original pertanyent a la parròquia arxiprestal de Piera. Arreglat per Antoni Ollé i Pinell,

© Biblioteca Nacional de España

— No la hi digueu que són fetes meues! — diu N'Espira-fochs.

La reyna veya, per lo apurada que se veya, a la fi diu:

— No res, provehu de fer aquestes sopes, perque no se puga dir que no hu hem provat tot.

N'Espira-fochs fa aquelles sopes, y hi posa a dins aquell anellet que el rey havia donat en aquella fadrineta desconeguda es primer vespre des ball. Y se'n va corrents a tancarse dins sa seua cambreta i se renta de s'augo des botilet gran y a l'acte tornà mes bella que el sol, se posa es vestit ab sols ets estels pintats y se presenta an es portal de sa cambra del rey, just quan acavaben de dur a sa Reyal Magestat aquelles sopes a on hi havia aquell anellet. Ell tasta ses sopes, les troba com un sucre. Ey afina s'anell de dins; y el se mira de prim, conte y veu que es és mateix anell que havia donat en aquella fadrineta es primer vespre des ball.

N'Espira-fochs en aquell mateix moment, s'acosta an es llit del rey y ja li demana.

— Senyor rey, ¿què tal aquestes sopes? ¿Li agraden tan mateix. El rey se mira fit a fit N'Espira-fochs, y veu que es sa mateixa fadrineta des primer vespre des ball, y s'esclama ab un gran crit.

— Molt m'agraden aqueixes sopes; però molt mes m'agrades tu!

N'Espira-fochs a l'acte gira en coa y corrents cap a tancar-se dins sa seua cambreta! Se treu es vestit d'ets estels y se posa es vestit de sa lluna, y se torna presentar dins sa cambra del rey, y diu a sa Reyal Magestat.

— Vol dir li agraden aqueixes sopes? Y diu que encara li agrada més sa que les hi ha fetes?

— Y ¿que éts tu que les m'has fetes? — diu el rey, badant uns uys com uns platets girats cap a N'Espira-fochs.

— Per ella me tench! — diu aquesta fogint com la bala cap a tancarse de bell fresch dins sa seua cambreta. Se treu es vestit de sa lluna, se posa ab una grapada es des sol, y compareix de bell nou dins sa cambra del rey.

El rey, ¿quina vos pareix que la va fer?

Ydo com veu altre pich N'Espira-fochs, pega bot des llit, agafa N'Espira-fochs per ses dues mans y li diu:

— Tu ets sa fadrineta que vengueres es tres vespres an es ball, y fores sa mes bona balladora de totes y sa mes garrida de totes quantes de fadrines ey havia! Tu has guanyada s'acció! Ab tu m'he de casar!

— Ell que hu vessem! — va dir ella.

A l'acte comensen a envergar la casa, y dins set dies se feu s'esclafit. Se casaren.

Y venguen unes nosses de pinyol vermey, un ball ben bitench, y festes y sarau per llarch..

Y el rey ab N'Espira-fochs y N'Espira-fochs ab el rey, visqueren anys y anys, y tengueren una partida de fiys.

Y el rey que ara reyna n'es desxendent, segons m'asegura sa qui me contà aqueixa rondaya, Na Margalida Massa, des poble de Maria, que, com eu diu hem de creure que hu sap de bona tinta.

Y si no hu creys, anaulehi a demanar, perque, si no és morta, encara deu esser plena de vida.

Y al cel mos vegem tots plegats. Amen.

Recollida per ANTONI M.ª ALCOVER, prev.

Barcelona, 24 d'octubre de 1929.

GEOGRAFIA FOLKLÒRICA

«A Martorelles, carboners.»

Quan les colles de Martorelles surten pel Carnaval a ballar *Les Gitanes*, sempre els *diablots*, porten lligada al *forcat* una grossa brasa de carbó.

Per què serà que els balladors d'aquestes colles siguin anomenats i coneguts pels «carboners de Martorelles»? Feta aquesta pregunta als més vells del poble, digueren que quan es féu la plantació de vinyes, allà on abans eren boscos, en remoure la terra trobaven grans quantitats de carbonissa i terra cremada, prova evident que havien fet cuites de carbó en aquells trossos.

Com que hi ha regadiu, car és tot muntanyós, la gent es guanyava la vida fent de boscater o carboner, o tot a la vegada.

És molt probable que algun any, tots els ba-

© Biblioteca Nacional de España

lladors de *gitanes* fossin carboners o treballessin al carbó, i d'ací podria derivar el renom.

*

«A Montornès, manlleven coses i no tornen res.»

«A Sant Fost, es tanquen al rebost.»

«A Santa Perpètua, *ora pro nobis*.»

«A La Roca, el sol hi toca.»

«A Terrassa, mala raça;
a Sabadell, mala pell,
i a Granollers, us prenen els diners.»

*

De Martorelles. — A aquest poble, quan dues o més persones tenen discussions per voler una mateixa cosa, o altres assumptes semblants, s'acostuma dir:

«Aquests faran com els porcs de can Rifà, que tots volien anar al mig.»

Eren dos porcs que s'havien enamorat del mig del cóm i, contínuament a morrades l'un en treia a l'altre. El problema d'anar al mig, essent dos, no va poder resoldre's mai. Els porcs en valgueren a menys, i l'amo hi sortí perdent.

A can Rifà és una casa pagesa i antiguíssima del veïnat de dalt de Martorelles.

El fet és rigurosament històric.

*

«— *Sí, mira..., anar fent : com en Met de Ribes!*»

Diu que a en Met de Ribes, mentre travessava un riu, l'aigua se l'emportava, i en preguntar-li: «— I doncs, Met?», ell va contestar : «— Sí, mira..., anar fent!...» I d'ací ve aquesta dita popular.

*

«*A Montmeló, carbassots.*»

Els diablots de les colles de *Les Gitanes* de Montmeló, per a animar als balladors sempre criden : «— No en sortirà cap més com la Colla dels Carbassots, de Montmeló!...» Sembla que Montmeló és ric en regadiu, puix que el seu terreny està saonat per les aigües dels Congost i del Mogent. Els montmelonencs són aficionats a la cria de bestiar, i no us dic res de la sembra de carabasses que cada any es fa... I res : si els de Martorelles són *carboners*, els de Montmeló són *carbassots*.

Això ve de molt antic, tant, que ningú no té record del començament.

*

«A més a més,
no hi ha terra com Granollers,
ni ciutat com Barcelona.»

«A més a més,
no hi ha terra com Granollers,
i per millor, la de Mataró,
i per no haver de fer res,
la de Montornès.»

«A Vallromanes
toquen les campanes.»

«Les noies de Montmeló
porten la mitja a garró.»

«Sembles el ferrer de Montmeló,
que quan tenia ferro
no tenia carbó.»

«El poble de Montornès,
molts l'anomenen
i no saben on és.»

«Martorelles, Cabanyes, Sant Fost,
tres parròquies dintre un bosc.»

«Els *curridos* de Polinyà...
tres per 'qui, quatre per 'lla.»

*

«*A Les Corts, panarres.*»

El poble de Les Corts, avui agregat a Barcelona, celebra la seva festa major el segon diumenge d'octubre, festivitat de la Mare de Déu del Remei.

Els fills i veïns de Les Corts, des de molt antic, tan antic que se n'ha perdut la data, són qualificats de panarres.

Si un diu que li agrada barrejar pa a la vianda, tot seguit li diuen : «— Deus descendir de Les Corts.» Si un altre, a la fonda, demana més pa del que és costum servir, ja sap que han de dir-li : «— Sembleu un panarra de Les Corts!» I aquest qualificatiu està tan estès a la barriada, que ells mateixos en fan broma i el celebren.

Per la festa major és quan van més en doina els panarres de Les Corts. En lloc de dir «— Anem a festa major a Les Corts», es diu: «— Anem a la festa major dels panarres».

© Biblioteca Nacional de España

En preguntar, als més antics d'aquest poble, respecte la causa d'aquest nom que se'ls dóna, em digueren que havien sentit a dir, que, durant els dies d'una festa major molt llunyana, i degut a l'aglomeració de forasters visitants, va acabar-se el pa, i moltes persones quedaren sense poder menjar-ne.

A la festa major següent, i en precaució del que pogués succeir, foren els fills de Les Corts els que acapararen tot el pa, i resultà tres quartos del mateix, o sigui que els que anaren a festa major tampoc pogueren menjar pa. I, d'aquí ve, segons els meus informadors, el qualificatiu que mai més no s'han pogut treure de sobre.

Si pregunteu a un fill de Les Corts, quan és la seva festa major, contestarà, amb tota frescura : «— Per sant panarra!»

*

«A Vaquerisses mengen guixes.»

Les noies de Vaquerisses anaven a treballar a les fàbriques de Monistrol, per la qual causa havien de fer, ¡pobretes!, diàriament unes quatre hores de camí; dues en anar i altres dues en tornar.

Com sigui que la terra de Vacarisses és rogenca, un dia d'aquell temps arribaven a la fàbrica amb els baixos de les faldilles i les espardenyetes totes empolsinades i vermelloses, que era el color de la terra que havien trepitjat.

Les noies de Monistrol les batejaren amb el nom de

«Les potes roges de Vacarisses.»

nom que encara els dura. A més a més, els cantaven aquesta cançó:

«Vaquerisses, mengen guixes;
a mi no me'n volen dar...
La primera cullarada
es poguessin escanyar!»

*

«A Vaquerisses
mengen guixes,
i a Monistrol,
nap i col.»

*

D'Olesa de Montserrat. — Aquest poble, que té fama de produir bona qualitat d'oli, celebra cada any una festa dedicada a Santa Oliva, per haver-los lliurat aquesta santa d'una cuca que destruïa les collites d'oliva.

Els pobles veïns acostumen acudir a aquesta festa.

Els fills d'Olesa parlen un bon xic amb el nas; deu ésser allò que «cada terra fa sa guerra», i és un costum, una espècie de mal crònic que va de pares a fills.

La gent dels pobles, quant sent parlar als d'Olesa, escarneix la manera especial d'enraonar i, amb veu també nassal, els diuen:

«Santa Oliva beneita,
mata la cuca i deixa l'*aceita*.»

Tramès per JOAN SANTAMARIA I VINYALS.

(Mollet del Vallès.)

Boix orig. d'A. Ollé i Pinell. Cedit pel seu autor.

SANT FRANCESC D'ASSÍS

© Biblioteca Nacional de España

GOIGS DEL ST. D'IGUALADA

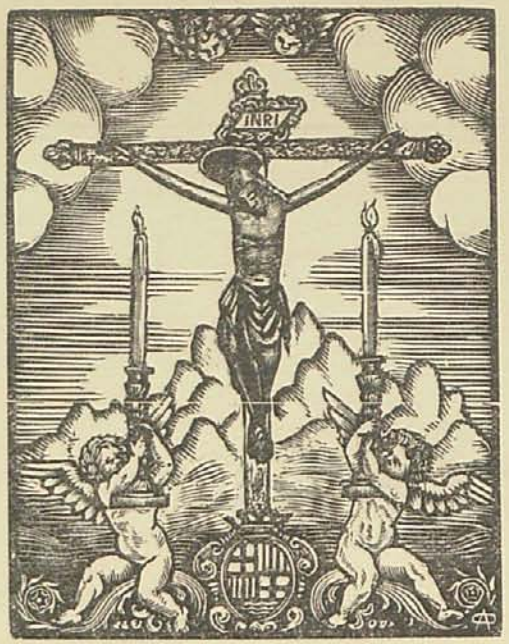

A LLAOR CRIST LADA

De centúries consagrada
pel miracle i per l'amor,
Adorem, o Redemptor,
vostra Imatge d'Igualada.

Canta, llengua, humil complanta
a l'Amor agonitzant!
Fou l'any mil cinc-cents noranta,
vint d'abril, Divendres sant,
l'augustíssima diada
del prodigi colpidor, *etc.*

Recordem-lo nit i dia
aquell nou Gethsemaní:
sour viva d'agonia
vostre Cos de sang cobrí;
commoguda, la gentada
us contempla amb goig i plor, *etc.*

De llavors la nostra història
gira sempre al vostre entorn;
en la pena i en la glòria,
en la pau i en el trastorn,
la ciutat i la contrada
us aclamen per Senyor, *etc.*

Heu estat pels nostres pares
llum i força en els perills,
bell encís de nostres mares,
santa joia dels seus fills;
sou l'herència més preada,
de la fe pairal tresor, *etc.*

Quan Vendome, irat, volia
passâ el poble a foc i a sang,
¿quin bon àngel l'ablania
missatger en cavall blanc?...
Mou al duc tal embaixada,
i us tributa gran honor, *etc.*

Cims del Bruc, en lluita fera
nostres avis haveu vist
triomfar amb la *Bandera*
gloriosa del Sant Crist:
dels nous temps en la croada,
Jesús, deu-nos fe i valor, *etc.*

D'una espurna traïdora
el cambril s'és abrandat;
quan l'incendi ja el devora
un devot s'hi ha llançat.
De les flames rescatada
per un cor encès d'amor, *etc.*

Quan la terra treu florida,
dintre els cors també floriu;
pren esclats de nova vida
vostre culte primitiu;
la ciutat agermanada
sent l'escalf de l'avior, *etc.*

Bon Jesús, qui no us estima
no té cor igualadí;
qui els serveis us escatima
és ingrat i ben mesquí;
sols una ànima inflamada
pot respondre a tant favor, *etc.*

Mereixeu una capella
tota d'or i diamants,
i una, encara, de més bella
de cors purs i flamejants;
si veiéssim abrandada
la ciutat, de tanta ardor!, *etc.*

Les cinc llagues, fonts divines,
preu de nostra llibertat...
Front reial rublet d'espines...
Cos excels martiritzat...
Cor obert per la llançada...
¡Així ens ama el Bon Pastor!, *etc.*

La lliçó del sacrifici
l'apendrem aquí humilment,
i en les hores de desfici
somriurem al sofriment,
tot seguint-vos la petjada
per les vies del dolor, *etc.*

No volem senyor que mori
ni cap ídol d'or o fang;
fidels sempre al desposori
del sagrat *Espòs de Sang,*
serà eterna l'abraçada,
serà etern el cant d'amor!, *etc.*

Dolç anyell, per vostres penes
feu regnar la vera pau;
trenqueu totes les cadenes
que el món tenen fet esclau;
sempre *Víctima* immolada
sigueu sempre *Vencedor!, etc.*

Amb més fe cada vegada
i amb accents de nou fervor,
Adorem, o Redemptor,
vostre Imatge d'Igualada.

M. SERRA I ESTURI, PREV.

℣. *Adoramus te, Christe, et benedicimus tibi.* ℟. *Quia per Crucem tuam redemisti mundum.*

OREMUS

Respice, quæsumus Domine, super hanc familiam tuam, pro qua Dominus noster Jesus Christus non dubitavit manibus tradi nocentium, et Crucis subire tormentum. Qui tecum vivit et regnat in sæcula sæculorum. ℟. *Amen.*

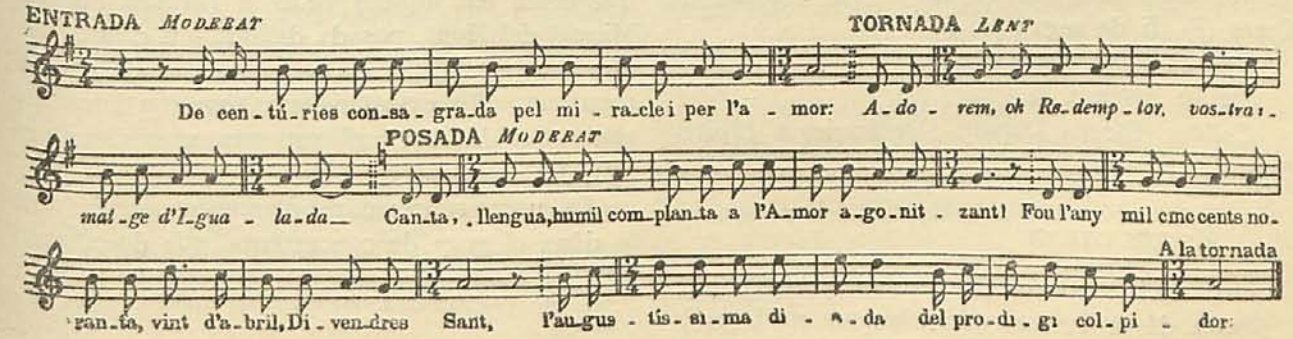

© Biblioteca Nacional de España

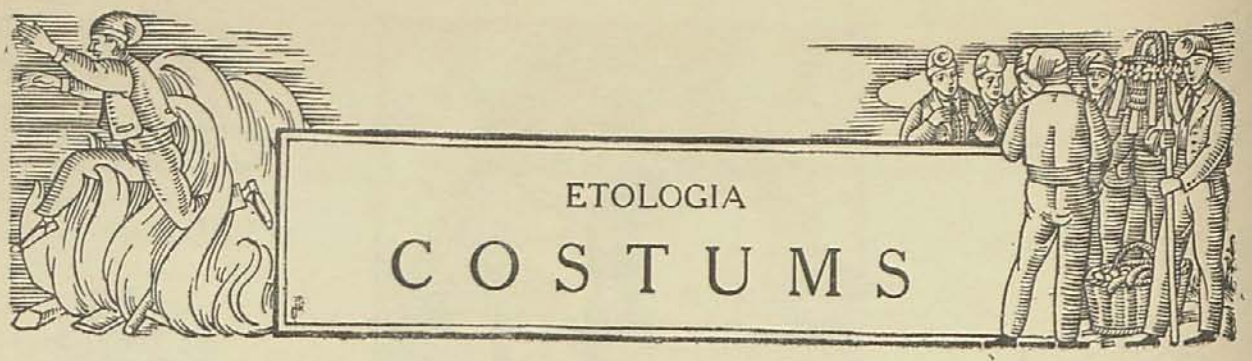

ETOLOGIA

COSTUMS

SUPERVIVÈNCIES DE FESTES AGRÍCOLES PRIMITIVES

Tant interessant, si més no, com el cabal arqueològic que guarden els museus i fa honor a les velles ciutats, és el sediment primari que hom troba, d'ací i d'allà, per les nostres contrades fortament adherit a les festes calendals pròpies de l'any agrícola, malgrat les mutacions que han sofert aquestes festes durant els dinou segles transcorreguts des de l'aparició del Cristianisme a la nostra terra.

Com les pedres sosllevades de la gran pedrera del Pireneu — que les aigües fluvials van polint a mesura d'arrossegar-les cap a la plana —, els rierencs de la cultura romana ja no presenten caires vius que puguin ferir el nostre ideari cristià; per mica, però, que un hom furgui sota la parença tradicional del costumari agrícola de referència, es fa vistent de seguida el fort impromptu que va marcar-hi la Roma pagana.

D'acord amb llur naturalesa respectiva, les festes agrícoles podem agrupar-les així:

FESTES DEL BLAT. (CICLE CEREAL):

Del sementer (Misteris d'Eleusis : Panatenees).
Del fillolar (Lupercàlia).
De la florida (Floràlia; Robigàlia).
De la sega (Cereàlia). Comiat al geni (alçar el burro); Glorificació de Ceres (?) (sardana). Rapte de Prosèrpina (fi de sega), i Mort de Ceres (?) (fi de sega).
Del garbejar (Consualia?).
De les òptimes.
Collites (Ofrena Dapal). Dedicades a Júpiter Abundós.

FESTES DEL VI:

Purificació solsticial (De tradició pre-romana).
Festa de la verema (Dionísaques : Vinaria).

FESTES DE L'OLIVERA:

Aplega de l'oliva : La «brena» (Ofrena a Júpiter Abundós).

FESTES RAMADERES:

Les caramelles : «Ses panades» (Pal·lilies; festes de Pan).
Festes bovals Ofrenes a Mart Silvà (?).

FESTES DEL BLAT

El sementer. — Oportunament goretades les terres destinades als esplets d'aresta, la sembra inicia les operacions pròpies del cultiu cereal. Amb la sembra també s'obre el cicle de festes rústiques que segueixen de prop el procés evolutiu dels blats.

A Olot, els veïns del carrer de sant Miquel — pagesos i manerons gairebé tots —, abans d'entrar al *sementer*, fan llur festa major amb cultes religiosos, celebradors a la capella veïnal, anomenada antigament «sant Miquel de Capsarroca.»[1]

Aquesta festa religiosa porta un pintoresc seguici d'expansions de caient heterogeni, la part profana de les quals adquireix remarcable interès per al nostre objecte amb la tradicional anada que solen fer, aquells veïns, a l'ermita de sant Miquel del Mont, posada damunt un dels turons que tanquen la vall d'Olot per la banda de tramuntana. Els expedicionaris tornen a hora foscant, en so de festa, amb antorxes enceses, cantant cançons i movent gatzara.

La nota sobresortint d'aquestes anades ens la dóna el grup de concurrents, que duen, amb

1. F. MONSALVATJE, *Nomenclátor histórico*, 7, III, pàgina 254.

© Biblioteca Nacional de España

aire de triomf, una arada (llaura), que presideix la manifestació.

Aquesta festa de barri ofereix clares reminiscències de les festes eleusines.

Les festes d'Eleusis es feien a llaor de Ceres, dalt un turó proper a la ciutat d'Atenes, i començaven el dia 15 de setembre. Mentre tenien lloc les cerimònies pròpies del sisè dia, el poble i els celebrants s'esperaven al camp, amb teies enceses, en record de les passejades de Ceres anant a la recerca de la seva filla Prosèrpina. Les festes eleusines duraven nou dies.[1]

«Com a divinitat protectora de l'agricultura — escriu un altre autor — es festejava Atenea mitjançant treballs d'arada que es feien al peu de l'Acròpolis d'aquella ciutat, al principi del sementer.»[2]

Creixença dels blats. — Les baixes temperatures que caracteritzen els mesos de desembre i gener els ha valgut — de part dels cultivadors de terra campa — el qualificatiu de «dormidors», particularment al primer; les funcions fitològiques de la germinació de les llavors i de la creixença dels brims foliacis resten suspeses durant aquests mesos; el procés vegetatiu dels blats s'atura, però així que arriba la Mare de Déu Candelera, ajudats per l'acció benèfica dels raigs solars, els blats intensifiquen llur vida vegetativa i reprenen llur creixença.

Aquest alliberament dels esplets — presoners de l'*hivernàs*[3] fins aleshores — donà motiu a l'escenificació del mite que representava l'hivern, simbolisme i escenificacions als quals eren força afectats els grecs i els romans.

L'*hivernàs* era representat per un llop, d'on pervé el nom de *lupercals* amb el qual foren conegudes aquestes festes; posteriorment, però, el símil del llop fou substituït pel de l'ós, almenys pel que fa referència a la nostra terra.

La cacera de l'ós (l'*hivernàs*) tal com l'escenificava el poble, ens la descriu En Bosch de la Trinxeria, qui encara la trobà vivent a Vallespir l'any 1875.

«A les vuit del matí sentí sota ma finestra — estrobava als Banys d'Arlés — música de gralla i dolçaina seguida de munió de jovent armats de bastons i escopetes, cridant, xiulant. Sortí de seguida al carrer per a saber què era aquella gatzara. M'explicaren que se n'anaven a fer la cacera de l'ós, puix que per la Mare de Déu Candelera és el dia assenyalat per sortir l'ós de la cova.

Un del jovent s'abriga una pell d'ós, amb el seu cap i morro, que l'hi lliguen bé amb una corda a les cames, cos i braços, i se'n va, de bon matí, dins una castanyeda, embardissant-se perquè no el trobin.

Surten els joglars acompanyant els caçadors fins al cap del poble, i tothom es dirigeix, corrent, vers la castanyeda, amb crits i tirs en busca de l'ós, el qual fuig defensant se; li tiren alguns trets amb pólvora — per supòsit —; l'ós es capgira, rodola, s'arrossega com si fos ferit roncant i grunyint. L'amarren, el lliguen pel coll i el menen en triomf cap al poble seguits per la gatzara de la quitxalla i cridòria de goços. Els joglars el fan ballar com un ós de debò, passen el barretet i la festa s'acaba per balles a la plaça.»[1]

Aquest costum era, igualment, molt arrelat arreu de l'Empordà, on encara, en arribar el dia 2 de febrer, sentireu dir, a manera de proverbi, «avui l'ós surt de la cova».

Les darreres manifestacions de la festa — segons dades que vaig poder recollir a Torruella de Fluvià — no conservaven ja gran cosa del simulacre venatori que els era propi; es reduïen a una mascarada, la qual recorria la població parodiant el ball de l'ós i movent gran brogit, sense descuidar-se, els manifestants, d'amenitzar l'orgia amb repetides libacions.

Segons la mitologia, fou Evandre el qui en una cova del mont Palatí — abans de la fundació de Roma — va construir el santuari més antic que es coneix, dedicat a Faunus. El dia 15 de febrer va introduir-hi les *Lupercalia*, festes en les quals els sacerdots de Faunus — o sigui els Luperci —, cenyits amb una pell de cabró i gairebé nus, donaven un tomb a l'antic territori de la ciutat, i creien així assegurar la fecunditat d'homes, animals i camps. Per això Faunus es representava vestit de pells, duent corona i mostrant el corn de l'abundància.[2]

Florida dels blats. — No són tan característiques com les que deixem consignades les festes agrícoles que s'esqueien a fer-se amb motiu de la florida dels blats, de les quals, però, ens en queden escadussers vestigis en barreja amb el cerimonial cristià de les processons que alguns pobles acostumen dedicar, cada primavera, a llur ermita predilecta.

Aquestes anades col·lectives a determinats santuaris tenen lloc des de les darreries d'abril fins a principis de juny, i, actualment, prenen el caràcter de veritables processons rogacionals.

1. *Viajes de Antenor por Grecia y Asia*, manuscrit grec de Herculanum, traduït al francès per De Lantier i a l'espanyol per B. M. Calzada, vol. III, pàg. 205.
2. H. STEUDING, *Mitología griega y romana*, pàg. 41.
3. Els pagesos donen aquest nom als cinquanta o seixanta dies durant els quals les terres reben la mínima radiació solar de l'any.

1. Cels GOMIS, *Miscel·lània folklòrica*, pàg. 7. Barcelona, 1887.
2. H. STEUDING, *Mitología griega y romana*, pàg. 121.

© Biblioteca Nacional de España

A l'Empordà foren famoses, altre temps, les processons que es dirigien al santuari de la Mare de Déu de Requesens, situat a la falda del Pireneu oriental. Els pagesos — estament al qual pertanyia el major contingent d'aquelles — solien dir que «anaven a Requesens a cercar la Tramuntana», per tal com el vent del nord allunya dels esplets la criptògama del rovell, tan nociva als grans d'aresta. A la tornada de l'aplec els expedicionaris portaven com a trofeu el ram de grèvol (*Ilex aquifolium*, L.), arbust en el qual els antics pobles veien vinculada la protecció i àdhuc la defensa.[1]

És a la Garrotxa, però, on les processons a la Mare de Déu del Mont acusen més marcada la influència d'aquelles festes agrícoles primaverals pre-cristianes.

Pel que fa referència a la processó de Lledó, colles de joves d'un i altre sexe, a la tornada de l'aplec tradicional, acostumen guarnir-se amb profusió de flors de llampeònia (*Peonia peregrina*, Mill.) i d'altres menys vistoses, talment com emportats per la dèria d'entrar a la vila amb els encisos i les gales propis de les festes florals.

En canvi, abans l'expedició no faci l'entrada de retorn de l'ermita, la gent menuda surt als defores a rebre els expedicionaris, i enlaira en les seves mans grans creus florals, com volent oposar la nota cristiana al caient pagà que podria prendre la festa.

Una altra de les notes peculiars a l'esmentada processó la donaven els joves que — bon punt s'havien possessionat del cimbori on seu l'ermita — corrien a ocupar els grenys que ofereix el turó en la seva banda de ponent, on era llur joc predilecte engegar grans blocs de pedra cinglera avall envers la gorja del Borró, àdhuc valent-se de manuelles i alçaprems; com si es tractés d'un joc de circ, la manifestació de virilitat reunia, damunt dels qui s'hi lliuraven, bell concurs d'admiradors i curiosos.

També els romeus de Crespià, en ésser tornats al poble, feien gala de llurs reserves físiques jugant als «quatre cantons», amb el ben entès que només els qui havien recorregut el trajecte a peu — vuit hores — podien prendre part en el joc, el qual tenia a llur favor l'estímul d'un porró de vi, que costejava l'obra parroquial.

A la campanya romana, el dia 25 d'abril, se celebrava una espècie de processó, anomenada «Robigalia», en honor de la divinitat dels camps (Robigus), per tal d'allunyar-ne el rovell que es posa als sembrats.[1]

Les festes de les flors (Floralias) pròpies de la Itàlia central, eren dedicades a Flora, com a deessa de la fecunditat; començaven el 28 d'abril, amb danses i jocs; més tard s'hi afegiren espectacles escènics i de circ; Robigo — el deu que defensava els blats del rovell — era unit amb aquella deessa.[2] Les festes florals a Grècia se celebraven pel maig. «El mes de Targelion (maig) portà la festa de Flora. Les joves s'apleguen als prats de vora el Ceffs i allà ballen, cullen flors, se'n guarneixen el pentinat i n'escampen pels camins».[3]

Hi havia, però, altres festes que s'esqueien igualment per la primavera, i eren dedicades a Diana. «Dones vestides de blanc, coronades de rams amb diferents coses a les mans, anaven escampant flors pels camins on passava la manifestació, tot precedint la deessa; abans d'acabar-se la festa posaven brots d'olivera, rams de verbena i corones de flors davant la seva estàtua.»[4]

El fet d'haver estat prohibides per l'autoritat diocesana les processons a les quals hem al·ludit abans,[5] i — pel que fa referència a Lledó — l'haverse introduït l'ús de motius florals en forma de creu, com a rèplica cristiana enfront d'un costum profà, ens donen motiu per concloure que les festes robigals i florals a l'usança romana havien pres carta de naturalesa a la nostra terra, per bé que afectant modalitats diverses de caràcter local.

La sega. — Segurament, de totes les feines agrícoles, la més rica en cerimònies i escenificacions, abans de possessionar-se del camp les màquines modernes i abans d'obrir-se al trànsit rodat les valls pirenenques, era la de la sega dels blats.

Els segadors, més que operaris rurals distribuïts en «colles», se sentien membres d'un organisme privilegiat amb tots els atributs de llur jerarquia, llurs honors, llur ritualisme antiquíssim i llur indumentària.

Cada colla de segadors es componia d'un major o menor nombre de «cobles», i cada «cobla» constava de dos *volanters*[6] i una lligadora, qui es cuidava de lligar les garbes de llur cobla.

Ocupaven llocs prominents : El *cap de colla*, qui comanava l'estol; com a tal, ell era qui ajustava els tractes amb els amos de les pagesies

1. J. PELLA I FORGAS, *Historia del Ampurdán*, pàg. 111.

1. J. BRAUN, S. J., *Diccionari litúrgic*, pàg. 236. Versió catalana d'A. Griera, prev.
2. H. STEUDING, *Mitología griega y romana*, pàg. 123.
3. *Viajes de Antenor*, vol. I, pàg. 185.
4. *Viajes de Antenor*, vol. II, pàgs. 87 i 88.
5. Vegi's *Santa Maria del Mont*, apèndix.
6. Els segadors que seguen amb volant.

© Biblioteca Nacional de España

Boix gravat per A. Ollé i Pinell per als goigs del Sant Crist d'Igualada, la cessió dels quals originals hem d'agrair a la Junta organitzadora de l'Homenatge al Sant Crist de la dita ciutat, així com la capçalera i gerros que il·lustren els goigs (pàg. 283).

© Biblioteca Nacional de España

on hi havia blat segador i volien utilitzar llurs serveis; també disposava l'ordre de la treballada en cada cas particular. La *rebostera*, la qual, si bé no era pas de la colla, ans pertanyia sempre al servei familiar del mas, era considerada com si ho fos, ja pel simbolisme que encloïa el seu ofici de recaptadora de l'estol, ja per les freqüents visites que havia de fer al camp amb motiu dels nombrosos àpats que es fan en temps de sega.

Paper no menys lluït era el que tenia encomanat el *cornador*, qui, a les ordres del cap de colla, havia de fer els tocs de corn marí acostumats a hora de començar i de plegar la feina, segons el ritme de les segues.

El cap de colla feinejava a primer lloc al rem de la segada; el més jove o inexpert anava darrera la filera, i era conegut despectivament entre els seus companys, per «el renoc».

D'acord amb els honors que eren assignats als *volanters*, la lligadora — ultra el treball que li era encomanat — havia de servir els de la seva cobla durant els àpats i en tot ço que fes referència als menesters del camp.

Així que la *rebostera* entrava a la feixa, blanquejant-li, dalt la cistella que duia damunt la capçana, el drap de lli que tapava el recapte, un «jo la veig!» estrident i sostingut vibrava en l'aire; el corn marí posava altres notes més rústiques a la cridòria; segadors i lligadores s'aplegaven en rotllo a l'entorn de la minestra, i, seguts damunt les garbes, es disposaven a honorar llur recaptadora donant compte de les provisions que els servia, amanides, entre tots, amb contalles picants i mostres de joia.

En deixar enllestida la sega d'un camp, mai no l'abandonaven els segadors sense fer-hi l'*alçada del burro*, àpat especial on, a part de les viandes pròpies de tots els repassos d'estiu, se servia, també, llonganissa. Hi havia alguns indrets on els segadors acostumaven acomiadar-se del camp, una vegada tallada la messa, ballant la sardana damunt el rostoll.

Era quan els esplets s'acabaven de rendir als volants que tenien lloc — segons les localitats — diferents escenificacions o simulacres, els elements representatius dels quals — simplicíssims com són — resten ja tan desposseïts de llurs característiques primitives, que actualment es fa molt difícil de revaloritzar-los i, encara més, d'intrepretar-ne llur abast episòdic.

Una de les escenes més suggestives que la temporada de segues ens subministra, a la Garrotxa, és, sens dubte, la que descriu el meu oncle — En Marian Vayreda — damunt les planes de la seva novel·la *Sang nova*; la designa pel «ball de la cuca fera».[1]

Però entre els costums pertanyents al repertori de fi de segues, cap no té tan pregon sentit mitològic com el del «furt de les espigues»:

Un dels segadors — fingint aprofitar un descuit dels companys — treu, a corre-cuita, de l'airol de blat que resta a segar, un pomell d'espigues, fuig a través del rostoll amb el ramellet i, tan dissimuladament com pot, l'amaga dintre un dels gavellons que té més avinent; els volanters en adonar-se'n, paren la feina, i, afectant sorpresa, fan uns moviments ràpids com en actitud de cercar la penyora arravatada de l'esplet furtivament i de voler capturar el raptor; tornen, després d'aquesta cerimònia episòdica, a tallar la darrera mota de blat que manca, i la sega queda closa fins a l'any següent.

Aquest joc de segues tan interessant era vivent — fa molt pocs anys — a la banda oriental de la Garrotxa (Sant Martí de Sesserres, l'Estela, etcètera), on vaig presenciar-lo.

Un altre dels costums pertanyents al repertori de segues era el diàleg que solien mantenir dos segadors moments abans de tallar el darrer manat d'espigues, mentre l'un tenia dintre el puny el pomell d'aquelles i l'altre passava l'arc del volant al peu de les tiges, a punt de tallar.

Aquest costum — segons dades fidedignes que he recollit — perdura encara localitzat a la vessant meridional de la Mare de Déu del Mont (Sagaró, Maià, Beuda).

Quant a la indumentària que caracteritzava els segadors, ens en queden escasses referències. Els homes que s'allistaven a les colles per dedicar-se a les segues des de la caiguda del maig fins a últims de juliol, duien unes palloles de palma molt amples a l'arrencament del capcinet de les quals anava una cinta de color llampant, que el jovent solia guarnir de clavells o de brots d'alfàbrega.

La sorpresa que dóna la troballa d'aquestes supervivències puja de to en constatar com les representacions rituàries esmentades són a manera de fossilitzacions morals del subconscient popular, tota vegada que els qui les interpreten no serven cap mena de rastre de l'abast simbòlic que un altre temps poguessin tenir les dites farses, ni solament del sentit de concomitància que inde-

1. M. VAYREDA, *Sang nova*, vol. I, pàg. 125.

© Biblioteca Nacional de España

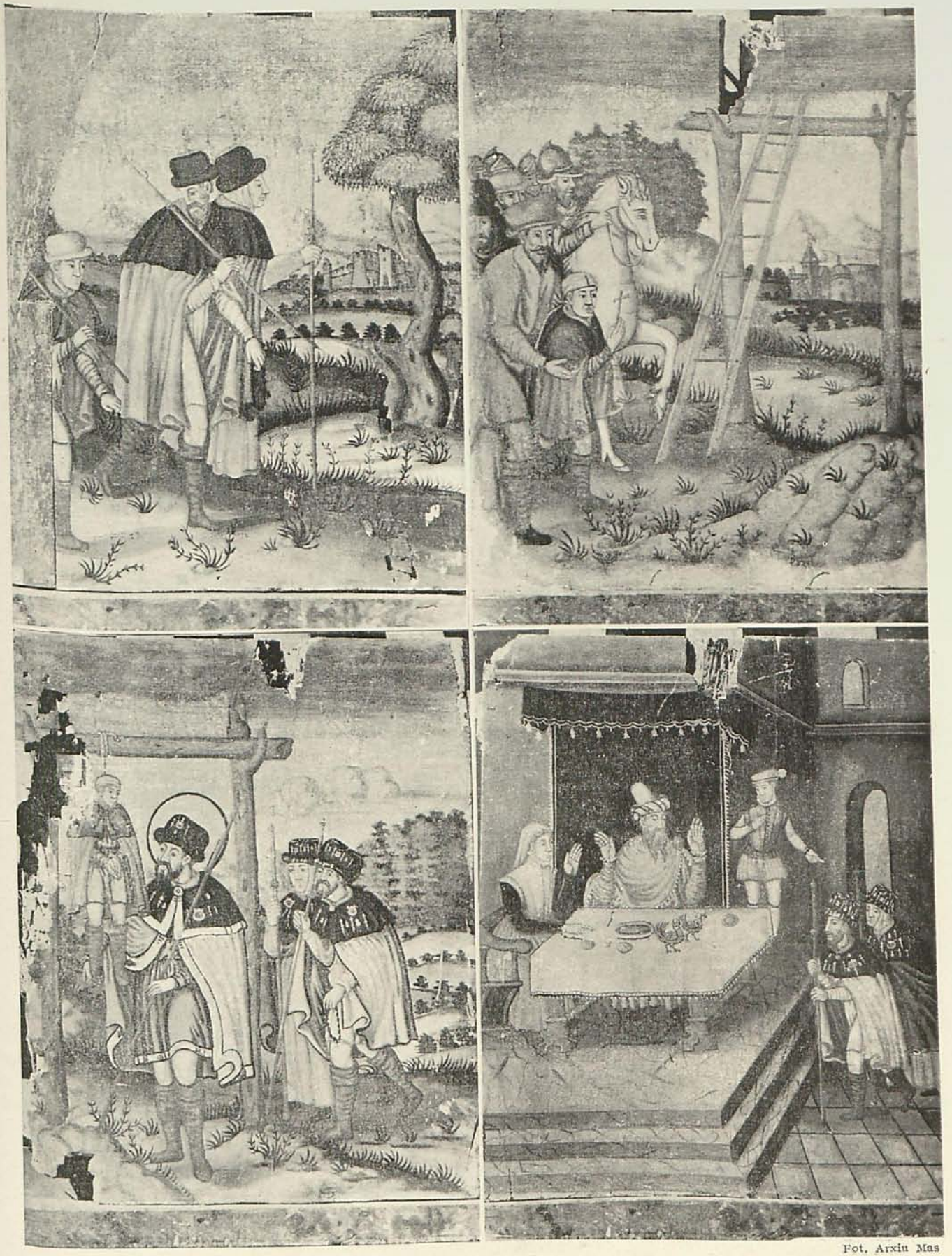

Fot. Arxiu Mas

QUATRE COMPARTIMENTS D'UN ALTAR DE SANT JAUME, INSPIRATS EN EL MIRACLE DEL NOI ACUSAT DE ROBATORI, conservats al Museu Diocesà de Barcelona

© Biblioteca Nacional de España

Fot. Arxiu Mas

Dalt : ESCENA DE LA RESURRECCIÓ DEL GALL I DE LA GALLINA, d'un retaule de sant Jaume que hi ha al Museu Diocesà de Barcelona

Baix : FRAGMENT D'UN RETAULE DE SANT JAUME AMB EL NOI PENJAT, procedent del Museu Diocesà de Solsona

© Biblioteca Nacional de España

fectiblement havien de mantenir aquestes amb la feina que porten a vora els qui les reprodueixen.

Les romanalles d'aquestes festes cereals — probable aportació religiosa dels colonícoles vinguts de Roma —, mantingudes tradicionalment al redós del Pireneu, en part han esdevingut un enigma, mentre d'altres permeten d'entrellucar el fons episòdic on es mogueren les divinitats que presidien el cultiu cereal.

D'aquestes foren Ceres, Demeter i Core les principals, gairebé totes manllevades a la cultura grega; també en formava part integrant Saturn i algunes altres.

El mot «alçar el burro», aplicat pejorativament, a una de les pràctiques agrícoles suara descrites, sembla evocar l'acte de l'ofrena d'un objecte determinat — ara impossible de precisar — al geni tutelar del camp.[1]

Quant a la farsa que enclou el furt de l'espigueix, pertany de ple al domini de les antigues teogonies, per tal com l'argument que li serveix de base no és altre que el del rapte de Prosèrpina, tan car als poetes clàssics.

Prop de Castro Giovanni (Sicília) hi havia un bosc on la primavera esdevingué perennal. En aquest bosc, mentre Prosèrpina cull flors i se n'omplena la falda, Dis, bon punt la veu, se n'enamora, la rapta i se l'emporta a Siracusa. Ceres, després d'anar molt de temps errabunda a l'encontre de la seva filla, ensenya a Triptolem a sembrar la terra.[2]

Segons un altre autor, Cibeles, Diana i Prosèrpina són les divinitats més honorades pel poble sard, sobretot aquesta darrera, a la qual dediquen jocs, sacrifiquen vaques negres i coronen la seva estàtua amb roselles.[3]

Així, al peu dels camps s'ha mantingut vivent el passatge que inspirà Homer un dels millors himnes : l'himne a Demeter.

Referent al simulacre dialogat amb el qual acostumen tancar la sega els pagesos de certs indrets, cal prevenir com són d'una incoherència absoluta les frases que mormolen els segadors encarregats de reproduir-lo; només hom aconsegueix descobrir-hi unes velades al·lusions a la mort imminent de cert personatge imaginari, el nom del qual no compareix per res en el recitat.

Probablement són vestigis ja molt febles d'alguna escenificació que devia fer-se atanyent a la mort de Ceres, o bé d'altre mite relacionat amb el cereal, la recolta del qual s'apropa al seu terme.

1. (F. B. M.) M. T. Varró, *Del Camp*, pàg. 39, nota 4.
2. (F. B. M.) P. Ovidi i Nasó, *Les metamòrfosis*, pàg. 115.
3. *Viajes de Antenor*, vol. III, pàgs. 91-92.

Aquesta adhesió infrangible a uns cànons arcaitzants, de la qual adhesió són eloqüent testimoni les pràctiques enumerades, fou, sens dubte, ço que investí els segadors d'un ascendent i uns prestigis peculiars, talment com si es creiessin exercir una mena de sacerdoci amb el qual les tasques del camp prenguessin el to de les coses rituàries i ennoblidores.

El garbejar. — En les terres aspres i fredes on les segues no són enllestides fins a darrers de juliol, i on la manca de bons camins sotmet els pagesos a la dura feina d'haver de traginar a coll tot el recapte d'aresta que han llevat els camps, el garbejar — o sigui el trasbals de les garbes des dels quintars fins a peu d'era — s'emporta les millors honors que s'atorguen a les treballades agrícoles.

Els pagesos de muntanya, en arribar l'hora d'aplegar a casa la collita, s'ajuden mútuament dintre llurs redols respectius.

Un dels més valents es penja al coll una grossa esquella, i amb aquesta operació prèvia resta erigit guia i davanter en la corrua de companys a càrrec dels quals pesa el compromís de portar l'anyada al damunt, des de les feixes més o menys apartades del mas fins a la cabanya pairal. Ell es qui mena el ritme de la tragina.

De vegades, però, aquest lloc es reparteix en torn entre els treballadors.

Quan ja tota la messa és a l'era o a la cabanya — on ha de quedar estivada fins a iniciar-se les batudes —, en ésser l'hora competent, les noies de la casa es muden amb les millors robes de llur caixa, i els garbejadors, bo i reposats del treball, s'asseuen a l'entorn de la taula pairal, disposats a menjar la porció de cabra corresponent, tota vegada que és la vianda consuetudinària amb la qual són obsequiats en l'àpat tradicional que posa cloenda a llurs serveis.

Si l'amo viu al mas, ell és qui paga l'aiguardent que se serveix als postres.

En arribar l'hora d'aquests, les dues minyones del mas — o altres del redol —, tan ben abillades com poden, entren a la sala-menjador amb paneres proveïdes de clavells i alfàbrega, i fan present d'aquestes flors als comensals, amb preferència per als qui han portat el pes de la garbejada.

Les notícies que tinc d'aquesta festa la localitzen a Talaixà; tots els pobles subpirenencs d'aquesta banda, però, celebren de faisó semblant

© Biblioteca Nacional de España

l'entrada als redossos familiars de la collita principal que els forneixen les terres.

Potser trobaríem un precedent al costum apuntat en les festes *Consualia* — o, altrament, en llurs similars, anomenades *Opalias* — celebrades a Roma per tal de fer-se propícies les divinitats encarregades de guardar els fruits del camp, ja que aquestes festes tenien lloc els dies 21 i 24 d'agost, respectivament, i les de garbejada s'escauen també a fer-se dintre d'aquest mes.[1]

Les magnes collites; «festa del blat». — El llenguatge camperol de la baixa Garrotxa guarda encara una dita proverbial on es fa referència a la festa de les magnes collites que devia celebrar-se antigament d'una manera eventual quan els camps fruitaven recolta abundosa.

Aquesta esdevingué pròpiament la «festa del blat».

Les espigues solen presentar, al llarg de llurs cares, dues zones axials, on van allotjats uns alvèols, els quals, si algun gra arriben a contenir, és en estat rudimentari, o bé presentant evidents senyals d'atròfia; quan aquests alvèols fructífers — regularment deficitaris — s'escauen a ésser plens, els pagesos en treuen el feliç auguri d'una abundosa anyada, i diuen que «l'espiga porta *brena*».

Indubtablement, el proverbi fa al·lusió a les festes amb les quals es dedicaven ofrenes a la divinitat dispensadora de les màximes collites cereals.

En Guimerà es va servir de l'escenografia d'aquestes romanalles populars per bastir-hi el drama de *La festa del blat*.

El fons primari del drama «La Quica», ens el descriu així:

«Quan els blats són rossos, la filla gran de la casa sega la primera garba dels camps, i la porta a l'altar del Sagrament; allí la beneeix el senyor rector, i allí es queda fins que es rematen les segues. Rematades aquestes, es fa dir una missa, i en acabat, la noia mateixa de la casa, al mig d'altres minyones del voltant i amb la cobla al darrera, se'n torna la garba de l'església cap a la masia, i un cop a la masia, puja la garba a la cambra dels avis i la penja al brancal de la finestra; i tot l'hivern la garba s'anirà desgranant, i els ocells hi trobaran pastura.»[2]

A més, la casa on es fa aquesta festa porten a l'església, per a beneir-los, uns pans que, després, es donen als pobres.

Si bé l'acció passa a l'alta muntanya catalana, no sabem, en concret, on va documentar-se el poeta. Creiem, però, que pogué recollir dades autèntiques d'aquesta festa; d'altra banda es fa prou vistent ço que pertany al folklore local i ço que és atribuïble al geni poètic de l'autor.

La preeminència que han donat al pa damunt els altres aliments tots els pobles de nissaga llatina, explica l'abundor de material que ens forneix el cicle, i més encara la importància que en l'antiguitat assolí el cultiu cereal entre aquests pobles.

FESTES DE LA VINYA

Terres, generalment, obertes a totes les influències, les comarques baixes on es produeix el vi, guarden pocs vestigis de les festes que, relacionades amb aquest cultiu, tenien lloc a la campanya romana i en altres indrets, per tal de tenir propícies al cep les divinitats protectores de la vinya.

Cert veí de Lledó — Joan Carré i Sitjar — em contava, no obstant, haver vist com, anys enrera, a primera hora del matí de Sant Joan, hi havia qui se n'anava a la vinya, a l'objecte d'encendre-hi quatre fogueres — una per a cada un dels quatre vents —, per tal d'allunyar-ne les malúries que podien comprometre la raïmada.

Aqueix menestral qui m'ho contava, afegí de seguida amb rezel : « — Això em penso que són proverbis.»

La tal cerimònia — probablement d'ascendència pre-romana — creiem que no passa d'ésser una reminiscència dels ritus solsticials amb els quals certs pobles pretenien d'obtenir la purificació i àdhuc la immunitat dels cultius.

En canvi, a les illes Balears perduren alguns costums, la filiació dels quals cal cercar-la en les festes paganes que solien acompanyar la verema.

Respecte al particular, té un interès molt crescut el costum que va observar Baltasar Samper mentre s'esqueia a Mallorca recollint cançons populars durant l'estiuada de l'any 1923:

«Tot el temps que dura la veremada a les vinyes del terme de Binisalem — consigna el recercador —, els *tais* o estols de veremadors entren hora baixa a la vinya cantant, acompanyant-se amb guitarres, panderos, roc-a-rocs i castanyetes. Les cançons al·lusives a persones del poble i a fets, irròniques i picants moltes d'elles, són dites ordenadament, segons van passant els cantaires per davant els llocs que s'al·ludeixen. El darrer dia de veremada sol fer-se una festa a la casa dels propietaris de cada vinya. Si hi ha alguna noia filla dels amos que tingui enamorat, aquest

1. H. Steuding, *Mitología griega y romana*, pàg. 130.
2. A. Guimerà, *La festa del blat*, pàg. 16.

© Biblioteca Nacional de España

li ofereix un gran ramell o canastra de flors. Aquest ramell — que no falla mai, encara que no hi hagi fadrines que festegin, car en aquest cas l'ofereixen els mateixos de la casa — és enviat, devés migdia, en un carro, a la vinya El carro va adornat, i dins la canastra hi ha botelles de licors, guarnides amb *mides* de Lluch, d'Alaró i d'altres santuaris de Mallorca, flocs de colors, etc. També s'hi posen confits i galetes, etc. En arribar el carro a la vinya, el ramell és presentat a la fadrina, mentre són cantades les dues cançons següents:

«— El qui te té passió,
algun dia se demostra:
jo venc de la vila a posta
per entregâ aquest favor.»

Ella respon:

«— Ja li diràs que he rebut
es ramell amb alegria,
però més m'estimaria
que qui l'ha enviat fos vengut.»

L'entrada a la vila es fa com els altres dies, però, arribats a la casa, se celebra a dintre un ball, mentre al cup trepitgen la darrera carretada de raïms. Es ballen *jotes* i uns *boleros* especials d'aquesta festa. Aquests balls, acompanyats amb guitarres i castanyetes, són cantats, i la balladora no pot abandonar el seu lloc fins que s'acaben les cançons, que de vegades els cantaires, amb malícia, reprenen sense interrupció, per fatigar-la. Cal advertir que, durant tota la temporada de veremes, a les cases que tenen contractat un tai, fan, per sopar, uns fideus molt substanciosos — en la composició dels quals hi ha d'entrar carn de cabra salvatge —, que s'anomenen els «fideus de vermar.» Així es fa, cada vespre, una mena d'àpat ritual, i és tan respectat el costum, que, segons ens explicaren, ha succeït alguna vegada que si a una casa no s'han fet els fideus, el tai en massa ha abandonat la feina. Ens digueren que hi ha caçadors que, quan arriba el temps de veremar, es dediquen a cercar les cabres salvatges per les muntanyes de Formentor, per tal de proveir de la carn que cal als pobles que la consumeixen.

La temporada de veremar sol durar la segona quinzena de setembre i la primera d'octubre.»[1]

La festa de veremes a Binisalem té, com a elements característics de les escenificacions i orgies dionísaques, el carro proveït de botelles de licors, les cançons irròniques i àdhuc picants dirigides a les persones del poble, les quals cançons van acompanyades al so d'instruments músics diversos; en particular té una marcada sabor rituària la cabra salvatge, amb la qual s'adoben els fideus, el plat consuetudinari dels sopars de verema, ja que associa a la festa el simbòlic cabró, que representava a Bacus en les *festes vinàries* i en les que acostumaven celebrar-se l'11 d'octubre, anomenades *Meditrinàlia*.

També tenen un fort caient mitològic : el missatge amorós que, acompanyat del ram, trameta a la vinya un dels joves; les ballades que tenen lloc a la casa on se celebra la verema, i les cintes amb les quals va engarlandat el carro simbòlic.

«Els tractadistes refereixen que el vaixell de Dionisos posat damunt les rodes era conduït pel sacerdot d'aquest, puix que Dionisos arribà a l'Atica per mar.[1] La nau es va aturar en el pla de la mar; els remers proven de córrer i apressen els cops de rem, però les eures entrebanquen els rems i s'hi enrosquen amb nusos retorts...[2]

El sisè dia de les festes eleusines era dedicat a Bacus La processó travessa la ciutat d'Atenes i va a Eleusis; passegen l'estàtua del déu coronada de murtra i amb una antorxa a la mà. Així que arriben al pont del Cefís, dones que van en carros es diuen mil bufonades insultants.[3]

En les festes dedicades a Dionisos, a la primeria no es veia sinó un càntir de vi, una parra, un cabró adornat amb garlandes, una safata plena de figues i un fal·lus.[4] Segons antigues teogonies, els qui li donaven culte acostumaven menjar cabrons i altres animals, per tal com els consideraven hostatge d'aquella divinitat.[5]

Dionisos es va casar amb Ariadna — dea cretesa — a Naxos, els vins de la qual comarca eren arreu renomenats.»[6]

FESTES DE L'OLIVERA

De les cerimònies pertanyents al cultiu oliverer, amb la consegüent aplega de l'oliva que tancava llur cicle, ens en queden només lleus vestigis, i aquests es redueixen a l'àpat de cloenda que degué substituir l'ofrena rituària dedicada a la divinitat tutelar de les collites, i el mot que serví per designar-la, ja que continua anomenant-se «la brena».

A la part alta de l'Empordà i a la baixa Garrotxa els propietaris d'olivets acostumen encara «donar la brena» als batedors i collidores d'olives, en acabar-se l'aplega, quan l'anyada d'aquest fruit ha estat abundant.

Ara, però, aquest costum no reclama pas la presència de cap vianda especial, sinó que ca-

1. *Obra del Cançoner popular de Catalunya*, «Materials», vol. III, pàg. 394.

1. H. STEUDING, *Mitología griega y romana*, pàg. 70
2. (F. B. M.) P. OVIDI I NASÓ, *Les metamòrfosis*, pàg. 75
3. *Viajes de Antenor*, vol. III, pàg. 205.
4. *Viajes de Antenor*, vol. I, pàg. 112.
5. H. STEUDING, obra citada, pàg. 69.
6. H. STEUDING, *Mitología griega y romana*, pàg. 71.

© Biblioteca Nacional de España

VIDA DE LA MUJER Y EL HOMBRE BORRACHOS

© Biblioteca Nacional de España

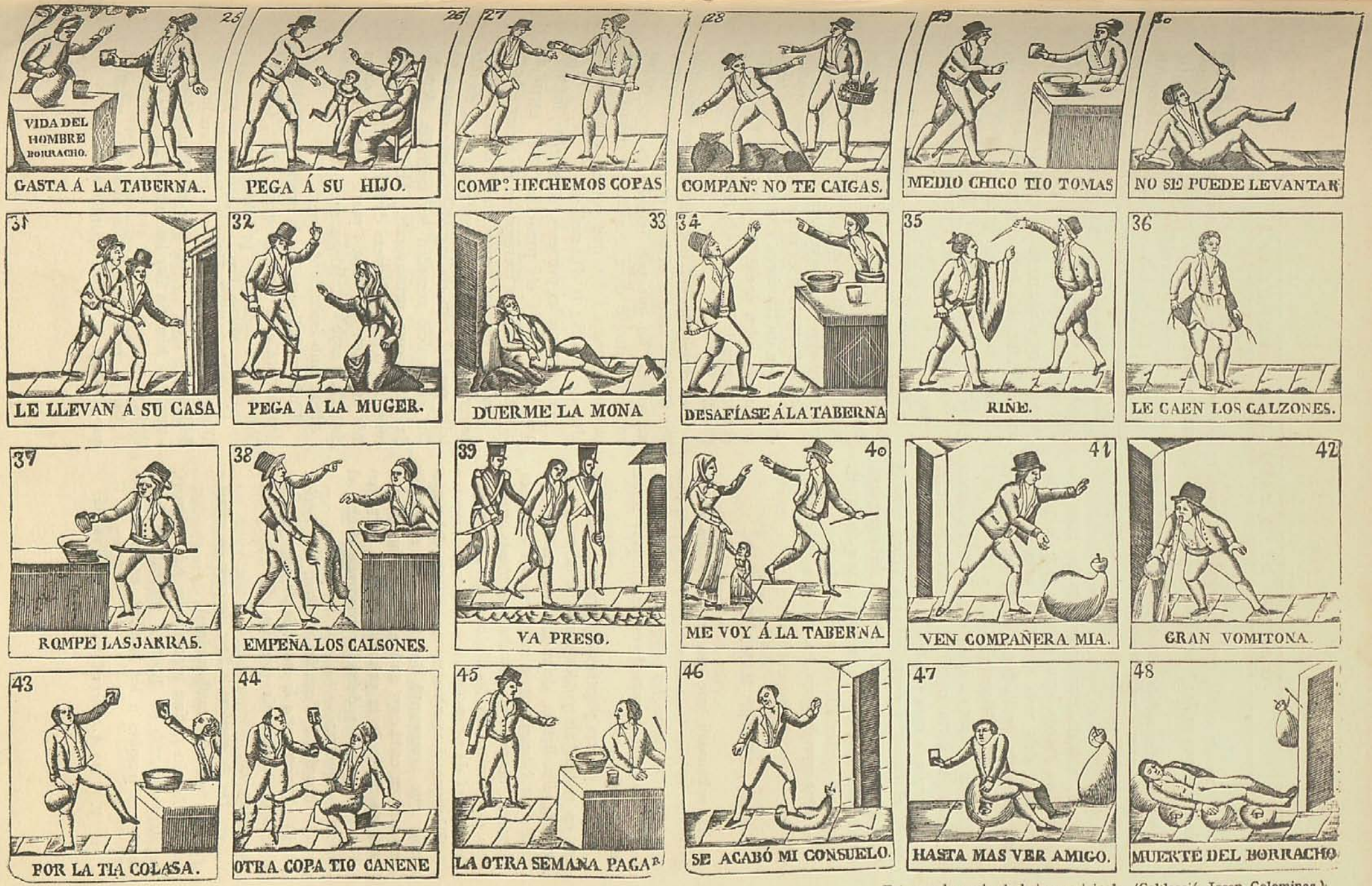

Estampada amb els boixos originals. (Col·lecció Josep Colominas.)

© Biblioteca Nacional de España

dascú dóna als estols qui han ajudat a recollir el fruit, ço que millor li sembla.

«Segons els tractadistes clàssics, sovint els agricultors romans invocaven o regraciaven amb ofrenes a Júpiter Dapal, com a dispensador de les magnes collites.»[1]

No fa molt de temps poguérem constatar com l'oli d'oliva guarda ferm, entre la gent de ruralia, bona part dels seus ancestrals prestigis, puix que procedeix de l'arbre que els antics pobles llatins votaren a Minerva.

En una ocasió en què bona part del servei domèstic de certa masia es trobava reunit al menjador de la casa passant la vetllada, va arribar-hi el pastor, i esqueient-se a veure com el llum de ganxo que penjava de la càbria cremava girada la flama envers la paret, mig indignat, va dir als contertulis en so de repte:

— Que apredregueu les oliveres en aquesta casa?

FESTES RAMADERES

La primavera que ara ens duu als pobles cristians la joia de la Resurrecció de Crist, duia a les famílies jueves les cerimònies de la Pasqua, i a les contrades ramaderes de l'imperi romà, les *festes pascorals*.

De *les pascors* paganes darrerament al·ludides ens en resten, als pobles moderns adscrits a la gran família llatina, deixalles fragmentàries, les quals, tot i presentar-se incoherents i disperses, permeten de refer els primitius elements rituaris que caracteritzaven les festes calendals pròpies del solstici de primavera.

Rèpliques i manifestacions vivents del ritualisme que acompanyà les festes de referència reapareixen cada any, amb eloqüent sincronisme, amb els inicis de la primavera, i ens permeten d'agrupar aquelles deixalles pascorals dintre el següent esquema:

a) *Benedicció d'estables i corrals del bestiar.*

b) *Lliurament a la mainada de certs pastissos o menges tradicionals* (tortells, flaones, mones, panadons, etc.).

c) *Ús de menjars a base de carn de cabrit o d'anyell* (panades mallorquines).

d) *Rondes festives organitzades pels minyons, regularment*, amb les quals, a pretext de donar les bones pasqües a les famílias, es canten «els set goigs» i es dediquen corrandes a les noies, amb glosses al·lusives a la naturalesa, a l'amor i a la primavera (caramelles, camilleres, panades, etcètera). Els cantadors reben dels obsequiats estrenes diverses : panades, flaons, bunyols, ous, botifarres, diners, etc.

a) El costum de *beneir els corrals i altres llocs d'estabulació del bestiar* ha caigut ja gairebé en desús; no obstant, un sacerdot amic meu, qui hagué de fer el salpàs a la parròquia rural de L'Estela, va dir-me d'algunes famílies que li havien demanat d'afegir al ritualisme del salpàs, la benedicció de les corts i corrals de llurs masies respectives.

Cal atorgar al costum — encara que sigui decadent i poc conegut — una importància cabdal per l'estudi d'aquesta festa, ja que acusa la modalitat cristiana de probables pràctiques — avui perdudes — atanyents a *les pascors*.

b) Pel que fa a les menges rituàries apuntades, ocupen un lloc força vistent les que en certes comarques solen donar els padrins a llurs fillols el diumenge de Rams o bé la dominica de Pasqua florida.

Cal consignar ací que les menges pascorals són de dues menes, si hom posa esment a llur naturalesa; les que pels ingredients que entren en llur confecció duen associat el record de la pastura olorosa i les que porten vinculada la idea de sacrifici o d'immolació.

Pertanyen a les primeres, els tortells, les flaones, les mones i els panadons. Les carns de cabrit i les panades corresponen al darrer esbart.

La més genuïna representació de les ofrenes *pascorals* antigues la trobem vinculada en els tortells, per tal com els ingredients que entren en llur composició recorden les essències oloroses de les pascors primaverals. Així, hem pogut constatar com els flequers d'alguns indrets — a més de la flor de farina i pasta d'ou — adoben els tortells amb matafaluga, succedània del fonoll, i àdhuc amb essència de roses.

L'ofrena del tortell a la mainada la trobem circumscrita a la regió ausetana. Vic, Girona i Olot en són encara els principals centres.

Bàscara, Pontós, Romanyà, Ordis, Lledó i Albanyà són les localitats que marquen les fites de dispersió d'aquest costum per la banda d'orient i també la història llur les inscriu dintre l'Ausetània.

On es perd la pràctica apuntada entenem que comença la regió empordanesa.

1. F. B. M.) M. Porci i Cató, D'*Agricolia*, pàg. 62.

© Biblioteca Nacional de España

El «mercat dels tortells» que celebra cada any el poble de Bàscara — tocant a l'Empordà — el diumenge de Passió, és una cosa típica.

Un amic qui residí a l'esmentada localitat bona temporada, em contava, referent al particular, que en anar la mainada — el dia de Rams — a recollir de mans dels seus padrins el tradicional tortell, canvien aquests mots, gairebé rituaris:

— Padrí, esteu bo?

— Tot rodó — li fa el padrí, mentre li lliura el tortell.

I així mateix es practica quan el diàleg es manté amb la padrina, només mudant en femení l'adjectiu corresponent als donants.

Unicament els veïns de Rocabruna — malgrat pertànyer als pobles ausetans — es desentenen de la usança rituària per a seguir la usança característica dels pobles empordanesos.[1]

Aquest fenomen d'índole etnològica s'explica fàcilment per la contingència d'haver posseït aquella localitat la família Rocabertí, de nissaga empordanesa.[2]

A la comarca d'Urgell, en la colació del vespre del Dijous sant «se solen menjar els clàssics «panadons», preparats amb espinacs, panses i pinyons embolicats amb un tel, com més prim millor, de pasta oliada».[3] Els insulars de Mallorca coneixen aquests pastissos amb el nom de «coco-rois».

Dintre la centúria setzena, quan encara a la catedral de Girona era vivent el costum d'escenificar — a hora de matines del dia de Pasqua — el drama sacre que representava les tres Maries en actitud d'ungir amb pomades oloroses el santíssim cos de Crist, feien de seguici a les protagonistes altres personatges, els quals, en mig de bell enrenou de tabals i diversos instruments, tiraven als espectadors unes coques — probablement perfumades — dites «flaons» o, per altre nom, «crespells».[4]

No deixa de marcar una passa decisiva cap a la cristianització del costum el fet d'associar a les menges pascorals les essències oloroses adients al cerimonial del sant enterrament.

Al Vallès, Pla de Barcelona i terres de Catalunya endins, fins a l'Urgell, creiem que les coques anomenades «mones» són les succedànies dels flaons pasquals esmentats.

c) Entre les menges de primavera que porten associada la idea d'immolació, la carn de cabrit té un lloc de preferència.

Així, la consueta canonical, estatuïda per al Priorat de Lledó a la primeria del segle XIV, prevenia, per la refecció de la diada de Pasqua, que s'havia de donar a cada canonge certa porció de cabrit rostit a l'ast.[1]

Aquesta carn de cabrit tendre que els carnissers d'Olot encara subministren al públic durant la primavera, serveix per arranjar un plat que té fort predicament a la comarca : el cabrit de llet amb pèsols primerencs.

El costum de menjar anyell el dia de Pasqua és molt arrelat a la nostra terra, tant, que a Barcelona cada any dóna lloc a la «fira dels bens», però, posada aquesta menja simbòlica en el punt just d'interferència entre les pràctiques paganes, hebraiques i cristianes, té una valor força relativa com a element rituari, puix que resulta molt difícil de fixar quina sigui la veritable progènie del sobredit costum.

A Mallorca tenen com a menjar propi d'aquesta temporada — a més dels coco-reis — «ses panades», les quals no són altra cosa que pastells farcits amb carn d'anyell, els quals pastells es donen als fadrins qui van a cantar per les cases el Dissabte de glòria.[2]

d) Les manifestacions de joia que han acompanyat sempre les festes pascorals tenen llur exponent més típic en el repertori literario-musical que ens forneixen arreu les cobles i cançons de caramelles, avui variadíssim.

Talment com succeeix amb les menges, els *cants de pascor*, en llurs bons temps, feien llur aparició en represes diferents, encara que sempre — per les notícies que en tenim — dintre la temporada compresa entre el Diumenge de rams i el de Pasqüetes. Aquest esplaiament de les caramelles, pel que fa referència al temps, perdura encara en algunes contrades properes al Pireneu.

Tostemps el repertori dels minyons cantaires era adient a la litúrgia que empra l'Església en les seves festes : així, mentre els cants de la dominica de Rams eren *Divinos*, *Cobles del ram*, *Dins l'hort de l'Etzemaní*, etc.; els de la setmana

1. A l'Empordà el tortell és substituït per «la rabassa», la qual es dóna pel solstici d'hivern (diada de Nadal).
2. F. Carreres i Candi, vol. «Girona», de la *Geografia General de Catalunya*, pàg. 715.
3. Valeri Serra i Boldú, *Calendari folklòric d'Urgell*, pàg. 104.
4. Flórez, *España sagrada*, vol. 45, pàg. 23.

1. Arxiu prioral de Lledó, *Trasllat de les darreries del segle XVIII*.
2. *Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, «Materials», vol. III, pàg. 368.

© Biblioteca Nacional de España

de Pasqua havien d'ésser adequats a la joia de la Resurrecció de Crist : *Els set goigs de la Mare de Déu*, procedents dels himnaris medievals (segle xv); composicions profanes de caient humorístic, com és ara *Els goigs de les botifarres*, amb llurs múltiples variants; corrandes amatòries endreçades a les noies, i, a Mallorca, la clàssica cançó de *Ses panades*.

Totes aquestes cançons, incorporades al re-

COBLAS, O GOIGS DE LAS BOTIFARRAS:
pera cantar las Camarellas de Pasqua.

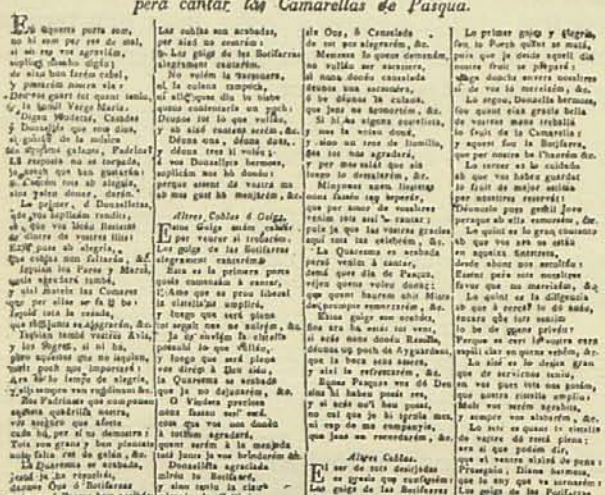

Col. P. V. i O.

pertori de caramelles o de pascors, marquen la fase evolutiva que imprimiren a un costum antiquíssim les normes cristianes.

Sobretot és altament curiós el fet d'haver servit d'element cabdal per completar aquella assimilació els *Set goigs de la Mare de Déu*.

El poble dels temps medievals cercà en la himnòdia cristiana un cant que fos adient a la modalitat festiva d'aquestes manifestacions eglogals, i de fet va trobar-lo en la composició, on es fa glossa de les set alegries de la Mare de Déu; el to idíl·lic de les melodies pastorals passà a segon terme, i el jovent, que, organitzat en colles les portava rondant de casa en casa, va mudar-les per les posades dels «set goigs», i reté així homenatge a la joia de Maria, amb motiu de la Resurrecció del seu diví fill. A partir d'aquest fet, els minyons qui rondaven per la contrada cantant galanies a les noies i lloant els encants de la primavera, a La Garrotxa prengueren el nom de «gotjaires».

Si bé quant a la tonada o element melòdic els «set goigs» presenten múltiples modalitats, en canvi llur aparell literari s'ha mantingut invariable — llevat d'algunes corrupcions i barbarismes que ha sofert —, malgrat haver esdevingut populars aquests goigs arreu de les nostres contrades subpirenenques, des del Rosselló[1] fins al Pla de Bages.

Hi ha comarques on aquests goigs es coneixen per «els goigs dels ous», per raó que els cantaires són obsequiats amb ous, de part de moltes de les masies on passen a cantar, a més de recollir, també, bunyols, botifarres, diners, etc., segons les localitats.

A Mallorca, on aquest costum pren el nom de «cantar ses panades», per raó dels pastells que solen donar les famílies als qui van a cantar-los «les pascos», guarden en llur folklore una cançó de temporada, la qual cançó conté una discreta al·lusió a la fase pre-cristiana de la festa:

«Sa panada ens heu de dar
grossa i ben atapida;
que, si no l'heu beneïda,
noltros menam s'escolà.
Deixem lo dol,
cantem amb alegria,
anirem a dar
los Pascos a Maria.

Donau-mos coca o flaó,
o robiol o panada,
o un tros de sobrassada,
o un ou de niaró.
Deixem lo dol,
cantem amb alegria,
anirem a dar
los Pascos a Maria.»[2]

El caient idíl·lic o amatori que antigament caracteritzava les festes pascorals, ens el recorden les següents corrandes, pertanyents a La Garrotxa:

«El qui porta la cistella
ja sabeu que és un fadrí,
s'estima més una nina
que tot lo que duem ací.»

1. PIERRE VIDAL, *Goigs dels ous*. Perpinyà.
2. *Obra del cançoner popular de Catalunya*, «Materials», vol. III, pàg. 368.

© Biblioteca Nacional de España

«El qui porta la cistella
ja ho sabeu que és un hereu,
s'estima més una nina
que tot lo que li dareu.»

D'altra banda, l'al·legoria que encapçala unes cobles de caramelles de tipus humorístic, impreses a Manresa dintre la primera meitat del segle dinovè — les quals reproduïm ací pel seu fort interès documental —, acusa prou bé el fons idíl·lico-pastoral de les rondes de referència, i ens estalvia d'aportat ulteriors dades sobre aquest particular.

Quant al caire musical dels cants de pascor, poca cosa en podríem dir : llur evolució a través dels anys, seguint la mateixa trajectòria recorreguda pels respectius gèneres literaris, als quals s'acolliren les composicions pròpies de la festa, assenyala la caramella (calamus), el flabiol, la flauta i el gratlla com a elements principals del bagatge instrumental que acompanyà les tonades de pascors en llurs millors temps.

Ara, els violins, les panderetes i d'altres instruments menys adequats han substituït els de vent, llevant a la festabon a part del seu encís primari.

Tot aquest cabal de ceremònies i d'al·legories que, disperses i heterogènies com són, compareixen cada any a l'entorn de la calenda primaveral, presenten, amb tot, un fons comú, el qual ens permet de prendre les tals manifestacions per rèpliques, com més va més febles, de les festes Pal·lilies que el poble romà dedicava a les divinitats tutelars dels ramats.

«Pal·las era la deessa protectora de les deveses, dels prats i del bestiar que hi pasturava. El seu nom sembla ésser lligat al mot *pasco*, pasturar. A Roma tenia el seu setial al turó que — segurament per prendre el nom d'aquella deessa — és conegut per «el Palatí». El dia 21 d'abril se celebraven a honor seva les *Pal·lilies*, festes en les quals es purificaven els corrals per l'aigua (lustracions) i se li dedicaven els ramats amb sacrificis, en els quals no es vessava sang.»[1]

Si més no que els costums apuntats, la mateixa indumentària dels pastors pirenencs acusa bé la influència dels cultes ramaders per aquestes contrades; així, el *tira-peu* porta traces del caduceu d'Hermes, i la pelliça, tan característica dels majorals i rabadans, podria derivar millor de pal·lícia, *pallis* (vesta de Pallas), que no de *pell*, com a primer cop d'ull hom es decanta a creure.

El bestiar boví. — A La Garrotxa roman ben viva — com en algunes comarques muntanyenques de França — una tradició de preferència per al bestiar boví.

Així com els camperols de terra plana posen el bestiar gros de llur hisenda sota el patronatge de sant Antoni abat, els propietaris i masovers d'aquella comarca tenen per patró dels bòvids a sant Grau.

A Entreperes, sufragània de Sadernes, hi ha una capelleta dedicada a sant Grau, i el dia de la seva festa — el 13 d'octubre — hi van tots els pagesos de més de tres hores al voltant; i per a obsequiar al seu sant patró li ofereixen una pila de bous d'argila cuita, més o menys ben fets, que els els lloguen en la mateixa capella, mitjançant la quantitat de dos rals per cada un.

Es guardaran molt bé els pagesos de fer treballar llurs bous el dia de sant Grau. De segur que les pobres bèsties tindrien alguna desgràcia.

Quan un bou, una vaca o algun vedell o vedella d'aquell país està malalt o ha pres mal, llurs amos fan prometences a sant Grau, perquè els el guareixi.

Seria curiós d'esbrinar si sant Grau ha vingut a substituir alguna divinitat gentílica i si l'oferta dels bous en efígie és la continuació del costum de sacrificar bous a certes divinitats en temps del gentilisme.[1]

Pel que ens permeten de deduir les descobertes que s'han fet en diversos indrets, el costum d'ofrenar bèsties en efígie fou una modalitat rituària comuna a diferents pobles, per tal com a Eivissa, a Empúries i a altres localitats han aparegut, en regular nombre, vasos figuratius, on són representats, en terra cuita, taurs, porcs i altres animals.[2]

Ja fa alguns anys que els pagesos han deixat d'ofrenar bous d'argila a la capella d'Entreperes; ara, aquells ofereixen a sant Grau, en lloc de bous en efígie, una candela per cada cap de bestiar que tenen, les quals candeles compren als administradors o pavordes del sant el dia de la seva festa.

Ultra la localitat referida, trobem introduït el costum a les capelles de Santa Llúcia de Trienteres (Santa Pau), Sant Roc (Olot), Sant Cosme i Sant Damià (Begudà), i a les parròquies de Falgons i L'Estela, a cadascuna de les quals hi ha el corresponent altar dedicat a sant Grau.

Les obres d'agricolia que ens han deixat els

1. H. Steuding, *Mitología griega y romana*, pàg. 123.

1. Cels Gomis, *Meteorologia i Agricultura populars*, pàgina 165.
2. J. R. Mélida, *Arqueología española*, pàg. 142.

© Biblioteca Nacional de España

autors llatins consignen algunes de les fórmules emprades pels pagesos en l'antiguitat, amb el fi d'obtenir la sanitat dels bous; les dites fórmules tenen de comú amb les pràctiques citades el fet de prendre la capitació del bestiar com a base distributiva de l'ofrena dirigida a la consecució d'aquell objecte:

«Fes així ofrena pels bous, per tal que siguin sans. Entre dia i dins selva, fes ofrena a Mart Silvà, per cada cap de bou : tres lliures de xeixa, quatre póndols i mig de llard, quatre póndols i mig de polpa,[1] tres sextaris de vi; això t'és llegut de posar dins un vas, i el vi també t'és llegut de posar dins un vas. Aquesta cosa divina[2] serà llegut que la faci serf o lliure. Quan serà feta la cosa divina, consumeix-la de seguida allà mateix. Dona no hi sigui present ni vegi com es fa. Aqueta ofrena, si vols, lleurà votar-la tots anys.»[3]

Es força significatiu, tanmateix, que la divinitat tutelar dels bous sigui Mart Silvà, simbolitzant el bou brau — rebel a l'arada i a la feina — millor que no pas el bou sofert auxiliar de l'home en els treballs del camp.

I, malgrat ço que deixem consignat, és al primer que fan referència diversos costums populars.

Així trobem que a Olot, l'any 1444, eixien a fer el jubileu[4] de les festes de la Verge del Tura entorn de la vila, entre altres comparseries, «les danses dels eixurits ab carets de bous vestits de vert».[5]

Encara tenen més relació amb el caient de ferotgia dels bous salvatges les festes del bou roig que se celebraven altre temps en alguns pobles de la Cerdanya francesa.

«El bou roig és senzillament una carcassa, tapada amb una ampla tela vermella; pel davant li surt un cap de bou amb grosses banyes, simulant ésser un bou brau; sota l'artefacte hi va un home que el fa caminar. La falsa bèstia va guiada per un que la porta lligada per les banyes amb llarga corda. Surt per Carnestoltes, i té el mateix objecte que la Mulassa; això és, fer por a la mainada i a les dones, a les quals empaita i aborna, i les fa córrer i xisclar. Era molt comú en molts petits poblets de muntanya. Avui ha caigut en total desús.»[1]

Pertanyent al fons al·legòric popular hi ha, també, la vaca roja.

L'acció destructora del foc damunt la boscúria, el poble l'expressa dient que «n'ha passat la vaca roja». Aquesta locució metafòrica, ultra al·ludir, també, la bravesa de l'esmentat bestiar, sembla encloure una amplificació del mite referent a les vaques d'Helios, en ocasió d'ésser mortes pels companys d'Ulisses.[2]

Si bé les danses al·legòriques esmentades no tenen res a veure amb les festes agrícoles objecte de les presents ratlles, és evident, en canvi, la significació agrícola que enclou el mite de Mart Silvà, que degué motivar-les.

PERE VAYREDA I OLIVAS

1. Sembla ésser vianda suculenta.
2. Funció religiosa.
3. (F. B. M.) M. PORCI I CATÓ, *D'Agricolia*, pàg. 50.
4. Ací el mot «jubileu» significa l'obertura del període de festes i consegüent promulgació oficial i solemne d'aquestes.
5. J. AMADES, «Supervivències de danses primitives», *Butlletí de l'Associació Catalana d'Antropologia, Etnologia i Prehistòria*, vol. IV, pàg. 242.

LES PUNTES AL COIXÍ

Estudiant les primitives puntes en diferents i ben apartats països, s'observa, dintre les característiques de cada poble, un origen comú. La punta pertany a l'art popular; del poble ha surtit, i les dones del poble han estat les seves constants conreadores. Per això el folklore de la indústria puntaire és ric i sumament interessant.

Els més erudits tractadistes d'aquest art, no han aconseguit d'esbrinar l'origen de la punta, i, en canvi, les humils puntaires de tots els països se l'apliquen clarament. La punta és un treball meravellós, i, segons la lògica de la gent senzilla, és evident que sols es pot atribuir la seva invenció a un ésser sobrenatural o molt superior. I així, segons la psicologia del poble productor, l'atribueix indistintament a la Verge, a una bruixa, a una fada o, senzillament, a una enamorada, i amb imaginació d'artista trama llegendes convincents, ingènues, delicades i plenes de sentiment.

En les *Metamòrfosis* d'Ovidi, la Mitologia ja ens mostra a Aracnea, filla d'Ilmó, com a inventora del subtil teixit que va despertar l'enveja

1. J. AMADES, *ibidem*, pàgs. 242 i 243.
2. H. STEUDING, *Mitología griega y romana*, pàg. 107.

© Biblioteca Nacional de España

de Minerva. Considerant-se apta, la deessa de saviduria, per produir el treball que feia Aracnea, també va voler-lo fer, però quedà vençuda per la seva rival. Irada Minerva per la humiliació soferta, ferí Aracnea amb un cop de fus a la cara, qui, com que tenia una gran sensibilitat, no va poder soportar la pena i determinà de suïcidar-se penjant-se a un arbre. Minerva la va despenjar, i transformà la corda en teranyina i Aracnea en aranya. Metamorfosada i tot, Aracnea continuà teixint les diàfanes teles que tots coneixem. Des de llavors, les seves descendents estan condemnades a teixir-les perpètuament.

Al Paraguai, es fa una punta a l'agulla, que porta el nom de *nyanduti*, mot que, en el dialecte del país, equival a *tela d'aranya*.

Aracnea fou la mare de Closter, o sigui el filador a qui s'atribueix la invenció dels boixets.

A Itàlia conten una poètica llegenda sobre l'origen de les puntes al boixet:

«Una pescadora de Venècia confeccionà per al seu promès una xarxa de pescar, i la primera vegada que ell se'n va servir, va treure del fons del mar una alga preciosa, la qual es coneix amb el nom de *punta de Venus*.[1] Ell, amb goig immens, va córrer a fer-ne present a la seva promesa. Més tard, ell se'n va haver d'anar a la guerra, i deixà la pobra noia desconsolada i trista. Era tal la seva enyorança, que sols trobava gust a contemplar el meravellós present que li havia fet el seu promès. Tant i tant se'l va arribar a mirar, que maquinalment acabà per reproduir-lo amb els fils que, rematats per un plom, penjaven al voltant de la xarxa.»

Per això de la punta al boixet, a Itàlia se'n digué punta a *piombini*, nom que encara avui conserva.

Existeix una altra llegenda referent a la punta a l'agulla, a les Illes de la Llacuna:

Boix orig. d'A. Ollé i Pinell. Fusta cedida pel seu autor.

El Naixement del Senyor

«Un mariner, de retorn d'un viatge que havia fet al mar del sud, va portar com a present a la seva promesa, una branca de coral, d'aquelles que per raó de la seva delicadesa es coneix allí amb el nom de *punta de les sirenes*. Ella, encantada de la formosor d'aquella planta marina, tractà d'imitar-la amb l'agulla de cosir, i va fer-ho amb un tal encert, que de la intentiva en nasqué el punt de Venècia.»

A Bèlgica creuen que aquest art fou revelat a una pobra noia de la ciutat de Bruges, la família de la qual es trobava sumida en la misèria.

«L'esmentada noia estava promesa, i va fer vot de no casar-se si la Mare de Déu li assenyalava el mitjà de poder ajudar els seus pares amb el producte del seu treball. Vet ací que un diumenge, s'estava passejant pel camp, i invocava, com sempre, la Verge Santíssima; de sobte, va notar que el cel s'enfosquia, i una gran quantitat de línies o fils es projectaven damunt el seu davantal, bo i formant graciosos dibuixos. Collocà el davantal en un teler, que ella mateixa va construir amb les branques d'un arbre, i amb tota cura el portà a casa seva, seguríssima que la Verge obrava un miracle a favor d'ella. En arribar a la seva llar, la

1. També en diuen *punta de les sirenes*, que és l'halimedia, o punta de himneo.

© Biblioteca Nacional de España

virtuosa noia tractà d'imitar amb fils de llinet els dibuixos que els fils de la Verge marcaven en el seu davantal, i en va sortir tan airosa, que el diumenge següent ja va poder col·locar un mantell preciós sota la corona de la imatge de Maria.

Els fidels que acudiren a l'església s'hi van fixar, i va agradar tant el treball, que de tot arreu li plovien encàrrecs de puntes com el vel de la Verge. La misèria desaparegué d'aquella casa abans tan desolada. Fidel a la seva prometença, va refusar de casar-se; però el dia que feia un any que havia tingut lloc el miracle, va tornar al camp a remerciar la Verge, pel gran do que li havia atorgat. Llavors, va tornar a observar que el cel s'enfosquia, i que damunt el seu davantal es projectava de nou un dibuix, compost d'una corona de roses i de flors de taronger, i al mig, en un artístic medalló, va poder llegir clarament: "Jo et dispenso del teu vot." Llavors, es va casar, i va ensenyar de fer puntes a totes les noies del poble.»

Una llegenda flandesa diu:

«Hi havia una pastoreta que, tot guardant el ramat, sempre filava.

Un dia va fer una forta gelada, i es perdé tota la collita del llinet que el seu pare havia sembrat. En veure's arruïnat, el pobre home, en l'excés de la desesperació, va queixar-se al cel, perquè en lloc d'una filla no li va donar un fill, que l'hauria pogut ajudar en el conreu de la terra.

La nena, capficada per la queixa del seu pare, se'n va anar al bosc, com cada dia, filosa en mà, tot pensant i més pensant com ho podria fer per ajudar el seu pare, i es desesperava bo i dient: "— Què faré jo, pobra de mi, si solament sé filar!..." Llavors se li va aparèixer una fada, la Fada del llinet, producte que abundava molt a Flandes, i mostrant-li els arbres del bosc, tots nevats, li va dir: "— Vull fer-te feliç, perquè has cuidat tan bé el camp de llinet i perquè el files tan admirablement. T'ensenyaré a teixir una punta com aquests branquillons nevats." I creuant i entrellaçant els fils de la filosa, va fer una magnífica punta, que se'n va dir *punt de Flandes*. La noia va veure's obert el cel, i després de remerciar la fada, se'n anava tota apressada a ensenyar aquella meravella als seus pares, pero ella, indicant-li un convent de religioses, li va dir: "— Entra-hi." La nena va obeir, i en mostrar el seu treball a les monges, en van quedar tan enamorades, que de seguida el copiaren i perfeccionaren. Hi feren algunes modificacions i va resultar un nou punt, el *punt de claustre* o *punt monàstic*.

Per fi, la nena va poder tornar a casa seva i presentar l'invent als seus pares, que no es cansaven de lloar-li-hi. La nova s'escampà, els encàrrecs foren abundosos; i la pau i l'abundància van regnar sempre més en aquella llar, i el pare es va ben penedir d'haver-se queixat a Déu, per haver-li concedit una noia, en comptes d'un noi, com ell desitjava.»

França té també la seva llegenda:

«Vivia a Valenciennes un piadós matrimoni, el matrimoni Bardar, el qual tenia una noia, anomenada Francesca. Quan va néixer, que fou al gener de 1624, els seus pares la van presentar al temple de Nostra Senyora del Sant Cordó, i la consagraren a Maria. En aquella ocasió la seva mare tingué una visió sobre el destí de la nadona, i digué als presents que Déu tenia destinada la seva filla per a grans coses.

Als quinze anys, Francesca demanà la benedicció paternal, i se'n anà a Anvers. Passà un viatge ple de peripècies, i el seu confés creia que era cosa del dimoni, que volia fer-la desistir dels seus propòsits, però la seva fe podia més que tot, i un dia, mentre pregava a la capella de Ricollets, d'Anvers, se li va aparèixer la Mare de Déu, qui li digué que el seu desig era que ensenyés a fer puntes a les noies de Valenciennes. Llavors n'aprengué a Flandes, i va idear el punt de Valenciennes, la més valiosa de totes les puntes al coixí, i obrí una escola.

Hi acudiren moltes de noies, i fundaren una comunitat, la de la Sagrada Família de Valenciennes, que sols es dedicava a fer puntes fines. La tal comunitat es coneixía amb el nom de *Bardariennes*, en record de la seva fundadora, Mlle. Bardar, que avui es venera com a santa a Valenciennes, i la vida de la qual està plena de miracles, que encanten i edifiquen les puntaires que la tenen per patrona.»

A Catalunya la llegenda de l'origen de la punta és molt coneguda, per haver-la glossada mossèn Jacinto Verdaguer. L'autora la va anotar a Alella, en sentir-la contar a una dona, *la veia de cal Rei*, en els següents termes:

«Diu que hi havia una mare i filla molt pobres; la mare estava tolida, i la filla no podia deixar-la per anar-se a guanyar la vida. Vet ací que aquesta noia no feia més que pregar a la Verge perquè la tregués d'aquella tribulació, i un dia se li va aparèixer una senyora molt bonica, amb un coixinet de fer puntes, i la va dir: "— Asseu-te." La noia es va asseure, i la senyora li va posar el coixinet a la falda, i comença de bellugar l'embolic de boixets que portava el coixí, i hala!, volt i revolt va, li fa una punta preciosa, d'aquelles que en diuen *de la Mare de Déu*.

Llavors la senyora va desaparèixer, i la noia, tota admirada, va comprendre que era la Mare de Déu, i va provar de fer el que li havia ensenyat, i sí!, li hi va quedar molt bé. Tothom que veia les puntes que feia aquella noia se'n quedava admirat, i n'hi encarregaven per a regines i marqueses. Va guanyar molts de diners, i no va faltar mai més un tros de pa ni a ella ni a la seva mare.

Les altres noies del poble en van voler aprendre, i ella, com que era molt bona, els en va ensenyar. Per això hi ha tantes de puntaires que totes són filles de la Mare de Déu.»

Sintetizant la nostra llegenda, veiem que enclou el mateix fons i la mateixa moral que la belga, que la de l'antic Flandes i que la francesa: uns pares pobres lliurats de la misèria pel

© Biblioteca Nacional de España

treball honrós i artístic de la seva filla, la qual, per tal com era de virtuosa, mereix la protecció de la Verge Santíssima, o d'una bona fada.

La veia de cal Rei va enllaçar amb una altra la llegenda de la Mare de Déu:

«Van passar molts d'anys — continuà dient —, i un dia, una mala bruixa, envejosa del que havia fet la Mare de Déu, va i es presenta a una noia que era molt galleret i d'allò més sarauista, i li diu : " — Si vols anar al ball ben mudada, jo t'ensenyaré de fer unes puntes més boniques que les de la Mare de Déu, que et faran guanyar força diners per comprar-te un bon vestit de seda, unes sabates, flocs i tot ben bonic, com una gran senyora, per a lluir-ho al ball."

La noia, podeu comptar!, de seguida li va dir que sí; i la bruixa va agafar el coixí, se'l va posar a la falda, i, tric-trac, tric-trac, volta que voltaràs els boixets, amb un fil tot gruixudot va treure aqueixa punta que fan les mosses ara,[1] amb aquests foradots que els dits hi passen, perquè la bruixa no va saber fer aquell marlí tan polit de la punta de la Mare de Déu.[2]

Després va afegir, amb to despectiu : " — D'aquestes puntes, Déu me'n reguard de fer-ne! Ni tan sols en sabria : en el nostre temps la Mare de Déu regnava, ara les bruixes i fora!"

La blonda, el chantilly, el ret fi català, el ret flandès i totes les que les nostres puntaires denominen *puntes fines*, són les de la Mare de Déu; en canvi, els guipurs moderns, fets en fils gruixuts i amb fons de brides per comptes de randa, són les puntes de bruixa, les que ara estan més en boga i que es fan principalment en els pobles de la Costa catalana i a l'Arbós (prov. de Tarragona). D'aquest poble és la següent llegenda:

«Santa Ursula, que era molt devota de la Verge Maria, un dia va demanar-li que li proporcionés treball per a onze mil verges que ella protegia. La Mare de Déu li va ensenyar a fer puntes, i li digué : " — La punta no morirà mai."

Santa Ursula la va ensenyar de fer a les onze mil verges, aquestes a altres companyes, i així es va anar estenent per tot arreu, i per això hi ha tantes de puntaires.»

El dia de la santa, a l'Arbós es fa gran festa; els coixins vaguen, i totes les puntaires van a la parròquia, on es venera una imatge de santa Ursula.

Les dones de l'Arbós, fiades en les paraules de la Verge, que la punta mai no morirà, viuen tranquil·les i seguríssimes que sempre tindran treball.

Una puntaire de l'Arbós també em va assegurar que la punta no es podia deixar de fer, perquè els vestits de la Verge n'estaven guarnits, i mai no es negaria una bona puntaire a fer les puntes pel vestit de la seva Santa Mare.

És notòria la devoció que les puntaires catalanes senten per la Verge : a cap coixinet mancava, abans, l'estampeta amb la seva sagrada imatge, clavada damunt el plegador o a ambdós costats del patró, i si avui es va perdent aquest costum, no és perquè la pietat hagi disminuït, sinó perquè els dibuixos de les aplicacions que estan en boga, són grans i ocupen tot el coixí, i, per tant, no queda lloc adequat per a l'estampa.

Hi havia puntaire que a banda i banda del patró col·locava una sèrie d'estampetes dels sants de la seva devoció.

Per a demostrar la veneració que senten les puntaires per Maria Santíssima, sols cal fixar-se que hi ha, com hem dit, una punta que se'n diu de la Mare de Déu; les agulles per a fer-la són excessivament fines, i porten també aquest sagrat nom. Existeix, també, un reixat conegut amb el nom de *punt de la Verge*.

Les nostres puntaires celebren totes les festivitats de Maria i la invoquen contínuament amb càntics i oracions.

A Blanes creuen que la que va inventar la punta fou santa Anna, i que ella la va ensenyar a fer a la seva Immaculada Filla, qui a la vegada fou la mestressa de santa Susanna i santa Pauleta, segons diuen a Cabrils.

Fins tenen la cançó que ho assevera, i que és com segueix:

«La Mare de Déu,
quan era xiqueta,
anava a costura
a aprendre de lletra,
amb un coixinet
per a fer puntetes.
Ella n'ensenyava
a dues santetes:
a santa Susanna
i a santa Pauleta.
L'hora del migdia
va quedar soleta;
l'àngel li va eixir
per la finestreta:
" — Déu vos guard, Maria,
de gràcia en sou plena;
que tindreu un Fill,
serà Fill de Verge."»

ADELAIDA FERRÉ DE RUIZ NARVÀEZ

1. Els guipurs que es fan a la Costa i a l'Arbós.
2. Les puntes de ret fi català.

© Biblioteca Nacional de España

ELS AMORS RURALS A TRAVÉS DE LA CANÇÓ POPULAR[1]

Enunciat així el tema, ben mirat és massa comprensiu; estudiar els amors rurals a través del que ens en dirien tantes i tantes de peces del Romancer, i del que podríem espigolar en les cançons de pandero, tanmateix em portaria més lluny del meu intent, per la qual cosa em limitaré a reflectir-los tal com ens els ofereixen les cobles o cançons que el jovent cantava al compàs de la jota, mentre puntejava aquell ball, o mentre rondaven els fadrins pels carrers del poble.

Costum és aquest, avui com avui, totalment exòtic en quasi tots els indrets de Catalunya, però fins ara fa poc, a l'Urgell, i especialment al Segrià, es ballava la jota i es rondava de la mateixa manera que es fa en terres aragoneses. Penseu que parlo de dues comarques properes a Balaguer, i que del famós Sant Crist d'aqueixa ciutat n'ha dit mossèn Jacinto Verdaguer:

«A vostres plantes s'uneixen
Catalunya i Aragó,
com dos arbres que floreixen
a la mateixa saó.»

Limitant l'abast del tema, tindrà el mèrit de què parlaré de cosa viscuda i que avui ja no pot observar-se, puix que tot just vaig poder-lo aconseguir, aqueix temps.

Fa una trentena d'anys que vaig voler anar a confondre'm entre una colla de rondadors, per copsar-hi la joia que sentia explicar als meus companys d'infantesa. Les cobles que hi vaig aprendre, els renyinys que feien, els crits estridents i guturalitzats amb singulars inflexions de veu, que hi vaig sentir, moneda corrent per tots admesa i de tothom entenedora, així com els parlaments de veu extrafeta, jo us asseguro que no se m'han esborrat mai per mai de la memòria.

Ara ja no es ronda ni es balla la jota; els temps són uns altres. Avui en dia, si uns llavis modulen alguna de les cançons que us diré, s'hi han d'afegir unes paraules de comentari o explicació, perquè, altrament, no se sabria de què va.

Totes aquestes cançons són del temps, ja un xic llunyà, en què tot l'Urgell era un erm, i que, com és ara el poble de Linyola, punt especial de la meva observació, no tenia altre cultiu que els cereals; per tant, segons el sistema de conreu d'aquell temps, se sembrava una part del terme, i l'altra part es deixava reposar, i després es llaurava en les tres operacions consecutives d'emprimar, mantornar i tercejar, o sigui fins a deixar-lo a punt de sembrar-lo, per fer això mateix amb la terra que estava sembrada, un cop se n'havia llevat el fruit obtingut per la sembra.

Només explicant això, ja comprendreu perquè s'ha pogut dir

«La vida del llaurador
és una vida penosa;
tot el dia està dient:
" — Puja, blanca; baixa, rossa".»

«La vida del llaurador
és una vida perrera;
tot el dia està dient:
" — Puja, blanca; baixa, negra".»

puix que tot el dia, en efecte, estava llaurant i entenent-se amb els bous i mules. A propòsit d'això, recordo haver escoltat dels llavis autoritzats d'un venerable vellet que va viure aqueixa vida, que diu que sortia amb els bous el dilluns al matí i tornava al poble el dissabte, en fer-se fosc. Amb bestiar boví s'explica per què no mengen ni palla ni gra, sinó que després de cada tanda de llaurar, en desjunyir-los, se les acampen pasturant. I el bon bover d'aquell temps, pel que es referia a ell, diu que li donaven un bon morral de pa i sis arengades, i a una cada dia, sabia perfectament el dia de la setmana en què es trobava, i aquell en el qual li tocava de retornar al poble.

Aqueixa resignació mussulmana, que la trobaríem en els cants, en la manera de cantar i en tants d'altres costums urgellesos, satura també la cobla que diu:

«Al matí menjo pa i ceba,
a la tarda, ceba i pa,
i a la nit, a falta d'altre,
ceba i pa hauré de menjar.»

1. Conferència donada a l'Associació Catalana d'Antropologia, Etnologia i Prehistòria (Universitat Literària de Barcelona).

© Biblioteca Nacional de España

O la penúria en què vivia l'Urgell abans de baixar el Canal! Ja que de Linyola he parlat, continuaré dient que al poble, en tot el seu terme no hi havia ni un arbre per remei, no hi havia vinyes plantades, no hi havia llenya a fer per coure el pa, ni per escalfar-se, raó per la qual a l'hivern, dones, homes i quitxalla, per a resguardar-se del fred, quasi passaven el temps posats a dins els estables, sobretot si feia dia dolent i no es podia treballar. Però com que la Providència mai no abandona a ningú, no hi havien arbres ni arbustos, però en els punts d'aiguamoll es criaven unes herbes fustoses que en deien salats, i aquella era la llenya de pastar i de cuinar, quan això es feia. Una cançó diu:

«Mare, si marit me dau,
no me'l doneu de Linyola,
que em fara anâ a fer salats,
que és feina d'anar defora.»

Aqueixos salats, a més de proveir de llenya a les cases, els donava algun rendiment, puix que, barrejada amb la barrella, una altra planta de terres salabroses, produïa una cendra que utilitzaven els saboners per a obtenir un lleixiu que matés l'oli que es manipulava en semblant indústria.

No és a Linyola solament que hi havia pobresa, sinó a totes les poblacions on he recollides aquestes cançons. Escoltem:

«Mare, si marit me dau,
no me'l doneu de Golmés,
que em faria anâ al defora
i a plegar fem pels carrers.»

L'anar al defora, tant en aquesta cobla com en l'altra, vol dir el mateix. Igual que en aquesta tercera:

«Mare, si marit me dau,
no me'l doneu de Linyola,
que els homens s'estan al sol
i les dones al defora.»

Això és, que van al defora a treballar, a collir salats i barrella i a plegar fem, un petit arbitre per a viure que trobaven els pobres, puix que en arreplegar una carga de fem, després d'una setmana de pencar, la portaven a mercat a Tàrrega o a Balaguer, quatre o cinc hores lluny, i en treien trenta dos quartos.

Que se n'ha ben anat aquell temps, gràcies a Déu! Abans, com que l'únic conreu del terme eren els cereals, podien dir:

«Ara ve lo segâ i batre,
que los carros aniran,
festejaran les donzelles
i els seus pares no ho sabran.»

Ara els carros van i vénen pels carrers del poble i dels camins del terme, d'on en porten alfals, remolatxes, patates, blat de moro, verema, hortalisses i tots altres fruits que dóna el regadiu.

He cregut indispensable de fer aquest exordi per no tenir de comentar moltes i moltes de les cançons que us llegiré, perquè, altrament, aquest treball prendria unes proporcions fora mida.

Item més : com que es tracta d'un treball documental retrospectiu, no us vindrà de nou que hagi respectat escrupulosament la fonètica i la construcció gramatical que el poble parla. Els retocs desfesomiarien el retrat.

* * *

Llevat d'alguns dies ben clars de l'any, el pagès retirava del treball, sopava d'hora, deia el Rosari amb la família i ja no sortia de casa, a fi de matinejar a l'endemà, i aquest mètode de vida es repetia d'un cap de setmana a l'altre.

El dissabte al vespre, ja era tota una altra cosa, puix que les bones festes comencen a la vigília, i tot llaurant, els minyons, o tot feinejant, les noies a casa, pensaven en l'expansió que se'ls esperava el dissabte, i sobretot el diumenge, i cantaven i més cantaven unes cobles que tindrien ocasió de repetir dissabte i diumenge.

Que en frisaven entre setmana, ens ho diuen ben clar aquestes cançons:

«Ja voldria que fos tard,
ja voldria que fos vespre,
i avui que fos dissabte
i demà que fos diumenge.»

«Mare de Déu, com no feu
un dissabte cada dia?
Lo meu cor està molt trist,
diumenge s'alegraria.»

«Trist estic i melancòlic,
i no me'n puc alegrar,
sinó el diumenge a la tarda
que sortim a passejar.»

Això s'entén que era per la gent gran, pels mossos, pels xics de sa casa, puix que dels xicarrots se'n deia, amb certa raó:

© Biblioteca Nacional de España

«La vida del *boverito*
és una vida real:
tota la setmana llaura,
i els diumenges, a fer mal.»

Abans de passar endavant, vull fer notar el caràcter bilingüe de certes cobles d'aquestes que us diré. No oblideu, com he dit, que és un costum aquest que vivia en comarques veïnes d'Aragó, i, per tant, han manllevat algunes paraules a la llengua castellana, a fi de donar sortida a l'expressió que volien emmotllar dins cada quarteta.

Tornem a la idea d'expansió que esperaven de la festa. Era tanta, que de pensar solament que s'acabaria aviat, els feia posar concirosos:

«Lo dissabte és l'esperança;
lo diumenge, l'alegria;
lo dilluns al dematí
ja surt la tristesa mia.»

Les noies que viuen en despoblat tenien també els mateixos sentiments; per elles, que vivien isolades de tothom durant una setmana, en arribar el diumenge, dinaven, endreçaven casa i cap a vila falta gent, per assistir al Rosari, i després, oh!, després cap a passejar, o cap a ballar. Ben bé la remugava sospirant més d'una vegada aquella recança de què el gaudi duraria poc:

«Tota la setmana al mas,
lo diumenge sóc vilera,
i el dilluns al dematí
ja torno a ser masovera.»

També en participava aquella vilatana que tenia el promès foraster:

«Quina setmana tan trista!
Quin diumenge tan alegre!
Qui té l'amor fora vila,
amb alegria l'espera.»

Però venia el dissabte, i aleshores, *ancha Castilla!*, com diuen ells:

«Lo sol ja se'n va a la posta,
les gallines, al joquer;
les donzelles, a retiro,
i els fadrinets, al carrer.»

Van una colla d'avalotats i taboles desfermats i de nit; el carrer és seu, i les noies perillen. Per això aconsella l'autor anònim que s'estiguin recloses a casa, des d'on sentiran llurs esplais.

* * *

Mai no rondava una colla única. L'afinitat de sentiments, les aficions de companyonia, l'edat i altres circumstàncies determinaven la formació d'una o més colles de rondaires, i, per tant, des del cafè o des de la taverna, previnguts d'una o més guitarres, ferrets i culleres de fusta, per a produir el so cascat de les castanyoles, rodaven els carrers del poble totes les colles en el mateix sentit, bo i tocant la jota i cantant cobles. Regularment, donat un tomb pels carrers, tornava la ronda al punt de partida, i allí comentaven les seves facècies, per a tornar-hi seguidament, fins a altes hores de la matinada, fins que havien buidat tot el seu repertori, que era de cobles catalanes i de les castellanes que espigolaven per ací i per allà, sobretot als fulls de calendari, i, més que enlloc, a les rondes i ballades, on entrevenien aragonesos.

De manera que no intentaré pas donar una idea de la gènesi d'aquestes cobles, ni menys de fantasiejar sobre qui en sigui l'autor, perquè ben

Boix d'A. Ollé i Pinell. Fusta cedida pel seu autor.

SANT CRIST DE BALAGUER

© Biblioteca Nacional de España

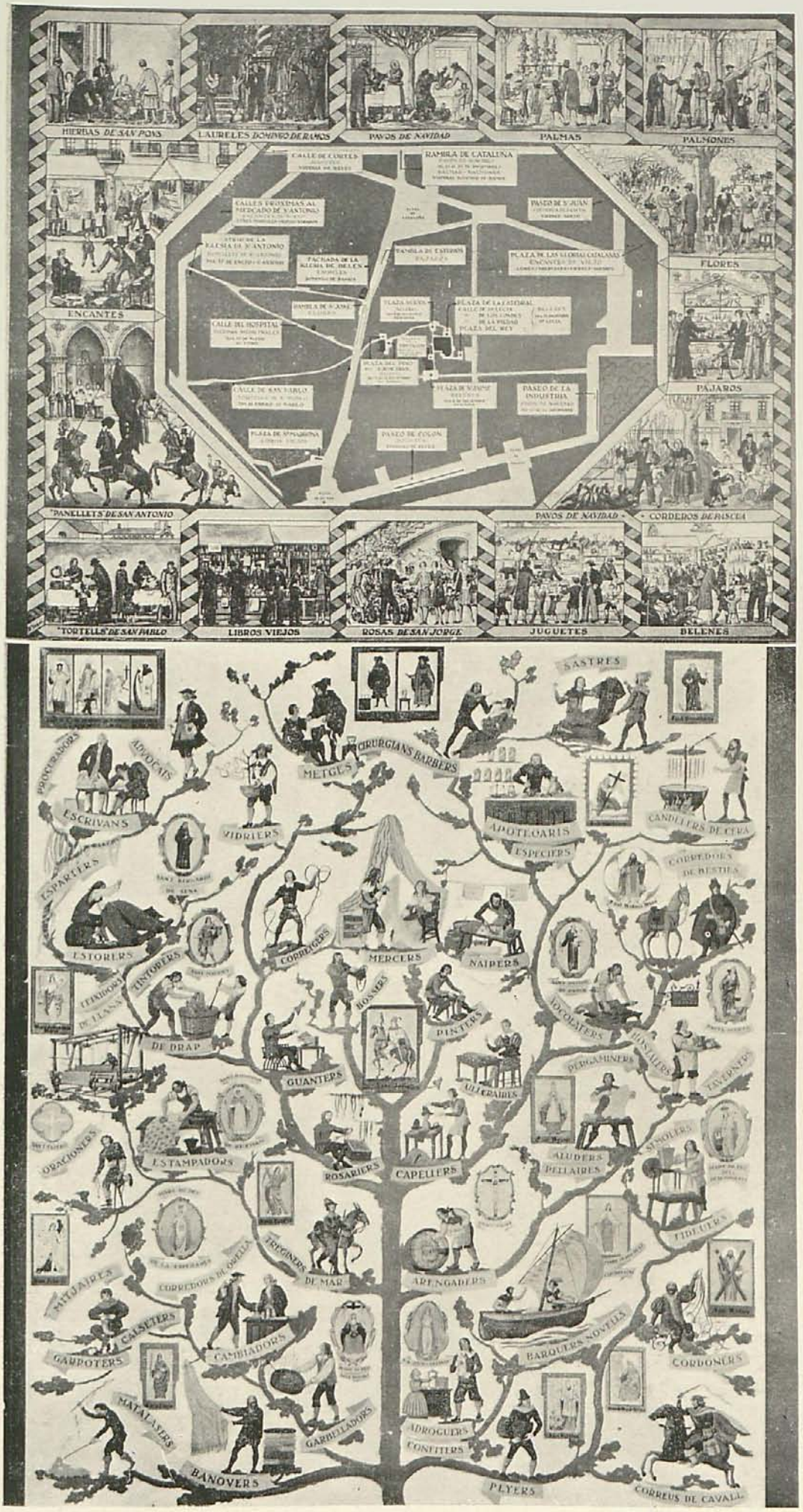

Fot. J. Ribera Llopis

Dalt : Costums de Barcelona. Tela dibuixada de Joan d'Ivori al Pabelló de la Ciutat.
(Vegeu *Noticiari*, pàg. 320.)

© Biblioteca Nacional de España

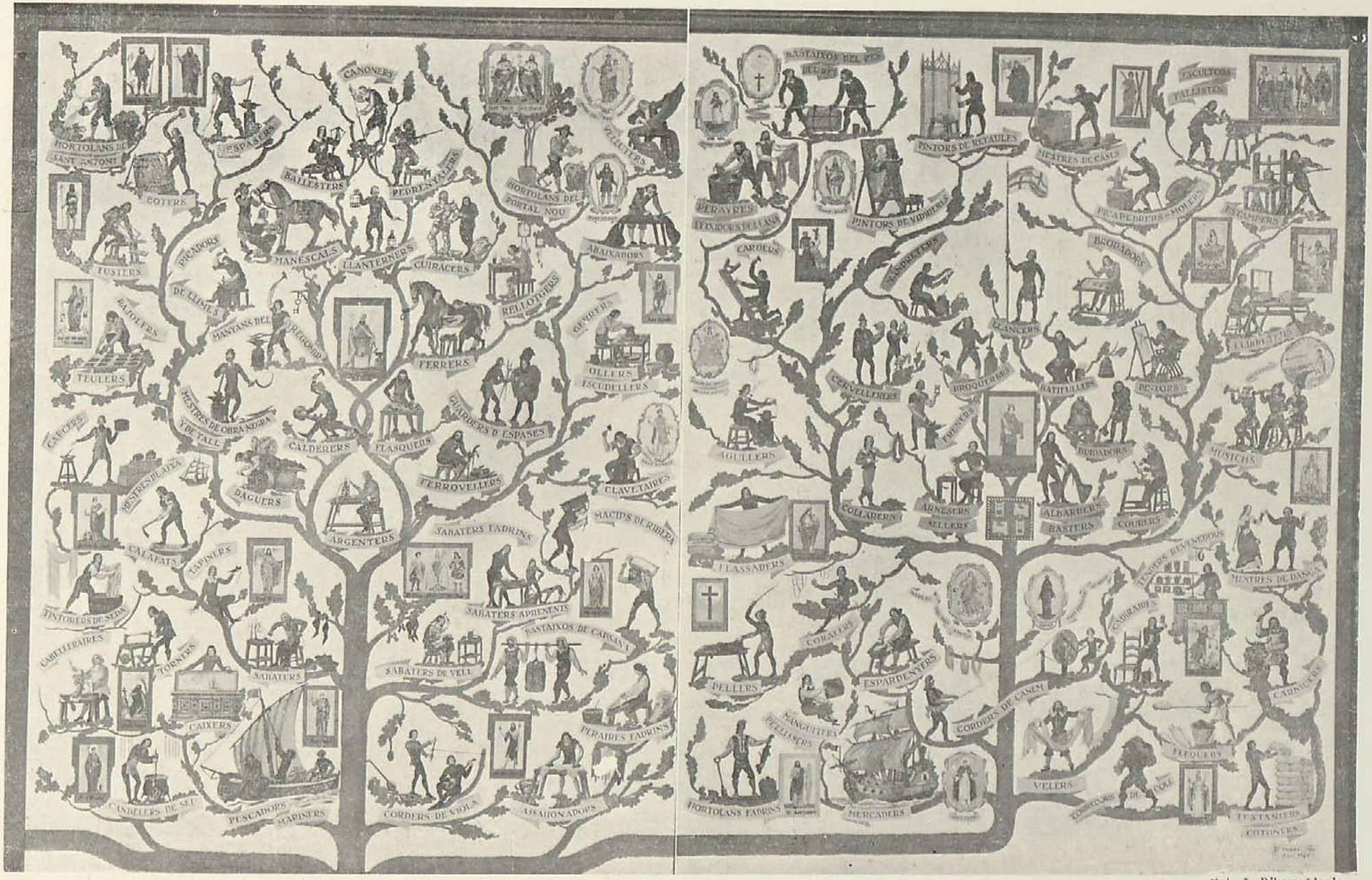

Fot. J. Ribera Llopis

DUES PARTS DE L'ARBRE DELS GREMIS DE BARCELONA, que amb la que va a la làmina XIII formen tres grans branques on s'agrupen els treballadors sots llur respectiu patró. (Presentada a una sala del Pabelló de la Ciutat de Barcelona, de l'Exposició, on tan belles coses es poden veure.)

© Biblioteca Nacional de España

variades com són d'assumpte, de gust, de mèrit i de riquesa lírica, hem de pensar en un fons ancestral constantment augmentat i arrodonit, al qual s'han anat incorporant noves cobles, que les circumstàncies han anat determinant, dictades en forma embrionària en llur idea i sobretot en l'expressió, però que a través d'anar passant pels llavis del poble han anat millorant les que portaven un llevat que les feia mereixedores de perpetuar-se, i les que no tenien aquesta condició, morien substituïdes o empeses per unes altres de més empremta sentimental i poètica.

De totes maneres, es tracta d'uns documents que, tal com són, ens parlen de l'ànima popular pagesa i ens donen un retrat exacte dels seus sentiments.

Escoltem-les, agrupades per la idea i pel moment en què es cantaven, però hem d'advertir que moltes d'elles són cantades per les noies. Com és això? A l'Urgell no ho havia vist mai, però al Segrià, més d'una vegada. Allí, ultra les rondes del dissabte al vespre, en feien al diumenge la tarda, i llavors, en certs indrets d'un carrer o plaça, es deturava la ronda, i alguns dels joves treien a ballar una noia, i al mateix so d'una jota puntejaven una bona estona, i així alternaven algunes noies amb diversos joves. Tots heu escoltat sessions de jota, perquè hagi de dir que hi ha manera de cantar moltes cobles. Doncs bé, jo he sentit que cantaven indistament les noies i els joves, i de vegades les circumstàncies donaven peu i àdhuc imposaven el cant de certes cobles.

Per això n'hi ha, com les següents, que es refereixen al goig de ballar o al moment de la ballada:

«La balladora que balla,
sempre es mira al ballador:
se li mira l'espardenya
si hi porta beta o galó.»

«Mare de Déu de Pineda,
deu-me un fadrí ballador,
tocador de castanyoles,
jugador de cartes, no.»

«Lo sol alegra a les plantes,
les donzelles, als fadrins;
lo que alegra a les donzelles,
guitarres i violins.»

«La balladora que balla,
pareix una Santa Rita,
i el jove que l'acompanya,
ermitaño de su ermita.»

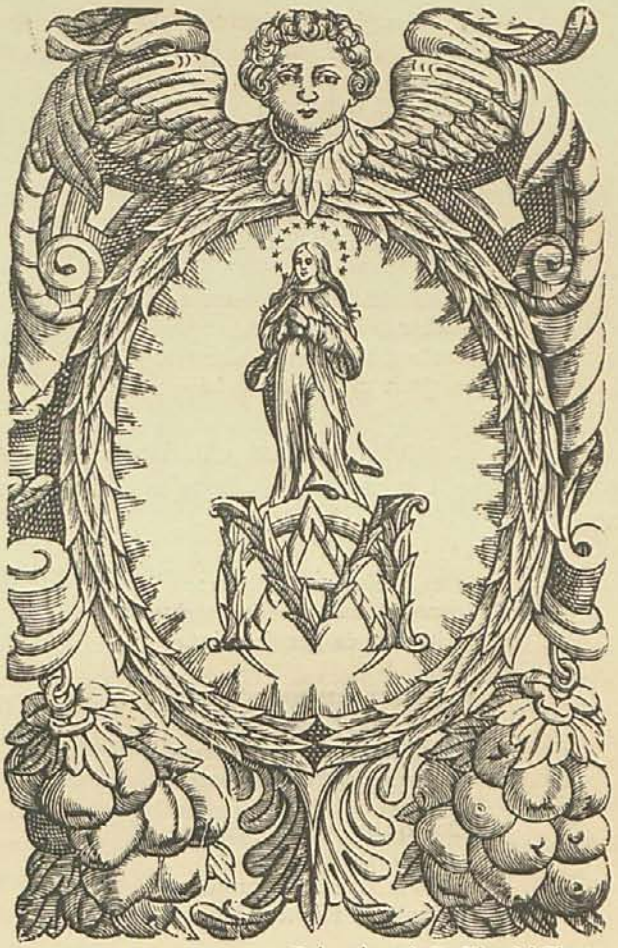

Boix orig. col. R. Miquel i Planas

El Sant Nom de Maria

Referint-se a l'animació d'un quadre de ball, en diumenge, la veu serena d'un que mira més enllà, deia:

«Balleu, fadrinets, balleu,
que demà no ballareu:
l'un agafarà l'aixada,
l'altre agafarà la reu.»

* * *

Ara bé, parada la comparsa al mig d'un carrer o donant tombs pel poble, tenien lloc apropiat les cançons dels nostres pagesos, tan aviat alegres com sentimentals, satíriques, sentencioses, d'amor o de sentiments oposats:

«Canta, *compañero*, canta,
canta tu, que jo no puc:
que l'amor ne tinc malalta...
Déu li torno la salut.»

«De cantar, prou cantaria,
sinó que el pare no ho vol,
perquè mos s'ha mort la ruca
i tenim de portar dol.»

© Biblioteca Nacional de España

«Follies, follies vénen;
follies, follies van;
follies *pide* la dama,
follies li donaran.»

«*Vamos, compañeros, vamos,*
vamos a donar un tomb,
que una niña de quince años
m'ha *robado el corason.*»

«*Cantando me voy muriendo,*
cantando me moriré,
cantant me faran l'absolta,
cantant me faran lo bé.»

Mentre la ronda i el cant ens donen mostres com les que heu sentit, el festejar ens dóna aquestes:

«Al plegar de les alzines,
mare, deixeu-m'hi anar;
jo no hi vaig per les alzines,
si hi vay és per festejar.»

«La mare sempre m'ho deia,
sempre m'ho està dient:
"—Xica, no festejos massa,
que perdràs l'enteniment."»

«Boniqueta, alta i prima,
garbosa en lo caminar,
passa'm a casa, Antonieta,
malhaja el teu festejar.»

El festejar és parent del cussonejar, per això no és a molt que se sentissin fatxenderies i pocasoltes com aquestes:

«Quan passo pel teu carrer,
la manta em fa de granera,
això és garbo de fadrí
per festejà una donzella.»

«La mare me'n diu bandera,
jo de bandera no en sóc;
les banderes són de seda
i van a la professó.»

«L'alegria de les mosses
és un mocador brodat,
dur la mantellina amb puntes
i un xic ben guapo al costat.»

«L'alegria dels fadrins
és un mocador de pita,
la manta de vint-i-un pam
i una xica ben bonica.»

«Amb un mosso de soldada
jo l'amor hi vui posar,
que en havent acabat l'any
ja tornen a començar.»

VALERI SERRA I BOLDÚ

Barcelona, 29 de desembre de 1925.

(Continuarà.)

FOLKLORE ARANÉS [1]

Si para el geógrafo resulta el Valle de Arán un país enteramente francés, ya por hallarse en lo que respecta a su orografía sobre la vertiente norte del Pirineo, ya por ser su cuenca hidrográfica tributaria de aquella nación, el etnógrafo, en presencia de las costumbres y fenómenos lingüísticos, tiene también que encajar dentro de Francia a la región aranesa.

Desde luego, el habitante del Valle, aparte de los idiomas francés, castellano y catalán que con mayor o menor perfección habla, posee para las relaciones vecinales y familiares el curioso dialecto, que, extendido por todo el antiguo Obispado de Cominges, del que dependió la tierra de Arán hasta no lejana fecha, constituye una variedad o rama del gascón, habla diptongada y ondeante que, llevada de la mano por una musicalidad primitiva, difiere de valle a valle y cambia de monte a monte, como la flora de la solana a la umbría, enraizadas tales inflexiones en cada villa pirenaica que gateando por los riscos, agarradas a las retamas, llevan en los labios como a un hijo a su *patois* bienquerido. En tan reducidos límites como son los del territorio de Arán, aun se pueden precisar variaciones dialectales, según se trate de los pueblos próximos a la frontera, más política que natural, de Francia — Caneján, Bausén, Les... — o de los más cercanos a

1. Amb aquest treball acaba el senyor Bouza-Brey les notes de folklore aranès començades al fascicle III, que, per tal com van així unides, les deixem seguides, encara que algunes corresponen a *Literatura oral*, d'altres a *Costums* i d'altres a *Creences i supersticions*. Déu li pagui, al seu il·lustre autor, aqueix interessant estudi, començat quan era Jutge de 1.ª Instància a Viella, i acabat des de la seva terra nadiua de Galícia, on fou trelladat. — N. DE LA D.

© Biblioteca Nacional de España

la otra barrera — natural y no política — que le incomunica de la Península — Tredós, Salardú, Unya... —, hallándose allí patente la influencia francesa y aquí la catalana.

Pues bien : en este dialecto llamado *aranés* es en el cual el pueblo se expresa en sentencias y decires, cantares y cuentos, constituyendo un original folklore, a cuyo lado viven reducidísimos y sin espontaneidad, más bien llegados por vía culta, los saberes populares de Cataluña y Castilla.

Preciso es declarar que en el aspecto que nos ocupa el Valle va perdiendo su tipicismo con gran prisa. La postguerra precipitó mucho la desaparición de elementos preciosos para la etnografía aranesa, ignorados ya por las generaciones que surgen, como consecuencia de la despoblación de los casales del Valle, cada vez más acentuada por la emigración, arrastrando elementos folklóricos substituídos al regreso por otros modernos o por la indiferencia a todo lo del país.

Así, para el observador que busque allí el alma popular en su expresión lírica, cuerda tan fácil de pulsar en los países septentrionales, constituirá gran sorpresa hallar la conclusión de que la gente aranesa no tiene cánticos compañeros de sus faenas agrícolas o caseras. Difícilmente quien recorra el país oirá quebrarse el cristal del silencio campesino por la piedra emocionada de un cantar. Paralelamente nótase la ausencia de romerías y fiestas, que, llevando consigo la concentración de gentes, forman ambiente propicio al desarrollo de la canción. En otros tiempos fué tal vez la más sonada devoción popular la profesada a la venerable imagen, de subido valor arqueológico, del Santo Cristo de Salardú, dejando ella la estela satírica de la copla:

«Es poples de Pujolo[1]
bajeren en prufesú:
es us bajen per hartera,
es auti per devusiú.»

Celebrábase, y todavía se celebra, sin el remoto esplendor, en fecha 3 de mayo, día que es objeto de un equívoco popular. Se pregunta:

« — Santa Creu det tres de Mai,
¿en quin mes cai?»

1. *Pujolo* es uno de los *tersuns* en que para la mejor administración se dividía el Valle de Arán en lo antiguo, y comprendía los pueblos de Arties, Gessa, Salardú y Tredós, con Unya y Montgarri. En la redondilla se alude a la fiesta del Cristo de Salardú, y se observa en su léxico el empleo de *devusiú* y *prufesú*, en lugar de *devusiún* y *prufesiún*, que dicen en Viella.

A propósito de devociones, es interesante consignar cómo vive en el memoria del pueblo aranés el prestigio medieval de las peregrinaciones a Santiago de Compostela, prestigio acusado unas veces al simbolizar en esta ciudad un remoto país, como cuando contestan al preguntón que se cruza en su camino inquiriendo : « — Ta, ¿un vas?»; con la evasiva malhumorada : « — En ta Santiago de Galisia!», y acusado otras en la creencia, extendida también a Portugal y Asturias y tal vez a otras regiones, de que el no vaya a Compostela de vivo irá de muerto.[1]

Tal vez la única canción que allí anda en los labios populares, de texto aranés, sea aquélla de la que, más propia de los pueblos franceses fronterizos, transcribimos a continuación un gran fragmento, completando la parte literaria con otra letra de una inflamada endecha atribuída por la gente a un militar enamorado de una pastora, que, sea verdad o cuento tal atribución, se ha vuelto popular. Conócesela con el nombre de *La Güellera*.

Y ahora consignaremos las noticias por nosotros recogidas sobre folklore aranés, para que en esta revista queden archivadas, pudiendo ellas completarse con las conservadas por el benemérito escultista señor Soler en la guía que escribió sobre este país.

Literatura

AQUERES MUNTAÑES...

Aqueres muntañes
que tan autes sun
me empejen de vese,
mes amurs aunt sun.

N-autes ben sun n-autes
bé se abajarán,
es més amuretes,
bé se aprujarán.

Aqueres güelletes
cunejen la amistat
peijen les herbetes
sens lleuá lu cap.

1. Sobre tan interesante creencia es preciso consultar el estudio del mitógrafo asturiano don Constantino Cabal, en *Los Dioses de la Muerte* (Madrid, 1925), titulado «El infierno en la Asturia prerromana», y su reputación por el erudito etnógrafo gallego don Vicente Risco, en *O País dos mortos* (n.ºs 34 y 36 de la revista *Nós*). Dentro de Galicia se refiere la superstición al santuario de San Andrés de Teixido, magistralmente estudiado por el prehistoriador don Federico Maciñeira en el fascículo IV de ARXIU DE TRADICIONS POPULARS.

© Biblioteca Nacional de España

Boig orig. col. V. S. I B.

La Verge del Pilar

Peijets, peijets, güelletes,
peijets dusament,
peijets es herbetes
per un sol mument.

Aqueres muntañes, etc.

La güellera

— Ara, mía güellera,
ụa cansun vuy cantá,
eutá qu'en sapigué
es penes quen volen acabá.
. . . . . .
ten brembes de aquet dia
quet lup y arrivec
sautec at miei des güelles
e les esbarriquet.

E nun sigues ingrata
e diume si o nu;
un punete vulia ju...
— ¡E nu, e nu, e nu!

Geografía popular

Hemos podido formar la siguiente lista de remoquetes con que unos pueblos del Valle se burlan de los otros.

A los de Arres les llaman *cadets* (perritos).
A los de Arrós, *larcás* (perro viejo y malo).
A los de Arrú, *arruquets* (pedruscos).
A los de Aubert les recitan:

«¡Praubi es de Aubert!
¡Dam era gleisa en terra
et cụ duvert!»

A los de Betrem les llaman *murtiés* (de *murté*, argamasa?).
A los de Bossost, *arguets* (pequeños).
A los de Caneján, *matuquets* (peñascosos).
A los de Garós, *cebes* (cebollas).
A los de Gessa, *nelets* (tontos).
A los de Les, *enaigualichs* (metidos en agua).
A los de Viella, *gorreros*.
A los de Vilamós, *tuụts* (golosos) y *chaunets* (?).

Con la geografía tienen relación también cuentos de burlas referentes a los habitantes de algunos pueblos, entre los cuales el de Garós es, sin duda, el más castigado. En otras manifestaciones del folklore se nombran diversos lugares como más adelante se verá en la exposición del material recogido.

Las campanas de Casau y de Betlam

Los niños imitan el són de las primeras, cantando:

«Et leu, et leu,
que ena pasada de Muntasé
set lladres e un capellá,
que se roben et bestià.»

Y el de las segundas, recitando con aire igualmente onomatopéyico:

«Nin, nam; nin, nam,
campanetes de Betlam,
— Qui se ha mort?
— Pere et tort.
— Qui la entarre?
— Era gargulla.
— Qui la plure?
— Et limac.
— ¡Huic, huac!»

De otra canción análoga a éstas por las que se imitaba el ritmo de las campanas de Casau, igualmente, hemos dado conocimiento en la colección de juegos y costumbres infantiles de Arán publicada en el número tercero de esta Revista.

Un cop eran tres

Es una sencilla narración con que las madres, por lo general, u otra persona, esquivan la petición de los niños de que se les cuente cuentos:

«Ụn cop eren tres:
dụs de Arres e ụn de Les;
cuan ju y ané,
nu y nu y truvé a darrés.»

© Biblioteca Nacional de España

Un dicho infantil

Los niños recitan, con cierta melopea monótona, lo que sigue, sin que sepamos a qué ceremonia o juego ya perdido pueda aludir:

«Deman dimenge,
era cua que te penje
hasta er aute dimenge
nu se despenje.»

Cunde dera anullé

Es el paralelo aranés al cuento de la buena pipa castellano. Se pregunta:

«— Et cunde dera anullé,
se vós que tera cunda
tera cundaré...

Se contesta, interesándose, claro es:

— Cúndalu!...

Y el primero prosigue:

— Ju nu digui *cúndalu;*
se vós que tera cunda
tera cundaré, *etc., etc.*»

Y así sigue indefinidamente.

Tres cuentos

— Un cop y hauie un pont de veire. Pasec un home dam es esclops, nu la trinquec; pasec ua craba, nu la trinquec; pasec un guset dam era cua quillada, nu la trinquec; pasec un gat... ¡la trinquec!
— ¿Qui siguec et més valent?
— ¡Et gat!
— ¡Punali er urat!

*

— Un cop Maria e Bernat escarrauen angues en un carré, truveren ua peseta. ¿Qué en cumprarant? Ua añereta capiblanqueta. Turneren a escarrá angues en carré e truveren y auta peseta... ¿Qué en cumprarant? I auta añereta. ¿Cum la meterán...? ¿Cum se diguic era auta?
— ¡Capiblanqueta!
— Púnali en cu tuta dreta.

*

«Un cop eran Joan e Joana
eren ua cabana...
Joan ec un pet
era cabana se desaiguec.»

Pertenecen estos cuentos, como es de observar con su lectura, a un género de expresión libre, con marcado primitivismo naturalista, de ingenuidad sana y carente de recursos imaginativos. Los dos primeros buscan en el auditorio, precisamente, el éxito que la narración de por sí no puede alcanzar, lográndose por sorpresa con las respuestas de los circunstantes.

Adivinanzas

«— Puntet per nau, puntet per baix e ua rosa at miei. ¿Que ei?
— Et ueu (el huevo).»

«— Ua catseta tuta barradeta que se daurís e nu se tanque. ¿Que ei?
— Et ueu (el huevo).»

«— Ua causa que ven det bosc e recur tuti es curnés dera casa. ¿Que ei?
— Er escampill (escoba hecha de ramas de pinabete, hoy en desuso).»

«— Ua causa que ven det bosc e ven a pijá en curné de casa. ¿Que ei?
— Et rusqué (el cubo de la colada).»

«— En un currau de vaques ña set de royes e y arrive ua de nera e les escampe a tutes. ¿Que ei?
— Et rull (la pala del horno).»

Boix orig. col. V. S. i B.

Sant Joan antè Portam Latinam,
patró dels impressors

© Biblioteca Nacional de España

Boix orig. col. V. S. i B.

SANT PERE, PRÍNCEP DELS APÒSTOLS

«— Ju sabi ua causa que puje pes parets dam un cauderet en cu. ¿Que ei?
— Et cargoll (el caracol).»

«— Ju sabi ua causa que cuan va en ta bosc guarde ta casa e quan va ta casa guarde en ta bosc. ¿Que ei?
— Era destrau (la destral).»

«— Ju sabi ua causa que ei pelut per dehora e pelut per laguents lleua era cama e ja ie laguents. ¿Que ei?
— Et mitjun (el calcetín).»

«— Ju sabi ua causa que tut et día tors e arrive at se e nu ha het cap de andorta. ¿Que ei?
— Era cua de purset.»

«— Ju sabi ua causa que tut et dia pique e at se nu ha het cap de estera. ¿Que ei?
— Era esquera (el cencerro).»

REFRANERO

El señor Soler, en la guía antes mencionada, recoge algunos refranes araneses. A ellos podemos añadir estos comunes en todo el Valle:

«Malautía e presun,
no dejen arren de bun.»

«Truns de abríu,
sequera de ustiu.»

«En abríu,
cada guta en vau mil.»

«Brunes rujes,
o vent o plujes.»

«Ta Nadau et ta Capdau,
cada un at son currau.»

«Et que nu treballe
nu brespalle.»

«Muntcurvisun capet,
londeman et temps bet.»

«Sulei de Ereué,
entre en herbé.»

«Pluja de Ereué
mala guañada era
que qué en tarté.»

«Ñeu de Auens,
met dens,
e Ereué
l'an tré.»

«Tanti pobles ha era Val de Arán
cum marrecs ha era costa de Caneján.»

«Et que ha arrendat eriuer ena Val de Arán, jamés hi ha perdut.»

«Et que ha vist en era Val de Arán un iuer et un gabatx de bun ja ha vist prou.»

«Abríu nere que traiguec er home de Bajergue.»

Esta última paremia se refiere a lo malo que es en el Valle el mes de abril, y tiene su origen en el episodio, que se cree cierto, de que un hombre de Bajergue — el más apartado pueblo del Valle, muy azotado por las nieves —, se marchó del país, y como le preguntasen si pensaba volver, interrogó a su vez en aranés : «— ¿Todavía existe por allá el mes de abril?» Y al contestarle aquél afirmativamente, dijo : «— Pues, entonces, no voy.»

LEYENDAS, COSTUMBRES Y SUPERSTICIONES

La «Peira des nau hurats» y la «Roca de espuga» son dos peñascos situados a la orilla derecha y a la orilla izquierda, respectivamente, del Río Negro que atraviesa Viella y se funde en el Garona, en las inmediaciones del mismo pueblo. En la primera estaba sentado el diablo, y en la segunda Nuestro Señor, y mútuamente se lanzaban piedras. En tanto Nuestro Señor acertó a hacer nueve blancos, consecuencia de los cuales fueron nueve agujeros que la piedra presenta, el diablo tan sólo alcanzó uno.

* * *

Hace unos veinte años se reunían en Nochebuena las autoridades y mayores contribuyentes

© Biblioteca Nacional de España

de Viella en la Casa Consistorial, y hacían la *castañada*, consistente en cocer castañas y beber vino caliente.

*

En todo el Valle, el día de la matanza del cerdo se reúnen los familiares y dan comida fuera de lo ordinario.

*

En toda subasta de pastos comunales, montes, etcétera, se obliga el rematante a pagar una cantidad de vino, que reparte al pueblo en tazas de plata, que se conservan en la Casa Ayuntamiento, sirviéndose el líquido en *pichés* de estaño. Es costumbre que tiende a extinguirse por completo, y habiendo sido general en otras épocas, hoy se conserva, que sepamos, tan sólo en Gausac y Escuñau.

*

En Bossost, desde que se mete el difunto en el ataúd, no se separan de él los amigos ni los parientes.

*

Los entierros en Viella se hacen ordenándose los asistentes en fila de uno en uno, yendo en primer término el alcalde, después las demás autoridades y gente del pueblo, viniendo al final el féretro sobre andas, y el clero. Después del entierro, el representante de la familia da las gracias en nombre de ésta a los concurrentes, y rezan un padrenuestro por el difunto.

*

En Escuñau, después del entierro y funeral, hay el banquete, durante el cual uno de los invitados se levanta, hace el elogio del fallecido y da las gracias, rezando y bebiendo después.

*

En Bossost, a la salida de misa, reparte el sacristán trozos de pan bendito a la concurrencia. Esta costumbre la hemos observado también en Les, en la noche del Año nuevo, durante la misa.

*

En Viella, el día 3 de febrero, fiesta de San Blas, llevan de cada casa manzanas, ajos, sal, chocolate y una pata de cerdo, bendiciéndose todo ello, para darlo después a los animales y a los niños, excepto la pata, que es para el párroco.

*

En Viella se celebra la fiesta mayor el 8 de septiembre, nombrándose entre los mozos el *fradí majú*, que es el que recauda dinero para la música y la *coca*, que es una torta larga con huevo y azúcar. El primer día de la función inicia el *fradí* la danza, bailando primero con la muchacha que dió más para el festejo, siguiendo después con las otras. El segundo invitan los muchachos a las chicas, forasteros, casados y autoridades en la *Casa dera Vila*, con torta y vino, substituídos actualmente éstos por otras cosas de ningún interés para el etnógrafo. Parecida costumbre, con más o menos variantes, se celebra en los demás pueblos el día de sus fiestas respectivas.

*

Antes existían lloronas o plañideras, denominadas *plurayres*, a las que se invitaba con vino. Ellas decían, en compensación, frases parecidas a ésta : «— ¡En ceu lo pugam vei!», refiriéndose al difunto, cuyo entierro se verificaba.

*

Cuando los novios, después del baile y el convite, en el día de la boda, se retiran a sus

Boix ori. col. V. S. I B.

SANT MAGÍ

© Biblioteca Nacional de España

habitaciones, los invitados los hacen objeto de bromas, siendo la costumbre más generalizada la de sorprenderlos llevándoles caldo de gallina a la cama, del que los convidados también participan. Es preciso que los novios tomen el caldo, y para hacer más gracioso el caso, lo acompañan de circunstancias, como servirlo en un orinal o echarle pimienta al mismo.

Cuando son personas de significación, se tiene

Boix orig. col. V. S. i B.

El precursor sant Joan Baptista

dado el caso de penetrar la banda de música en la misma habitación, valiéndose, para poder realizar estas bromas, de desarticular previamente las puertas del dormitorio o impedir de cualquier modo puedan cerrarse las mismas.

*

El día primero de año se saludan las gentes diciendo : « — ¡Bon jur des aninós!»

Aquel que se adelante a decirlo, tiene derecho a que le invite el saludado.

*

Antes de ahora, en la noche de San Juan tenía lugar en todo el Valle el ordeñamiento de las vacas, que realizaban, indistintamente, hombres o bien mujeres.

*

Las *aubadas* van desapareciendo, y tan sólo hemos logrado verlas bailar, a nuestra instancia, en Vilach, el día primero de agosto, fiesta de San Félix. Fué en la plaza, delante de la iglesia y frente al soberbio panorama que desde aquella altura se contempla. Formamos los espectadores sentados en dos filas, por medio de las cuales entraron, danzando al son de la música y batiendo palmas, los mozos — solamente ellos —, en dos filas paralelas, que al llegar al final de los bancos se dividían, dirigiéndose una a la derecha y otra a la izquierda, a fin de rodear, siempre bailando, los enfrontados bancos de los circunstantes. Así por tres veces, dispersándose después entre las callejas del pueblo, siempre con cuidado de juntarse con el *fradí majú*, para salir nuevamente a escondidas y sorprender a la música que, descansando desde que los había perdido de vista, veíase obligada a romper su silencio rápidamente. Y así varias veces, hasta que, acabado el baile por cansancio, convidan a los presentes con una botella de licor, o vino, y galletas, por orden, siendo ofensa el excusarse. A continuación pasan otros muchachos del mismo corro con una bandeja recogiendo aquella cantidad con que se quiera obsequiar a los bailadores, en recompensa de su gentileza. Las referencias acusan igual costumbre ya en desuso en Viella y Salardú, siendo de suponer que en otros pueblos todavía se conserve tan típico y sencillo divertimiento.

* * *

El día de San Juan van a la iglesia las mujeres y niños con ramos cogidos el mismo día, para que se los bendigan, los cuales ramos exponen después en los balcones en días de tormenta. Lo hemos observado en Viella, ignorando si se extiende a otros lugares.

*

En la mañana de San Juan van las gentes por los campos, antes de que salga el sol, a coger el rocío, al que se le atribuye en dicha mañana mucha virtud.

*

En la misma señalada noche de San Juan se arrojan en el agua tres papeles conteniendo manifestaciones sobre algo que se desee averiguar, o bien se escalfa un huevo, concediéndose al resultado que se logre, en la apertura de aquellos escritos o en la forma de este último, respectivamente, valor adivinatorio.

F. Bouza-Brey

© Biblioteca Nacional de España

JOCS INFANTILS

La capçalera dels fascicles d'ARXIU DE TRADICIONS POPULARS ens dóna a tots tema per a la tasca que cal fer sense defalliments de cap mena. Imitar la garsa, que cerca i tria el que instintivament creu tresors, per a apilar-los...

Cercar, triar i escriure tot ço que pugui tenir interès folklòric, evitar, costi el que costi, que l'immens tresor de les nostres tradicions es perdi, que els jocs d'infants que ens recorden els temps feliços de la nostra jovenesa i de la dels pares i avis, que també per ells ho foren, quedin a l'oblit per deixadesa nostra.

Pel que atany a la meva insignificança, i tot i agraint al director amic l'oferiment d'un reconet a aquestes planes, no puc pas defugir-lo, obligat, ultra l'amistat que m'hi uneix, pel deure que, com tots els catalans, tenim d'ajudar-lo en la patriòtica tasca empresa, cada u a mesura de les seves forces.

Consignats els motius de l'obligació que des d'avui ens imposem, el nostre propòsit és el de buidar, a aquestes planes d'ARXIU, el recull de *jocs infantils*, *costums* i *cançons* que més interès tinguin per als llegidors, i que a còpia d'anys hem anat cercant, triant i escrivint amb l'únic objecte d'aplegar-los i fer-ne ofrena als folkloristes de la terra.

RAIA ESCUELA

De ratlla i *espuela*, per corrupció «raia escuela».

I és que el joc comença amb una ratlla, que és el punt de partida per a saltar, i acaba com donant una esperonada, en fer el salt sobre qui es posa.

És un joc una mica perillós, si qui el guia no té un xic de seny.

Es desenrotlla de la següent manera:

Reunits una colla de nois, un d'ells, que es qui porta la veu cantant, se separa un moment dels altres companys, recull tantes de palles o tronquets com nombre de nois són en el joc, i procura que els troncs o palles siguin desiguals; apariades de tal manera, que empunyant-les amb les dues mans, els jugadors restants no vegin quina és més curta i quina és més llarga, ja que pel damunt han d'ésser totes iguals. Torna a ells, i els ofereix de triar les palletes o tronquets que té entre mans i que només surten una mica per sobre la mà, perquè puguin estirar la que triïn.

Així a punt, els diu cantant:

«Palletes curtes, palletes llargues,
segons quina pendràs, votaràs...»

Llavors, un a un van estirant una palleta o tronc, i el qui haurà triat, o, més ben dit, ensopegat la més llarga, serà el *rei*, perquè mana i dirigeix el joc, i el seguiran per ordre els altres, de llarga a curta, i el qui tingui aquesta última, serà qui es *posa*.

Es diu que es *posa*, el qui, ajupit i cap cot, *para* l'esquena, on els altres recolzen les mans en saltar-lo des de determinada distància.

Si el *rei* diu, per exemple : « — Raia escuela», ell i tots els que el segueixen, en saltar, amb el peu dret, han de donar una esperonada al capdavall de l'esquena del que es *posa*, i el qui no la dóna, perd, i es diu que *bota*, i comença una altra vegada el joc. El qui ha perdut, llavors es *posa*, i el qui es *posava* és el darrer de saltar.

L'últim de saltar és l'encarregat d'assenyalar i dir, tot saltant, els passos que en el següent joc ha de *posar-se* el que té aquesta missió. Es diuen *passos*, els peus que hi ha des de la ratlla d'on els jugadors es tiren a saltar.

De vegades l'últim de fer-ho, perquè el rei *boti*, diu un nombre de *passos*, que sap que no podrà saltar aquell, o que creu que no podrà per manca de lleugeresa, i així fer-lo *botar*, perquè es *posi*. Si el nombre de *passos* assenyalats és tan exagerat que per endavant veu el rei la impossibilitat de saltar-los, en aquest cas, com que el rei, perquè és rei, té poder de fer-ho, mana que salti l'últim, o sigui qui ha assenyalat el nombre de *passos* a gratcient, i que és impossible de saltar-los. Llavors aquest es troba en el cas de *posar-se* ell, i continua el joc en la mateixa forma.

ANTONI ROCA I FÀBREGAS

© Biblioteca Nacional de España

CUINA POPULAR

RATAFIA DE NOUS

(Recepta clàssica)

Per un quarteró d'aiguardent se'n posa mig de sucre, una dotzena de nous verdes, una dotzena de clavells, un quart d'unça de nous moscades i mig de canyella. Tot junt es posa a sol i serena, com les altres ratafies.

Tramesa per Núria Roquer de Vilarrasa.

(Ripoll.)

RATAFIA DE NOUS[1]

Per un quarteró d'aiguardent,
Tretze nous comunes;
Dues lliures de sucre terciat;
Un quart de canyella d'Holanda;
Quatre clavells d'olor;
La meitat d'una nou moscada,
I una mica d'escorça de llimó o taronja.

Usada per Josep Gili i Boquer, de Bellpuig.

PER A CONSERVAR ELS OUS

Quan els ous encara van barats, com és ara en lluna vella d'agost, s'arreglen de manera que es poden conservar ben bé fins al gener.

A l'efecte es col·loquen dins una tenalleta i s'hi posa aigua amarada en cals, fins que cobreix els ous.

Tramès per Teresa Ribé.

(Bellpuig.)

CABELL D'ANGEL

Entre els plats dolços populars casolans, hi ha una sèrie notable de confitures, una de las quals, la confitura de la carbassa, anomenada «cabell d'àngel».

Per treure'n la closca, tiren la carbassa per terra diverses vegades, perquè s'esber-li.

Esberlada per diferents indrets, com més millor, en treuen la closca amb un ganivet, i amb la punta d'aquest en treuen la grana, un cop partida la carbassa.

La tallen a trossos, en sentit horitzontal, si es volen obtenir fibres llargues, i si no, de llarg a llarg, i la tiren a una olla d'aigua a punt de bullir.

La bullen durant quinze minuts. Bullida, la colen; colada, la pesen. Posen en una cassola la carbassa, i la meitat del seus pes de sucre, un canonet de canyella de la llargada del dit índex, mitja escorça de llimona i una tassa d'aigua, com 1/4 de litre, i la posen al foc. La deixen coure el temps que dura una fogonada de carbó d'alzina : foc intens al principi, que va disminuint, fins a extingir-se.

La deixen en maceració unes hores, i la tornen a coure dues vegades més, pel mateix procediment.

En resulta una cocció de tres hores, amb intervals de maceració; en total, unes divuit hores. És una confitura molt apreciada, sobretot per omplir tortells i tota mena de pastissos.

Tramès per Julita Farnés.

ALTRA CASTA DE CALAMARS

Se atupa, se posa oli dins una olla, se posa sofrit y després es calamar y un plat ab aygo a demunt y se tira aquesta a begudes petites; s'hi posa panses, piñons, such de llimona, pebre bort y espicies, un ay picat y juavert.

ALTRES CALAMARS FARCITS

Les cames crues se capolan amb seba, juavert, ays, tomátiga, taronjí, moraduix, xuya si se pot y pinyons sencers; se trempa y cuant té coló s'hi tira un ou, pa rayat y farina y se farceixen els calamars y después se los dona coló, se posa aygo y cou així y cuant ha afluxat se fa la salsa d'ay, juavert, tomátiga, piñons picats antes frits, llimona y pebre bort.

Pere d'Alcàntara Penya

1. La recepta i el paper d'on la traiem deu tenir més de cent anys.

© Biblioteca Nacional de España

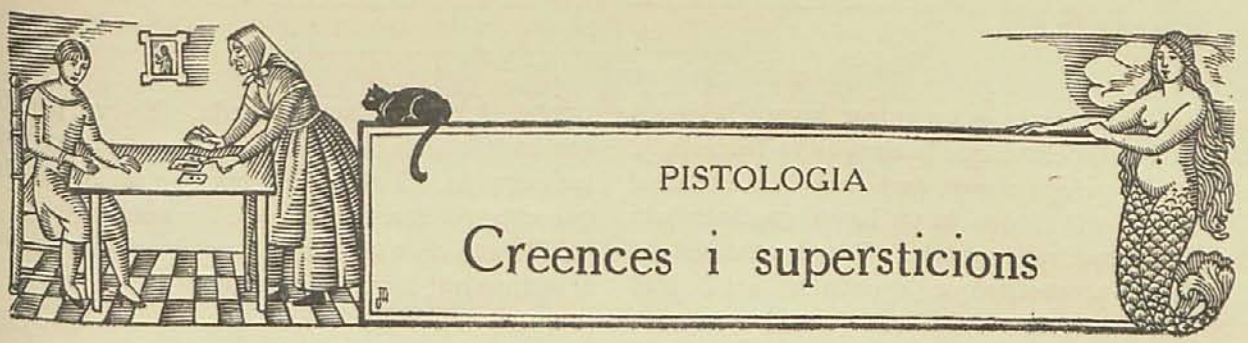

PISTOLOGIA

Creences i supersticions

DE LA PESANTA

A les pàgines, noves encara i ja suculentes, d'aquest ARXIU DE TRADICIONS POPULARS, va publicar-se, temps passat, un estudi sobre el misteriós ésser la *Pesanta*, doblement interessant, perquè destriava les característiques d'un esperit sobrenatural mig confós amb altres similars, i en donar-li la cèdula d'identificació, el presentava per primera volta als amants dels estudis psicològics.

L'erudit qui ens en feia l'ofrena era el mestre Serra i Pagès, perdut poc després tan malaguanyadament pel folklore.

Ell demanava a tots els deixebles i aficionats que ajudéssim a l'esclariment de la personalitat d'aquest basardós personatge tradicional aportant-hi nostre granet de sorra. Avui hi aportem el nostre, minúscul per cert, però no desproveït del tot d'interès.

LA PESANTA A LA VALL DE VIANYA

CARACTERÍSTIQUES

En aqueixa suggestiva Vall, com passa en algun altre indret de Catalunya, la Pesanta es confon amb el Follet; però de totes maneres presenta les seves especials modalitats prou clares per a no donar lloc a dubtes sobre la seva identificació.

Es presenta com un gos, gros, negre i pelut. Té mans semblants a les de persona, però foradades.

De nits es posa damunt el pit dels que dormen boca en l'aire, i els priva de respirar a ple.

Entra i surt per portes i finestres, bo i estant tancades.

Com que és molt neta i polida, es posa esclops quan plou, per no embrutar-se. I pel mateix motiu cull tota la grana que hi ha escampada.

COM HOM LA POT VEURE

Quan algú se la sent damunt el pit, ha de tirar un mocador (o un drap qualsevol) negre, a la finestra. Això la fa fugir, i aleshores, quan travessa la finestra, hom la veu.

PER A EVITAR QUE ENTRI

Posar un plat amb mill a la porta o finestra per on entra. Ella, en passar-hi, el trabuca, i escampa el mill. Com que és tan polida, no vol entrar sense haver-lo recollit. I com que té les mans foradades, i el mill és tan fi, el cull i li cau, el cull i li cau... I així passa la nit. En apuntar el dia, ha de marxar.

LLEGENDES[1]

La Pesanta amb esclops

Al meu poble, una vegada, la Pesanta es va donar a anar a casa una meva cosina.

Sentien uns sorolls, de nits!

Un matí trobaven els plats-giradors, que havien deixat penjats, damunt la taula. Un altre matí trobaven les cassoles al mig de la cuina.

Era la Pesanta; que després entrava a la cambra de la meva cosina, amb unes petjades tan fines que gairebé no se sentien, i se li posava damunt el pit, i no la deixava respirar.

Una nit, que plovia, van sentir pel carrer uns esclops que s'acostaven. La meva cosina, ben calentona dins el llit, va pensar:

«— Té! Tant de matí que em pensava que era, i ja ve la Tal a cercar-me per a anar a doctrina.» (Ens feien anar a doctrina abans d'anar al col·legi, de bon matí : a l'hivern, encara era fosc.)

1. Contades per Maria Riera, de dinou anys, de Santa Margarida de Bianya, l'any 1926.

© Biblioteca Nacional de España

El soroll dels esclops es va aturar davant la casa, i mentre ella esperava que la companya trucaria, ja et sent els esclops : *trap, trap, trap,* dins la casa!

Aquella nit sí que hi va haver un daltabaix de plats-giradors, i pots, i olles, i cassoles!

Els van aconsellar que posessin un plat de mill a la porta. Ho van fer, i com que ella, entrant, ho escampava, i per molt que collís el mill, li tornava a caure, se'n va cansar i no va tornar-hi.

Les noies que se'n reien

Quan el meu pare servia, moltes nits se li posava la Pesanta damunt el pit, mentre dormia, i, sentia una nosa per respirar!

A la casa hi havia sis noies, i quan ell ho explicava, se n'hi burlaven.

Algú li va dir:

— Jo de tu, ho consultaria.

Ho va fer. I li van dir:

— Quan sentis el pes al damunt, tira un drap negre a la finestra!

Ell ho va fer. En essent la nit, ja es va despertar amb aquella nosa que l'ofegava. Ja tenia el drap allà prop, i, a les fosques, el tira a la finestra!... I mentre se li alleugeria el respir, ja et veu un animal com un gos, gros, negre, pelut, que marxava per la finestra, bo i essent tancada.

I les noies se'n reien, se'n reien, oi? Doncs, també els va arribar la tanda. No va pas trigar molt que la nosa se'ls va posar al pit mentre dormien. I aleshores, pla que no reien, sinó que estaven ben espantades, les manyagues!

Els van aconsellar que posessin el plat de mill a la finestra, i així no va tornar.

No era pas la Pesanta

Una dona del meu poble, sentia sorolls, de nit, i es va pensar que era la Pesanta. Ho va consultar, i li van aconsellar que tirés un mocador negre a la finestra, quan la sentís, que així sabria del cert si era ella. Ho va fer, i no va veure res; però va seguir sentint els sorolls.

Aleshores se'n va confessar. I el capellà li va dir que per si fos cas de bruixeria, li aniria a beneir la casa.

I així se li va acabar el malestar.

*

La darrera llegenda la transcrivim solament per demostrar com la Pesanta, la nocturna opressora del respir dels que dormen, ha d'haver tingut tanta anomenada, i s'ha d'haver cregut tant en les seves rondes de nit, que àdhuc li han estat atribuïdes actuacions alienes.

SARA LLORENS DE SERRA

MEDICINA POPULAR

PER A CURAR LES AIRADES

Sant Pere i sant Joan van per un camí gran; troben un cavall roig, el cavaller roig, les armes roges:

«— Jo no sóc cavall, ni cavaller roig, ni armes roges; sóc ben mal, i mal estrany : vaig a xuclar-me els ossos i la sang d'aquell... (tal) (s'anomena el nom, cognoms i poble del pacient).

«— No hi aniràs, que te'n privaré, te'n lligaré amb tres branques d'ordi, tres de rocamora i tres de sarment cera; et destinaré a travessar les muntanyes de Montsec.

Valga'ns Déu i la humil Verge Maria; fes ta via. Valga'ns Déu i la humil Verge Maria; fes ta via. Valga'ns Déu i fes ta via. Valga'ns Déu i la Santíssima Trinitat, i feu que en... (tal) curi d'aqueixa malaltia.

(Es repeteix nou dies i es diuen nou parenostres a la Santíssima Trinitat. Els curanderos d'oració per a entrar en funcions sempre comencen descobrint-se i fent el senyal de la creu.»

PER A LES ANGINES

(Se senya.) Nostre Senyor i sant Pere anaven per un camí, i van trobar sant Martí. «— Martí, Martí, què fas aquí?» «— Ací què fai? Bolines, posant-hi oli d'olives.» «— Com les angines quedin pansides.» (Es repeteix nou dies, i es diuen nou parenostres cada dia.)

Tramès per FRANCESC MARQUILLES.

(Agramunt, Puelles.)

© Biblioteca Nacional de España

N O T I C I A R I

Colección de 1440 xilografías (iconográficas, heráldicas, tipográficas, históricas, etc., etc., existentes en los obradores de la Imprenta y Librería Guasp. Morey, 6 y 8. Mallorca. (Toda la colección constará de cuatro volúmenes.) Primer volumen (100 hojas con 249 grabados. — La secular impremta mallorquina Guasp, de la qual tants i tants de goigs de sants ens en pervenen, estampats tots ells amb valuosos gravats en fusta, ha decidit de reestampar-los en quatre grans àlbums, guardats en carpetes, ço que permetrà de conèixer totalment la riquesa xilogràfica que posseeixen a can Guasp, puix que en contindrà mil quatre-centes quaranta.

Pel primer quadern es pot judicar de l'abast de semblant publicació. S'hi donen estampes magnífiques, escuts, abecedaris, orles, dibuixos de guardes, etc., tot amb un segell d'antigor que enamora.

Es ben bé la part més distingida de la riquesa de gravats en fusta amb què estamparen els impressors mallorquins, avui en llur part més rica, reunides a can Guasp. Aqueixes fustes, amb les de les impremtes Abadal de Manresa, Viuda Pla de Barcelona i les procedents dels obradors de l'Estivill, monestir de Montserrat, Corominas de Lleida, Laborde de València, etc., indiquen clarament quina riquesa hi havia de xilografies dins les terres catalanes, que en res no desdiuen de les que coneixem d'altres països.

Amb molt bon acord, doncs, la casa Guasp ens dóna a conèixer aqueix tresor, i el fa precedir d'unes paraules explicant la genealogia dels impressors que han portat el cognom Guasp a partir del segle XVI, en un treball de Felip Guasp, que ens plau de reproduir.

«*Proemio.* — Si es cierto que la ciudad de Amberes puede enorgullecerse de conservar en su recinto, a manera de santuario, el interesante Museo Plantin-Moretus, y ofrecer, por tanto, al visitante propicio a la emoción histórica, hondas y variadas sensaciones, no lo es menos que la ciudad de Palma de Mallorca puede presentar el mismo noble y delicado regalo a cuantos estiman el valor, la eficacia y eterno trascender del libro o de la estampa, con la imprenta que en 1579 fundara Gabriel Guasp, pocos años más tarde de haber fundado la suya Cristóbal Plantin en la histórica ciudad de la vieja Flandes.

En las diversas artes no es raro encontrar muchas veces repetido el mismo apellido, indicio de la pluralidad de individuos de una misma familia que se han distinguido en ellas. Así, en los anales de la música, por ejemplo, encuéntrase la dinastía de los Couperin, familia de organistas de Saint Gervais, de París, y el no menos famoso de Bach, familia numerosa en que predominó de un modo extraordinario la vocación musical, en el siglo XVII. En el arte de imprimir, dinastías hubo de tipógrafos que se perpetuaron al paso de bastantes generaciones, como la familia de los sabios impresores Estiennes, de París, cuyos individuos más notables fueron Roberto Estienne, muerto en 1599, que fué protegido por el propio rey Francisco I y su hijo Esteban, helenista y literato; la de los Plantin-Moretus, que ya hemos citado antes, con la decidida protección de Felipe II; la de los Elzevier, de Lieja; los Manucios, de Venecia; los Mey, de Valencia, y los Brusi, de Barcelona, algo más recientes; pero ninguna puede compararse, por su longevidad extraordinaria con la de los Guasp, de Mallorca, que por una transmisión no interrumpida de padres a hijos, y en épocas simultaneando varios miembros de la misma familia, se ve hoy día todavía funcionando y vinculada en los propios sucesores del fundador, cuando se cumplen los tres siglos y medio de su fundación. ¿Qué dinastía real pudo sostener tanto tiempo el peso de la Corona?

Ahora bien, si el Museo Plantin-Moretus puede causar al visitante la emoción parecida a la de una momia, la imprenta de Guasp es un cuerpo vivo, que late y funciona normalmente, siguiendo el impulso que le diera el fundador, desde aquellos famosos tiempos en que nunca se ponía el sol en los dominios de S. M. C., y conserva, cual noble ejecutoria, en sus viejas estanterías, una numerosísima colección de moldes xilográficos, que determinan, como es sabido, los inciertos pasos infantiles de la vida de la imprenta.

Tenemos en proyecto la publicación — que pronto daremos a la estampa — de nuestras averiguaciones históricas genealógicas y bibliográficas sobre los Guasp, al igual de lo que, con más brillantez y erudición, otros han hecho referente a los Plantin (*Ruelens et de Backer. Annales Plantiniennes, despuis de la fondation de l'imprimerie plantinienne à Anvers jusq'à la mort de Chr. Plantin* (1555-1589). París; Tross 1866. — DEGEORGE (L.), *La Maison Plantin a Anvers. Monographie complète de cette imprimerie celébre aux XVI.e et XVII.e siècles.* Bruxelles; Gay et Douce, 1878).

Estiennes (A. A. RENOUARD, *Annales de l'Imprimerie des Estienne, ou Histoire de la famille des Estiennes et de ses éditions.* París, J. Renouard et C.ª, 1843), Elzevier (A. REUME, *Recherches historiques, généalogiques et bibliographiques sur les Elzevier.* Bruxelles; Walhen et C.ie, 1843), Manucio (A A. RENOUARD, *Annales de l'Imprimerie des Alde, ou Histoire des trois Manuce et de leurs éditions.* París, J. Renouard 1834. — NODIER (Ch.), *Des Annales de l'Imprimerie des Alde.* París, Techener, 1835, etc.

Y por esta razón sólo daremos aquí una idea sucinta de esta familia, cuyos pormenores y documentación publicaremos al dar a la luz pública el fruto de nuestros estudios y averiguaciones.

Jaime Guasp, oriundo de Muro, en donde naciera a mediados del siglo XVI, casó con Apolonia Miquel, y este honorable matrimonio es el progenitor de la dinastía de impresores más antigua de Europa, que casi equivale a decir del mundo, aunque no pueda asegurarse. Jaime y Apolonia tuvieron muchos hijos, entre los cuales figuran como *bibliopolas*, el mayor Gabriel y sus hermanos Antonio y Pedro.

Gabriel, el 6 de noviembre de 1594, se casó con Magdalena Esplugues y Juliá, de cuyo matrimonio nació, en 2 de agosto de 1595, un hijo que se llamó Jaime. Viudo de la Esplugues, en 25 de diciembre de 1596, se casó con Onofria Morey, y de este consorcio nació, en 9 de diciembre de 1597, una hija que se llamó Isabel. Jaime, el hijo del primer matrimonio, se doctoró en ambos derechos, y en 20 de octubre de 1621 se casó con Juana Ferragut, y si bien tuvo un hijo, llamado Diego Gabriel, éste debió morir en edad infantil, puesto que no se halla rastro de él. La hermana consanguínea de Jaime se casó en 25 de diciembre de 1623 con Miguel Gil, de cuyo matrimonio nació un hijo que se llamó Rafael.

Dicho Rafael Gil y su tío Jaime sucedieron *ab-intestato* a su abuelo y padre respectivo, Gabriel, y muerto también el doctor Jaime en la peste de 1652, adquirió dicho Gil sus bienes como donatario del mismo. Aquí se extingue la rama del primogénito Gabriel, pero continúa la casa con Pedro, su hermano, cuya descendencia es la que todavía subsiste.

Pedro estaba casado con Catalina Oliver, de la que tuvo siete hijos, de los que mencionaremos únicamente a los que fueron impresores, apareciendo como tales Gabriel y Pedro.

Continuó el ejercicio del arte de imprimir con Pedro, el cual se casó con Margarita Oliver, de la que tuvo cinco des-

© Biblioteca Nacional de España

cendientes; entre ellos fueron impresores Pedro y Melchor. Tampoco sigue descendencia de este Pedro, continuando con la casa el Melchor, el cual se casó con Juana Nadal. Ocho hijos nacieron de este matrimonio (cuatro varones y cuatro hembras), de los cuales fueron impresores Antonio y José.

Antonio, el 22 de agosto de 1728, se casó con María Florit, de quien tuvo tres hijos : el primogénito, Melchor, fué sacerdote; el segundo, Pedro Antonio, continuó con la imprenta, y la tercera fué hembra, llamada Ana. Con Pedro Antonio terminó la rama de Antonio, pero seguía con José, hermano de éste y tío de aquél.

José se casó, el 27 de diciembre de 1751, con Coloma Rosselló, de la que tuvo a Melchor y a Juana, y viudo, se casó con Juana María Planas, de la que hubo dos hijos y una hija.

En 5 de enero de 1776, Melchor se casó con Teresa Barberi, de cuyo matrimonio nacieron siete hijos; entre ellos fueron impresores José-Mariano, Melchor y Felipe. El primero premurió a su padre, el segundo falleció soltero y *ab intestato*, y Felipe reunió todas las imprentas; y como por su parte había ya adquirido la de don Tomás Amorós, por haberse casado con su viuda, resultó que su imprenta era «de las mejores de Palma — al decir de Bover (*Imprentas de las islas Baleares*, por Joaquín M.ª Bover. Palma, Imprenta de Pedro José Gelabert, 1862) —, y podía muy bien competir con muchas del continente.

Del matrimonio de Felipe con Catalina Pascual nacieron Juan, Felipe y José. Juan, que casó con Catalina. Tomás Vicens y Bordoy, estuvo encargado de la imprenta, pero muriendo en 1852, antes que su padre, éste volvió a encargarse de la misma, hasta que murió del cólera, en 1865. Fué su heredero y sucesor su nieto Felipe, hijo mayor de Juan.

Hemos llegado a la época contemporánea. Felipe casó, en 1876, con Florentina Pou, y rigió la imprenta hasta el 5 de septiembre de 1921, en que murió.

Actualmente, son sus hijos Juan y Francisco, los que continúan la profesión de los antepasados.

De igual manera que hemos hecho, a grandes rasgos, el proceso histórico de la familia, curioso sería hacer también mención de las vicisitudes de los moldes xilográficos que aparecen en la colección, pero ello es materia harto difícil, por no decir imposible. Como curiosidad consignaremos que el grabado en boj que aparece al final del presente escrito, puede verse ya publicado en *Ordinacions y sumaris dels privilegis consuetuts y bons usos del Regne de Mallorca, donat a la estampa per Antoni Moll*, impreso en casa de Pedro Guasp, en 1663, en *La fee triunfante*, impreso por la viuda de Guasch, en 1691; en *Constituciones, Estatutos y Privilegios de la Universidad Luliana del Reino de Mallorca*, impreso por Melchor Guasp, en 1698; en *Capitols que ha de fer observar y guardar el Magnifich Mostesaph*, impreso por José Guasp, en 1770, y en otras muchas; lo cual basta para demostrar una vinculación de bienes tres veces secular en una familia.

Ofrecemos al público la colección completa de nuestras xilografías, esperando buena aceptación y acogida favorables, ya que con ello publicamos una página gloriosa de la historia de las Artes Gráficas en Mallorca. — FELIPE GUASP POU.»

«Llegendes Catalanes». — Els nostres folkloristes, com de costum, no han estat pas inactius, i així podem assenyalar les conferències donades per mossèn Francesc Baldelló, Aureli Capmany, Joan Amades i el nostre director, en mantes associacions literàries.

Però d'una conferència hem de fer especial esment, no sols per la rellevant personalitat que la donà, sinó per la matèria tractada. Ens referim a la professada a l'Ateneu Politècnicum per l'eminent historiador en Ferran Valls i Taberner, tractant de les llegendes catalanes sota el punt de vista de la divulgació històrica.

Amb afició, el conferenciant ha dedicat les seves activitats a l'estudi de la història medieval i a la investigació de les nostres llegendes, i aquell dia es fixà principalment en les referents a la figura de Guifré el Pilós, per ésser pròpiament el fundador dels comtats catalans.

Les llegendes històriques — digué el senyor Valls i Taberner — tenen pròpiament dos caràcters, segons siguin les seves fonts, inspiració popular, o bé fruit de la imaginació d'un escriptor o historiador per suplir la manca de fets històrics. No sempre és fàcil de distingir clarament les dues classes de llegenda. Cal assenyalar, també, altres procediments en la creació de llegendes, com és el de certs cronistes que, amb l'intent d'adular la vanitat generalment d'una família noble, falsegen els fets, o bé callen els defectes de molts personatges, tot i engrandint les seves gestes. Ja no cal dir que aquest procediment és censurable. Tots els procediments han estat estudiats per Lanzoni, al qual es referí el conferenciant diverses vegades. La llegenda és formada entorn la vida d'un personatge, amb la coincidència de fets o gestes d'aquest. I les llegendes no són pas patrimoni de les edats antigues ni medievals, car la vida contemporània és una font de noves llegendes futures. La Gran Guerra n'és una prova indubtable.

Amb la claredat i amenitat que en aquest conferenciant són habituals, passa a l'estudi de les llegendes en la nostra història.

A l'entorn de la figura de Guifré el Pilós, hom va acumulant fets i gestes d'heroi popular.

Passà a dir-nos que tenim de fixar-nos que Guifré fou en primer lloc un indígena de la Marca Hispànica, un fill, per tant, d'aquest poble. Explica com era la Marca Hispànica i com vivia feudatària dels reis francs. I en el segle IX, aquesta Marca estava sota el govern de Guifré el Pilós, ja reunits els comtats de Barcelona, Ausona i Urgell.

Examinant els primers capítols del *Gesta comitum Barchinonensium* — digué l'eminent historiador i conferenciant —, hom hi pot veure aspectes interessants que presenten punts de similitud entre la llegenda de Wifred el Pilós amb certs detalls de la tradició poètica del retorn d'Ulisses a la seva llar.

Així, per exemple, assabentat Guifré de la mort del seu pare i que ocupava el Comtat de Barcelona el comte franc Salamó, considerat com un intrús, surt de Flandes abillat amb vils vestidures, per tal de dissimular la seva veritable personalitat. Una vella aconsueix Guifré fins on era la seva mare, la qual reconeix el seu fill, en virtut d'una particular característica pilosa, i el posa en antecedents de com li són addictes diversos amics fidels del seu pare. El Pilós es possessiona del Comtat després de matar al comte Salamó d'un cop d'espasa. Llegint semblant llegenda se'n vénen a la memòria Laertiada, Telemac, Euriclea, etc.

Així mateix, el *Gesta comitum* permet d'observar, tal com remarca Antoni de Bofarull, certes analogies entre determinats punts de la llegenda de Guifré el Pilós amb alguns aspectes de la història del Comte de Flandes, Balduí I, contemporani de Guifré i, com aquell, fundador d'una dinastia comtal.

Balduí, entre 863 i 879, estant a la cort de Carles el Calb, havia raptat Judit, filla del dit monarca, la qual cosa va ocasionar-li l'enemistat d'aquest i l'excomunió promulgada pel concili de Soissons, però l'ardidesa amb què va lluitar contra els normands li obtingué el favor del Papa Nicolau I, qui va recon-

© Biblioteca Nacional de España

ciliar-lo amb el rei. Llavors Balduí pogué casar-se solemnialment amb Judit, i va rebre de Carles el Calb la investidura del Comtat de Flandes, que després passà als seus descendents. ¿Per quins viaranys haviem de trobar alguna coincidència amb la història llegendària del nostre primer comte?

Segons el *Gesta comitum*, Guifré el Pilós hauria reparat la culpa comesa amb la filla del comte de Flandes (en aquell temps el mateix Balduí I), mitjançant el matrimoni, que un cop s'hagué apoderat del comtat de Barcelona, contragué amb ella, prèvies les corresponents ambaixades oficials i amb la solemnitat deguda. Per mediació del suposat sogre seu, el comte de Flandes i dels amics d'aquest, ens segueix dient la llegenda, que en aquest cas no concorda amb les dades documentals, Guifré obtingué llavors la reconciliació amb el rei Carles el Calb, qui va confirmar-li, en tal moment, la possessió del Comtat a títol beneficiari. Les vigoroses lluites de Guifré amb els sarraïns, salvant dels atacs d'aquests la seguretat del seu territori que havia arribat a estar en greu perill, li haurien valgut, segons la versió llegendària, la concessió que l'esmentat monarca li féu del domini de Barcelona i circumscripcions anexes, a perpetuïtat, per a ell i els seus descendents.

És curiosíssim el cas, així com el que en el *Libre dels feyts d'armes de Catalunya*, de Bernat Boades, la llegenda de Guifré el Pilós aparegui augmentada amb nous elements que no figuren en la relació dels *Gesta comitum*, tals com les proeses del comte en lluita contra els normands, auxiliant al rei Carles el Calb, i l'explicació, derivada d'elles, de l'origen de l'emblema heràldic de la casa de Barcelona.

Segons es pot veure al capítol tretzè del *Libre de feyts d'armes*, Guifré el Pilós, com a bon vassall de Carles el Calb acudí, a auxiliar-lo en la lluita contra els normands. En una batalla molt cruenta, el comte de Barcelona, qui amb el seu ardiment i coratgia va decidir-la a favor de Carles, resultà fortament nafrat. El monarca, en tenir esment que Guifré havia estat ferit, va a veure'l tot seguit a la seva tenda. En la valentia del nostre comte troba Carles acreditat una vegada més el vigorós ardiment de la família carolíngia, i, després de recordar el parentiu existent entre ells dos, compara Guifré amb els ascendents més il·lustres de la família reial. I volent-lo regraciar per aquella proesa, li diu Carles:

«Vos havets gonyada aquesta gran victoria, mes jo us en faré tantes gracies e mercés que ausades b'en restarets pagat; e ara jo us vull donar armes de la mia propia ma, com moltes voltes me les hajau demanades e yo may vos les hage otorgades, e seran per a sempre les que ara vos daré.» «E mullant l'emperador — segueix Boades — los quatre dits de la ma dreta ab la sang que de las nafres del dessús dit comte en Giffre exia, e tornant-los altra e altra volta mullar, los va passar per l'escut del comte, qui era daurat e no y havia armes senyalades, com ell les volia de la ma de l'Emperador, segons que per los feyts d'armes les mereixia, e va restar l'escut del cap damunt tro al cap d'avall senyalat ab quatre ratlles de sang; e li'n dix : Aquestas seran, bellicorosissim comte, les vostres armes e dels qui baxaran de Vos, que son armes de la vostra sang exida de les vostres nafres que en servey meu han fetes al vostre cos los meus inimichs, e per esser armes exides del vostre meravellós coratge e de la vostra gran virtut, seran les mils (les millors) que negun baró del mon hage. E lavors lo comte així com mils posqué li n reté moltes de gracies; e l'Emperador faé que'l curassen be e com se'n devia e li'n faé grans mercés.»

Barcelona retrospectiva a l'Exposició Internacional. — Dins el Certamen internacional que acaba de celebrar Barcelona, per bé que encara és a l'Exposició de Montjuïc, s'hi bastí l'anomenat Pavelló de la Ciutat, dins el qual hom tractà de presentar als ulls dels visitants el passat, el present i el pervenir de la urbs barcelonina.

La idea no podia ésser més encertada, i de l'èxit obtingut per la instal·lació en donen mostra ben palesa la infinitat de visitants que a tota hora han anat desfilant per aquell elegant Pavelló, en el qual podien i poden contemplar-se gràfics, panorames i monuments de les successives transformacions que ha anat sofrint la ciutat, fins a la creixença assolida actualment, representada per la multiplicitat de serveis públics encomanats al municipi, tots els quals s'ofereixen a la vista del visitant sense omissió de cap detall.

A nosaltres ens interessen particularment les instal·lacions d'història de la Ciutat, organitzada sota la direcció de l'Arxiu Històric de la Casa de l'Ardiaca. Es tracta d'una seguida de sales dedicada cada una a una època determinada de la història de la ciutat, a partir de la primitiva colònia romana fins a mitjans del segle XIX.è

Dins l'índole de l'ARXIU i de les nostres particulars afeccions, encara haurem forçosament de passar de llarg sense apuntar res fins arribar a la sala corresponent a la Barcelona del segle XIX, en la qual comencen a establir contacte amb la vida popular de la ciutat.

Res no hi ha que tingui desperdici. Intentem donar-ne una idea ben aproximada.

Un llarg quadre ens mostra l'entrada del rei Carles IV i la reina Maria Lluïsa a Barcelona l'any 1802, i dotze litografies la cavalcada que tingué lloc durant l'estada ací de l'esmentat rei. En una altra, el pont que unia la Duana, avui Govern civil, al Palau Reial, perquè els reis poguessin passar de l'un a l'altre, i d'aquest darrer, per un altre pont, a oir missa a Santa Maria del Mar. Nombroses litografies il·luminades, distribuïdes per diversos indrets de la sala, ens presenten diverses vistes de la ciutat. Una altra cavalcada, la de Ferran VII, el 1828, ens mostra com Barcelona tractava els reis en aquell temps. Sota aquesta col·lecció de litografies, i damunt un peu de cònsola pertanyent a la família Campmany, dintre un tub de vidre hi ha el model, en fusta, tot esculpit, del ciri que Ferran VII lluí a la processó de Setmana santa del 1828. Dibuixos i pintures de Rigal, de Maurici Vilomara, de Domènec Soler, de Renard, de Cardunets i d'altres, ens presenten els carrers de la Barcelona vella i formen part de la col·lecció del concurs que guanyà Dionís Baixeres, els dibuixos del qual trobarem més endavant.

D'Alzamora hi ha una sèrie de dibuixos i pintures; un bell dibuix ens mostra una botiga de robes l'any 1840, amb les clientes d'amples faldilles.

La proclamació d'Isabel II tampoc no deixà indiferent el poble, i el mateix Alzamora ens mostra les il·luminacions que es feren a la plaça de les Comèdies, al carrer de la Boqueria i a la Plaça Palau. Del mateix hi ha els carrers de la Corríbia, Rambla de Santa Mònica i l'Arc de l'Explanada. Soler i Rovirosa, el

© Biblioteca Nacional de España

gran escenògraf, hi és també representat; el que es conserva en el seu temps del Palau; el carrer de l'Ecce-Homo, el claustre de Sant Pere de les Puelles, l'església del Carme, els edificis de la Ciutadella durant el seu enderroc.

Un quadre llarg ens presenta una litografia de perfil de tot el Passeig de l'Explanada, amb els senyors i les senyores passejant-s'hi. Aquest passeig es trobava poc més o menys on és ara el Saló de Sant Joan, i portava al Jardí del General, que té tota una secció dedicada. Damunt un pla de la ciutat hi ha marcada la situació que ocupava el Jardí, que fou construït l'any 1815 i desaparegué el 1881. Un gran i bell quadre de Lola Anglada, ens mostra, al voltant del pla del Jardí, els tipus que el freqüentaven : enamorats, vells, milicians, guàrdies, infants, i damunt un peu de cònsola, el que encara es conserva del jardí: dues rodelles de soques, l'una d'un taronger, l'altra d'una acàcia. Al mig, en un marc ovalat, una aquarel·la miniatura de la Rambla a l'any 1840.

El Jardí del General gaudia de fama a tots els indrets de la terra. Dins una cançó de pandero se l'anomenava com a una de les coses que de més preu tenia la ciutat:

«Alt i prim sou, galan jove,
sou blanc com la neu quan cau,
sols amb la vostra mirada
tot lo món enlluernau;
alt i prim sou, galan jove,
sou blanc com un serafí,
valeu més que Barcelona,
que el *Palacio* i el *Jardí*.»

Hi ha tanta cosa i tan ben disposada, que la vista no sap on fixar-se, perquè tot reclama l'atenció del visitant.

Apuntem ço que diu el diari *La Publicitat*:

És notable el mobiliari d'aquesta sala. Un gran canelobre de ferro molt complicat, està construït amb el ferro de les bombes del bombardeig per Espartero el 3 de desembre de 1842. A la base, i com per a donar-li estabilitat, hi ha una gran bomba de 72 quilos de pes que fou trobada sense esclatar en un hort del carrer de la Riera Alta. Les cònsoles que hem citat, pertanyen totes a la família Campmany. Hi ha, a més, dues notables calaixeres, més altes que amples, mena de secreters plens de ressorts de fusta que obren nombrosos calaixos. L'exterior és tot ell cobert de carei amb incrustacions de bronze que representen, l'una, personatges i escenes de la guerra de la Independència, i l'altra, de la guerra d'Àfrica. Ambdues, construïdes el 1866, en un medalló mostren el retrat de l'autor. Són propietat de l'Arxiu de la Ciutat.

Sembla que tota la part històrica de la ciutat es trobi reunida ací. Però això no és pas tot. Hi mancaria encara tot el referent a l'Exposició del 88, però aquests documents, reunits a part, formen una exposició particular a la casa Jorba molt notable i que ha estat molt visitada com totes les exhibicions que fa tan important casa, que en tot sap interessar els bateos de la ciutat.

Una altra saleta hi ha tocant, que està plena d'exquisiteses. Com en tants punts de l'exhibició, es mostren dibuixos populars d'època, com és ara quatre quadres genèricament rotulats «Costums populars de Barcelona», en els quals es donen la festa de Sant Antoni, el Carnaval, el Diumenge de rams; la vuitada de Corpus, els Innocents i la festa de barri. A més, deu altres carbons originals del dibuixant Planas, que representen moments de la festa dels Tres tombs.

En unes vitrines es poden veure distints boixos, amb una prova d'aquests i una munió de romansos, algun d'ells, *Cobles noves de la cric crac*, en gòtic, que porta la data de 1556.

Fan de bon mirar uns boixos d'auca del segle XVIII, il·luminats i engrandits fins a la grandària d'una rajoleta de les anomenades d'arts i oficis, amb la qual cosa es pot ben entendre com tantes escenes de les rajoles han sortit de les auques de la processó de Corpus, de la del joc del sol i la lluna, de la d'oficis i d'altres encara.

Hi ha un quadre pintat per Joan Vila d'Yvori, en el qual, al voltant d'un pla esquemàtic de Barcelona, on són assenyalats els indrets dels mercats típics (els ocells a la Rambla, etc.), hi ha bells dibuixos colorits de les diverses fires i mercats de l'any a la ciutat (panellets, tortells de Sant Antoni, coques de Sant Joan, galls dindi, llibres, herbes medicinals, etc.). El «Quadre de les Fires» el donem reproduït a les làmines del present fascicle. Damunt l'entrada de l'escala hi ha uns graciosos dibuixos d'escenes dels Tres tombs, d'Eusebi Planas.

Davallant unes poques escales, es passa un corredor atapeït de llaminadures : la processó del Corpus de Barcelona feta pintar pel senyor Agustí Massana, un gravat popular representant la mateixa processó, colorit a mà, que té cap a cinc metres de llarg, presentat, però, a tires; la processó de la Bona Mort, de la mateixa col·lecció, i a tot arreu dibuixos i imatgeria popular barcelonina. Fan goig uns panorames representant monuments, costums i paisatges de Barcelona a mitjan segle XIX, dibuixats per Onofre Alsamora i editats en litografia per la casa de òptica Corrons.

Anant seguint la visita, es passa per davant unes vistes panoràmiques de les èpoques romana, medieval i segle XIX, que donen idea de l'evolució de la ciutat.

En la del segle XIX hi ha unes escaients rajoles de l'època, representant la Mare de Déu del Roser. Són posades a la paret de primer terme, que figuren les d'una masia de Montjuïc, amb la creu de palma a la porta i el pou a la vora. I tantes i tantes coses...

Un dia que es demanà a l'eminent historiògraf i arqueòleg senyor Agustí Duran i Sanpere, què cosa era el Pavelló de la Ciutat, ell, que n'ha estat l'ànima, contestà que havien volgut fer un llibre d'estampes que amb petits rètols al peu dels objectes exposats oferissin als ulls del visitant tota la història de Barcelona.

I això ha estat molt ben fet, per tal que tot aquell qui el visita, en surt sabent força història de Barcelona, i, coneixent-la, estima més la noble i antiga ciutat dels Comtes.

AMB LES DEGUDES LLICÈNCIES

REVISAT PER LA CENSURA GOVERNATIVA

© Biblioteca Nacional de España